

WENDELA

Magazine 2025

5

Transcripties
van Wendela
Bickers
rekeningboek

GET TO
KNOW

Wendela
Bicker via een
tijdlijn, 3
essays en 3
artikelen.

Editie februari | 2025

26-2 catu's goi'de
ichwer 2904 2 na'ggēē
13 4 9 13
laboffe 24
has perh 24
gdr 24
blich doolow 12
guit her 10 24
26-2 10-13 19 0 12
Donota Bickwer 10
Donota 13 her dskant 0 5 Don
fildewi'de catu's goi'de
loop er albaft 26 na'ggēē
blich doolow
guit her 24
filwert 5 19 0 12
Donota Bickwer 6
strel 44 laboffe
briggels 3 has perh
4 10 Donota

Een woord vooraf

Een kleine introductie

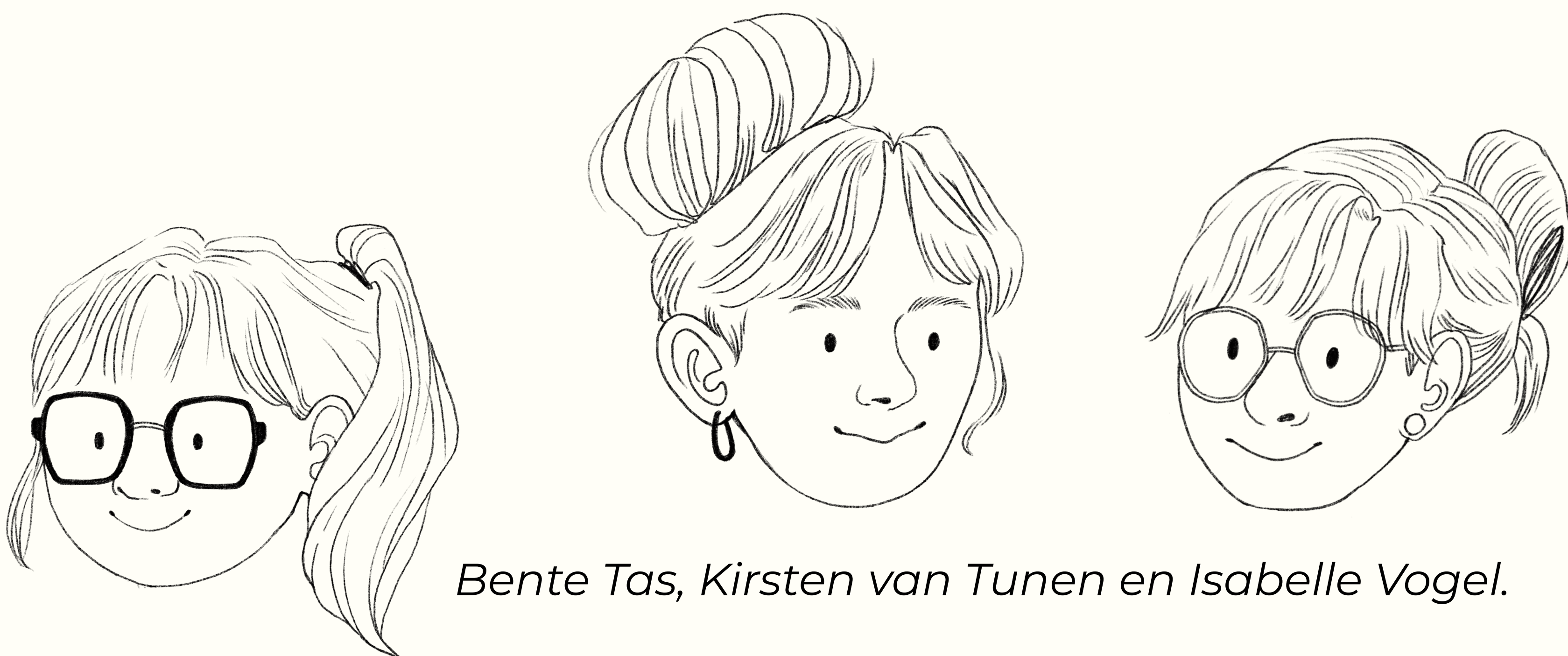
Wendela Bicker is voor velen slechts een voetnoot in de geschiedenisboeken, maar bleek voor ons een bron van inspiratie te zijn. Haar leven roept namelijk veel vragen op: wie was deze vrouw? En hoe zag haar dagelijkse leven als echtgenoot van raadspensionaris Johan de Witt eruit? Was ze een spil in de sociale en politieke netwerken van de zeventiende eeuw? En wat kan haar handgeschreven rekeningboek – of toch waardeboek? – ons vertellen?

Dit onderzoeksproject is ontstaan binnen het kader van een tutorial van onze master Arts of the Netherlands aan de Universiteit van Amsterdam. Dit is een vak waarin studenten zelfstandig een onderwerp kunnen onderzoeken en uitwerken onder begeleiding van een docent. Al snel bleek dat wij alle drie de behoefte voelden om de thema's vrouwen en archieven dieper te verkennen. Na een eerste kennismaking met onze docent, Judith Noorman (hoofdonderzoeker van The Female Impact), hebben we ervoor gekozen om ons vier weken lang vast te bijten in het leven van Wendela Bicker en haar waardeboek. Ons doel: onze vaardigheden in archiefonderzoek en bronkritiek verder ontwikkelen. Hoe vinden we archiefmateriaal en hoe interpreteren we wat we daarin tegenkomen? Hoe plaatsen we deze bronnen in een breder kader en welke methodologieën kunnen we gebruiken om nieuwe inzichten te genereren? Met deze vragen in ons achterhoofd doken we in Wendela's wereld.

Hoewel we aanvankelijk nog weinig ervaring hadden met transcriberen, leerden we Wendela's handschrift, woordkeuze en manier van schrijven snel herkennen en ontwikkelden we een scherpere blik op het belang van primaire bronnen. Na het transcriberen van enkele pagina's uit het waardeboek en het verdiepen in Wendela's leven, heeft ieder van ons zich gericht op een ander aspect met als startpunt haar waardeboek: Kirsten onderzocht hoe Wendela, vaak onderschat als 'eenvoudige huismoeder', in werkelijkheid een strategische rol speelde in het sociale en politieke netwerk van haar tijd. Via haar brieven, connecties en financiële keuzes had ze een aanzienlijke invloed op Johan de Witt en zijn reputatie. Bente keek naar de hardnekkige stereotypering van Wendela als 'onderontwikkelde vrouw' en hoe haar werkelijke capaciteiten zichtbaar worden wanneer we haar rol als First Lady in een breder perspectief plaatsen. Tevens focuste ze zich op het verschil tussen een 'rekeningboek' en een 'waardeboek': ze blijken namelijk niet hetzelfde te zijn. Isabelle richtte zich op Wendela's sieradencollectie en onderzocht hoe haar omschrijvingen in het waardeboek ons kunnen helpen deze objecten te reconstrueren. Door de combinatie van tekstuele analyse en beeldmateriaal werd duidelijk dat sieraden geen statische objecten waren, maar aanpasbare en waardevolle bezittingen die een belangrijke rol speelden binnen de elitecultuur van de zeventiende eeuw.

Onze zoektocht naar Wendela en de resultaten hiervan zijn gebundeld in dit magazine. Het heeft ons laten zien dat er nog veel onontgonnen terrein is in de geschiedschrijving van vrouwen zoals Wendela. Vaak worden zij alleen beschreven in relatie tot de bekende mannen in hun leven, terwijl hun eigen rol en invloed onderbelicht blijven. Wendela's waardeboek, haar brieven, haar financiële keuzes en de plekken waar ze woonde en werkte, vertellen echter een ander verhaal. Wendela was geen passieve figurant, maar een actieve deelnemer in de elitekring van haar tijd. Wij stellen haar graag aan u voor.

Veel leesplezier!

Bente Tas, Kirsten van Tunen en Isabelle Vogel.

Inhoudsopgave

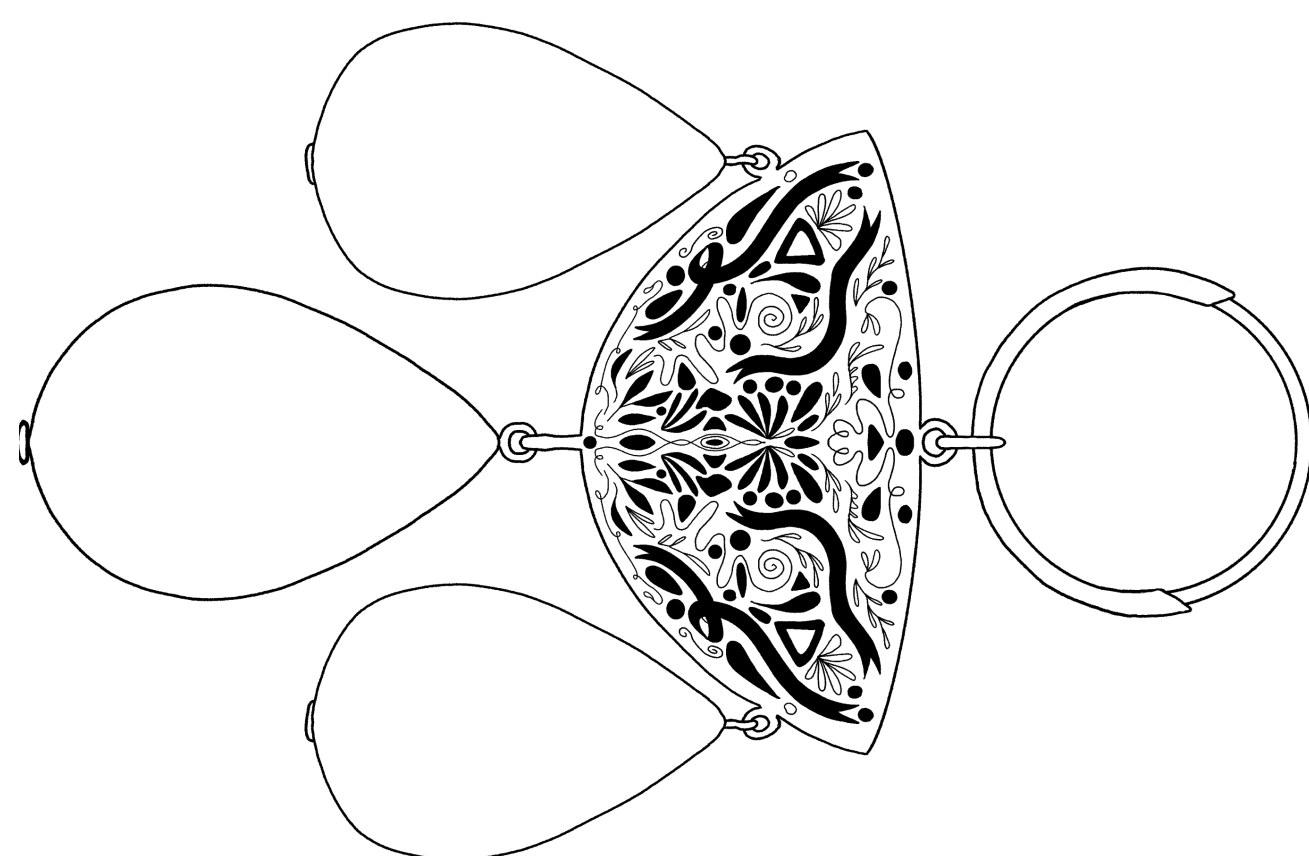
54

28

18

40

Voorwoord	03
Meet the Team	05
Biografie Wendela	07
Artikel: Rekening of waardeboek?	09
Wendela's ABC	14
Transcriptie van het Waardeboek	16
Essay: Wendela aan het Roer	18
Transcript van een Brief - 28 oktober 1665	26
Dordrecht door de ogen van Wendela en Johan	28
Interview Marianne Eekhout	34
Quiz: Wat Staet Daer?	39
Essay: Jewellery, Portraiture, and Possession	40
Transcriptie van het Waardeboek	49
Essay: Een 'Eenvoudig Huismoedertjen'	54
Transcriptie van een Brief	59
Een dag in Dordrecht	61
Artikel: Appraisals, Value and Women	64
Artikel: Een Zomer in Beverwijk	68
Transcript van een Brief - 5 juli 1655	74
Terugblik en inzichten	78
Tot Slot	79
Bibliografie	80

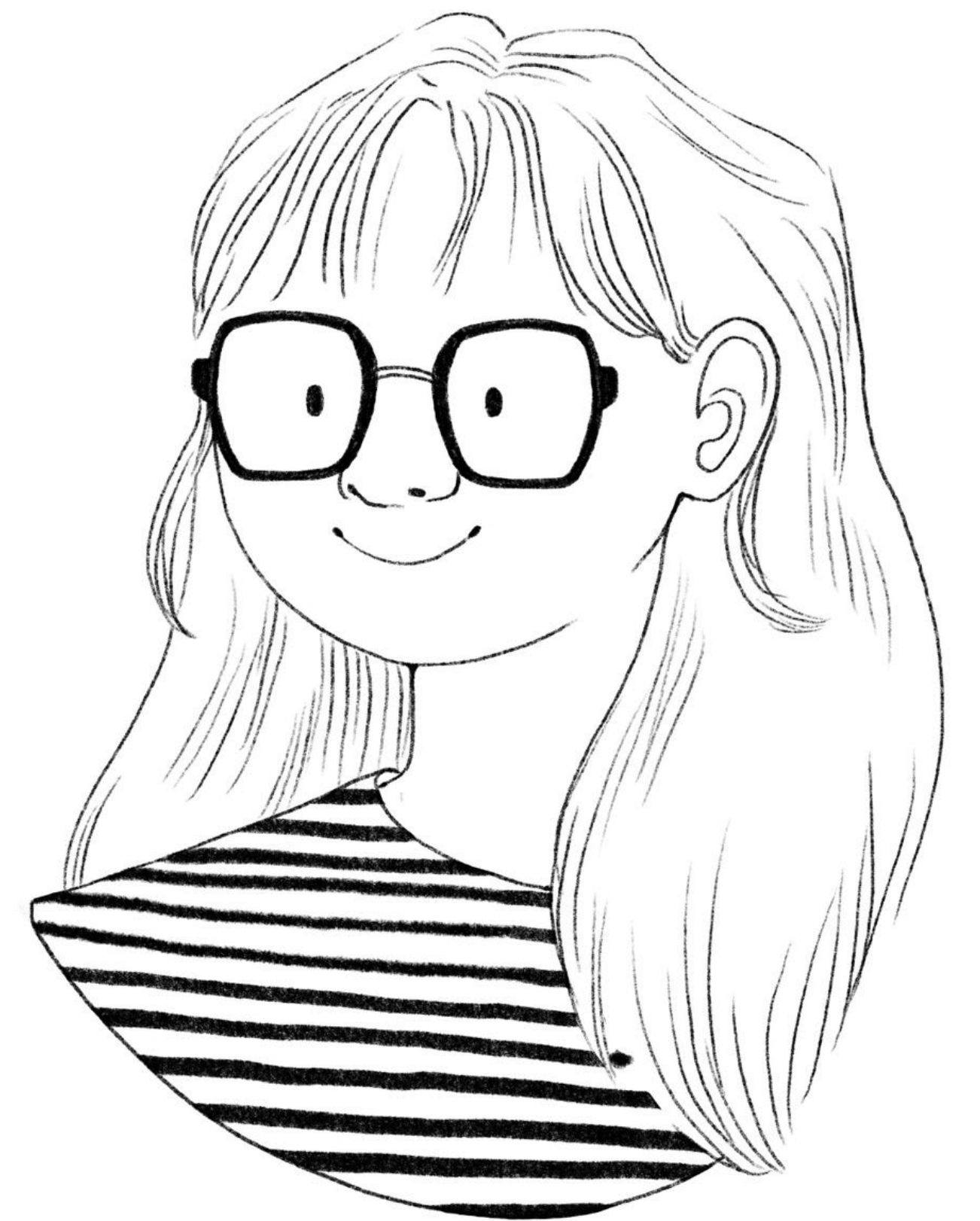
Meet the team

Drie masterstudenten Curating Art and Cultures (kunstgeschiedenis UvA), gespecialiseerd in zeventiende-eeuwse Nederlandse kunst.

Bente Tas

Bente Tas (1999) is fotograaf en kunsthistoricus. Na haar bachelor Fotografie (2021) behaalde ze in 2024 cum laude haar bachelor Kunstgeschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam. Haar onderzoek richt zich op de dunne scheidingslijn tussen kunst, natuur en wetenschap, en de rol van vrouwen hierin. Als fotograaf werd ze genomineerd voor onder andere de GUP NEW Talent Award (2022) en de Kassel Dummy Award (2022).

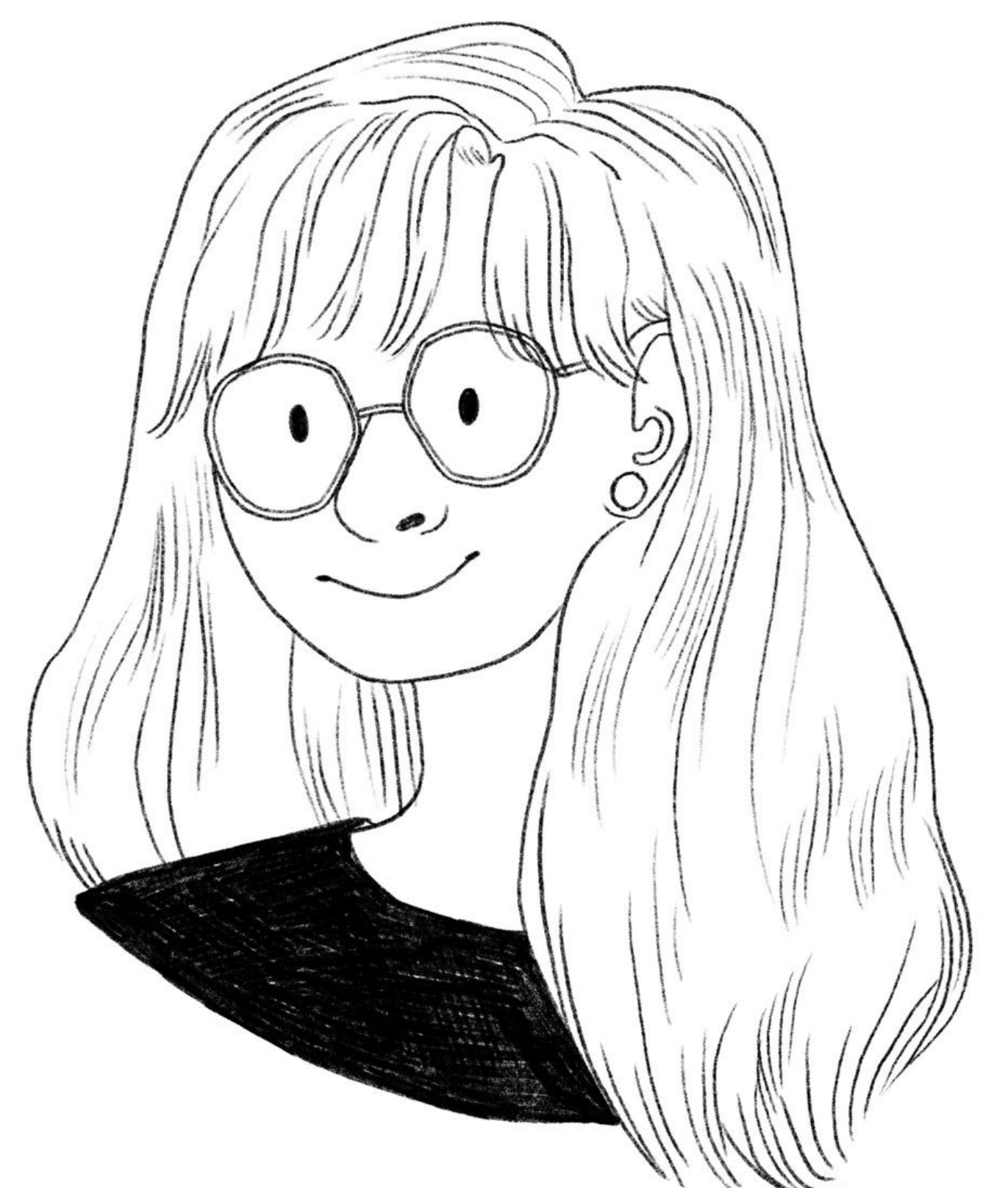
Kirsten van Tunen

Kirsten van Tunen (1999) is kunsthistoricus met een specialisatie in Nederlands-Engelse uitwisselingen in de kunsten en wetenschap in de zeventiende eeuw. Na een studie Communicatie met stages in culturele instituten, vervolgde zij haar academische pad in de Kunstgeschiedenis, die ze in 2024 met cum laude afsloot. In haar onderzoek verkent zij hoe kunstenaars, wetenschappers en intellectuelen ideeën en innovaties tussen beide landen uitwisselden

Isabelle Vogel

Isabelle Vogel (2001) is een kunsthistoricus met een liefde voor materiaalcultuur. Onderzoekt juwelen in zeventiende-eeuwse portretten. Illustrator & textielkunstenaar bij Studio Vogel, waar haar kunstenaarschap nieuwe invalshoeken biedt voor haar academisch werk

Begeleiders & Geïnterviewden

Judith Noorman

Judith is de hoofdonderzoeker van het meerjarige NWO-onderzoeksproject *The Female Impact*. Ze is universitair hoofddocent vroegmoderne kunstgeschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam en is voormalig directeur van het Amsterdam Centre for Studies in Early Modernity. Samen met Robbert Jan van der Maal schreef ze een boek over Maria van Nesse (1588-1650), die (onder andere) de best gedocumenteerde kunstconsument van de Nederlandse Republiek was (Amsterdam University Press, 2022).

Marianne Eekhout

Marianne werkt als conservator geschiedenis bij het Dordrechts Museum. Ze is als historicus gespecialiseerd in onderzoek naar voorwerpen, materiële herinneringen en familieverzamelingen. Ook is Marianne auteur, bekend van *De wereld van De Witt* (2025), *De grote en vreeselijke vloed: De sint-Elisabethsvloed 1421-2021* (2021) en *Werk, bid en bewonder* (2018).

Biografie Wendela

Wendela Bicker (1635-1668) werd geboren als de dochter van Johan Bicker (1591-1653) en Agneta de Graeff (1603-1656). Ze was, samen met haar vijf zussen en twee broers, onderdeel van een invloedrijke regentenfamilie die woonde aan de Keizersgracht. Haar familie had aanzien in Amsterdam, waar haar vader koopman en later burgemeester was.

Gezien haar invloedrijke omgeving, is het zeer waarschijnlijk dat Wendela vanuit de huiselijke omgeving is klaargestoomd voor een huwelijk van stand. Over haar jeugd en opvoeding zijn weinig tot geen bronnen van overgeleverd. In de archieven ontmoeten we namelijk Wendela pas vanaf haar 18de levensjaar. Vanaf 1654 begon raadspensionaris Johan de Witt (1625-1672) haar het hof te maken, waarna zij in 1655 het huwelijkscontract tekenden. De huwelijksinzegening vond plaats in de Nieuwe Kerk in Amsterdam, waarna bij het bruiloftsmaal door Vondel een huwelijksgedicht werd voorgedragen. De verbinding tussen de Bickers en de Witt was voor Johan een fijne totstandkoming; de relatie tussen de Staten van Holland en het destijds machtige Amsterdam waren niet altijd even soepel, en de benoeming van Johan tot raadspensionaris was tegen de wil van Amsterdam gebeurd. Een huwelijk met een Amsterdamse regenten dochter zou zijn aanzien verbeteren. Maar: het waren ook twee tortelduifjes. De briefcorrespondentie tussen Wendela en Johan getuigt van een liefdesrelatie waar menig persoon jaloers op kan zijn. In december van datzelfde jaar werd hun eerste dochter geboren, Anna de Witt (27 december 1655-1725).

In twaalf jaar tijd kreeg Wendela nog 6 kinderen, van wie er drie vroeg overleden:

Anna de Witt (1655-1725).
Agnes de Witt (1658-1688)
Catherina de Witt (1659-1667)
Maria de Witt (1660-1689).
Johan de Witt jr., (1662-1701)
Elisabeth de Witt (1664-1665)
Elisabeth de Witt (1666-1668)
Jacob de Witt (1667-1685)

In 1667 overleed haar zevenjarige dochter Catharina en een jaar later ook haar tweejarige dochter Elisabeth. Kort daarna werd Wendela zelf ernstig ziek. Ze overleed op 1 juli 1668 in Den Haag, 32 jaar oud. Onder veel belangstelling werd ze bijgezet in het familiegraf in de Nieuwe Kerk van Den Haag.

Van Wendela zijn enkele primaire bronnen overgeleverd. Zo hield Wendela een gedetailleerd boek bij waarin ze de waarde van hun roerende goederen opschreef. Ze noteerde van wie de spullen waren (of van wie ze zouden worden, vaak in geval van haar kinderen), hun waarde in gulden en waar ze vandaan kwamen. Wendela deed dit per categorie in een chronologische volgorde per jaar. Waarom ze dit echter bijhield is een raadsel. Daarnaast zijn zesentwintig brieven van Wendela overgeleverd, via het archief van Johan de Witt. Al deze brieven zijn gericht aan haar man. Hierin sprak zij bemoedigende en lieve woorden, bracht Johan op de hoogte van familie nieuws en besprak huishoudelijke zaken.

Tijdslijn

30 december 1635

Geboorte Wendela in Amsterdam. Dochter van Johan (Jan) Bicker en Agneta de Graeff van Polsbroek.

oktober 1654

Johan de Witt bezoekt Wendela elke zondag.

16 februari 1655

Op 19-jarige leeftijd huwde Wendela met Johan de Witt (1625-1672) in de Nieuwe Kerk van Amsterdam

3 of 4 maart 1656

Overlijden van haar moeder, Agneta de Graeff van Polsbroek (53 jaar oud).

16 juni 1658

Geboorte Agnes de Witt, Den Haag (2e kind)

12 september 1660

Geboorte Maria de Witt, Den Haag (4e kind)

27 mei 1662

Geboorte Johan de Witt, Den Haag (5e kind)

6 juni 1664

Geboorte Elisabeth de Witt, Den Haag (6e kind)

15 augustus 1666

Geboorte Elisabeth de Witt, Den Haag (7e kind)

20 november 1667

Geboorte Jacob de Witt, Den Haag (8e kind)

1 juli 1668

Overlijden Wendela Bicker na een ziekbed van vier dagen

10 mei 1653

Overlijden van haar vader, Jan Bicker (ca. 61 jaar oud)

29 januari 1655

Het huwelijkscontract wordt getekend

27 december 1655

Geboorte Anna de Witt, Den Haag (1e kind)

1 november 1657

Verhuizing naar hoek van de Herengracht en de Fluwelen Burgwal

30 augustus 1659

Geboorte Catharina de Witt, Den Haag (3e kind)

1 november 1660

Verhuizing naar een huis aan de Hofsingel (De Witte Molen)

1664

start *Rekeningboek*

20 november 1665

Overlijden van de eenjarige Elisabeth

15 februari 1667

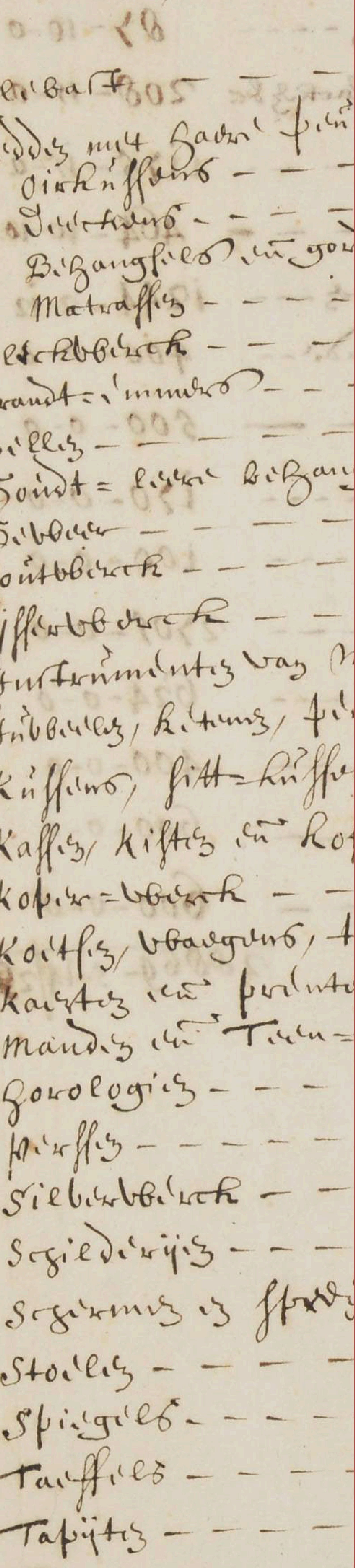
Overlijden van de zevenjarige dochter Catharina

19 juni 1668

Overlijden van de tweejarige Elisabeth

6 juli 1668

Wendela Bicker werd onder grote publieke belangstelling bijgezet in het familiegraf in de Nieuwe Kerk

Rekeningboek of Waardeboek?

Bente Tas

Wanneer heeft u voor het laatst een schatting gemaakt van de waarde van elk object in uw huishouden? Van alle lepels, gordijnen, luiers en kussens? Voor velen zal dit tegenwoordig een onvoorstelbare klus zijn. Het is namelijk een secuur werk dat veel tijd en aandacht vraagt. Voor Wendela Bicker (1635-1668) leek dit echter vanzelfsprekend te zijn. Ze begon op 22 augustus 1664 met het aanleggen van een rekeningboek waarin zij de waarde van alle huishoudelijke objecten noteerde (fig.01). Ze ging zelfs verder dan dat: met terugwerkende kracht noteerde ze ook alle objecten en diens waarden, die sinds haar huwelijk met Johan de Witt (1625-1672) in 1655 onderdeel waren geworden van hun gedeelde inboedel.

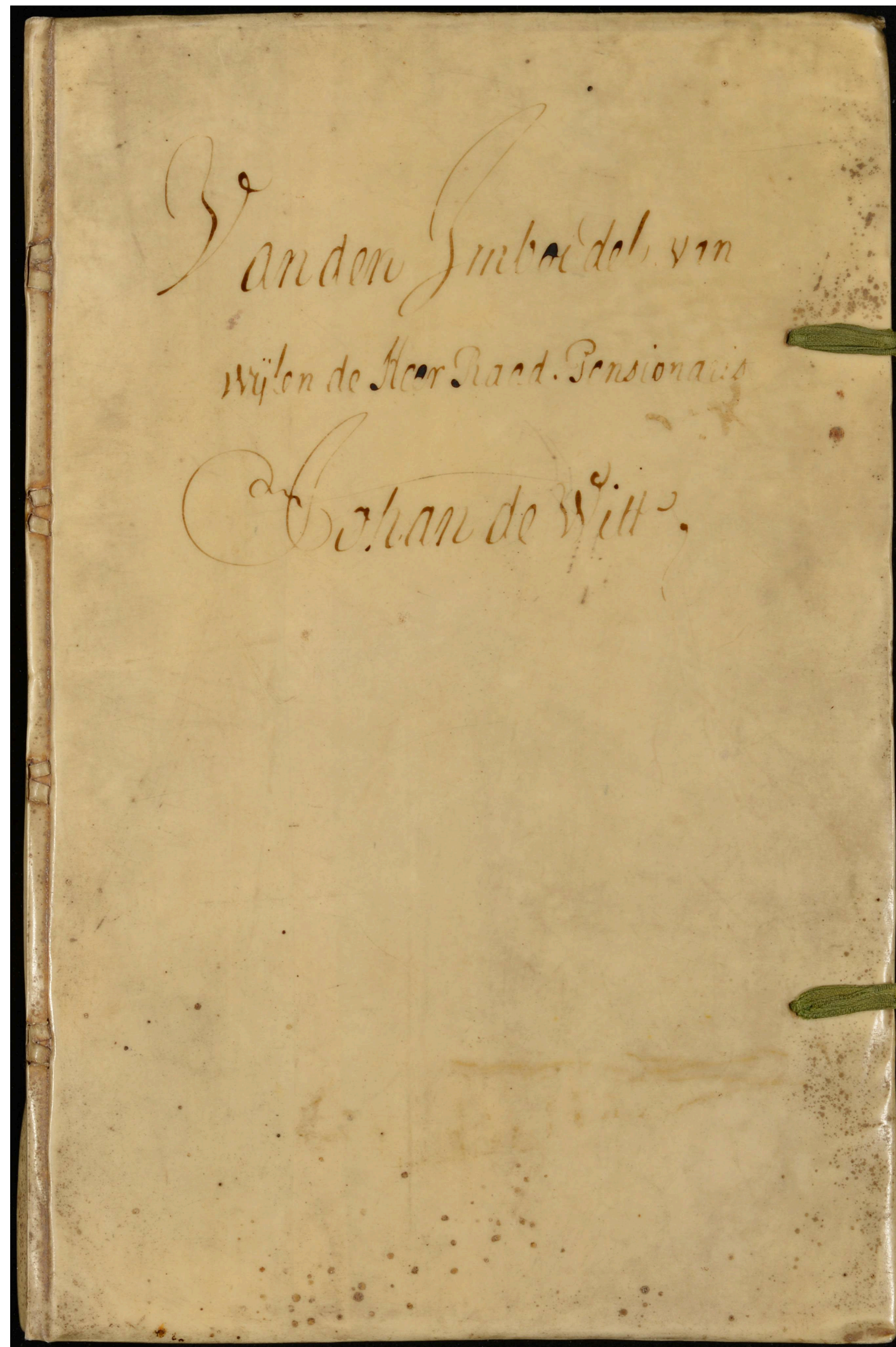
Huishoudelijke documenten zoals die van Wendela Bicker worden in de historische literatuur vaak als 'rekeningboek' of 'huishoudboek' omschreven. In het geval van Bicker doet dit echter onvoldoende recht aan de inhoud en functie van het document. Ze legde inderdaad haar roerend goed nauwkeurig vast, maar maakte bijvoorbeeld geen balans op. Tevens noteerde Bicker of haar spullen van waarde veranderden, vermist raakte en hield ze bij van wie de spullen waren. Het document is daardoor eerder gericht op controle en overzicht dan op kasbeheer. In dit artikel zal worden beargumenteerd waarom het rekeningboek van Bicker beter kan worden omschreven als een 'waardeboek' en hoe deze omschrijving bijdraagt aan het begrip van egodocumenten uit de zeventiende eeuw.

Controle en overzicht: het 'waardeboek'

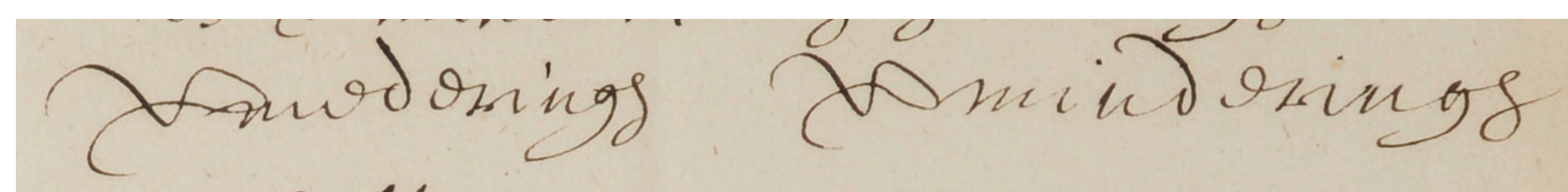
Egodocumenten lopen over van eigen belevenissen. In dagboeken, brieven en memorieboeken schreef men onder andere over persoonlijke religieuze gebruiken, dagelijkse gewoontes of consumptiepatronen.[1] Hierdoor dienen ze als een uniek venster in het alledaagse doen en laten van een persoon. Jeroen Blaak stelt in zijn publicatie *Geletterde levens: dagelijks lezen en schrijven in de vroegmoderne tijd in Nederland, 1624-1770* dat het gebruik van dit soort bronnen historici in staat stelt om zowel objectieve als subjectieve aspecten van het verleden te bestuderen.[2] Zulke bronnen vormen volgens hem een belangrijk tegenwicht tegen de vaak abstracte of generaliserende secundaire literatuur doordat ze een intiem en gedetailleerd beeld geven van hoe individuen hun wereld ervoeren.[3]

Binnen deze brede variatie van egodocumenten neemt het rekeningboek een interessante plaats in. Waar dagboeken en brieven vaak expliciete reflecties op het leven zijn, waren de rekeningboeken voornamelijk administratief van aard. Een interessant voorbeeld hiervan is het 'waardeboek' van Wendela Bicker. Hoewel dit document omschreven wordt als een huishoudelijk rekeningboek, vervult het in werkelijkheid een andere rol.[4] Op de kaft van het document staat de benaming 'rekeningboek', maar dat dekt de lading slechts deels. In tegenstelling tot een klassiek rekeningboek, waarin uitgaven en inkomsten worden bijgehouden, richtte Bicker zich op de waardeveranderingen van haar bezittingen. Zo noteerde ze per categorie de 'vermeerderings' en 'vermindering' van de objecten en vermeldde ze ook wanneer objecten 'vermist' of 'versleten' waren (fig.02).[5] Haar boek functioneerde daarmee niet alleen als financiële administratie, maar als een volwaardig boek van waarde: een instrument om de huishoudelijke objecten en de waarde van het bezit door de jaren heen te monitoren. Het getuigt van een zorgvuldige omgang met de huishoudelijke bezittingen en laat, in het geval van Bicker, zien hoe zij haar rol als bestierder van het huishouden actief vormgaf en het huishouden nauw in de gaten hield.

Niet alleen de waardeveranderingen van haar bezit, maar ook de herkomst van bepaalde objecten speelde een belangrijke rol in Bickers administratie. Met regelmaat noteerde zij erfenissen en tweedehands objecten die zij had ontvangen, soms van haar ouders, haar schoonouders of andere naaste familieleden. Dit blijkt uit expliciete formuleringen, zoals: "Anno 1659 van de Vader de Witt een blauwe zijde leede kant met orangjen koorden en franije [...]," en "[...] maj 1656 van mijn moeder een groen damast behangsel [...]" (fig.03).[6]

Figuur 01: kaft van het waardeboek van Wendela Bicker. "Van den Inboedel van wijlen de Heer Raad Pensionaris Johan de Witt", Stadsarchief Amsterdam. Archief van de familie De Graeff, toegangsnr. 76, inv.nr. 610, folio 6-8.

Figuur 02: detail van de index van het waardeboek, "Vermeerderings" en "Verminderings", Stadsarchief Amsterdam. Archief van de familie De Graeff, toegangsnr. 76, inv.nr. 610, folio 6-8.

Uit meerdere bronnen blijkt dat het echtpaar De Witt in de eerste jaren van hun huwelijk regelmatig verhuisden.[7] Bicker trok na het huwelijk in 1655 in bij De Witt in het Huis van Assendelft in Den Haag, maar al snel verhuisde het echtpaar achtereenvolgens naar de Wagenstraat, de Vlamingstraat en in 1656 naar een huis op de hoek van de Herengracht en de Fluwelen Burgwal. Vanaf 1660 woonden zij in 'de Witte Molen' op de Hofsingel.[8] Het is hierdoor zeer aannemelijk dat hun bezittingen steeds opnieuw geïnventariseerd, verplaatst en opnieuw ingedeeld moesten worden.

16	1655 1/2 behansels tot caemers en leddekanten en glasgardijn		164	om te openen becks al gien vot ende transporten vout opt volghende blad	16
	transport	540 9 0			933 20
6	in 1655 langse glasgardijn van groot leuvensteyn koster	35			
	45 Maer 1656 van Wils Modder en groot damast behansels van en befters meten cap daer tot in jnnij 1659 gien van oel ledde lant gemacht daer tot lant verft 17 ellis wit damast dat ich gader kost van verft 6 1/2 ellis groot armst tot d'g 0 1/2 ellis franij van 3 plijf 10 1/2 ellis fonder plijf 70 ellis Leijns franij a 3 B 12 ellis op d' bollen 60 ellis lant 0 1/2 ellis lant tot d' zoomel 4 bollen met d' onkosten famen van sot op maken voor d' drie moders	70 6 14 19 52 10 26 13 1 0 410 3 2 11 2 0 13 2 10			
	anno 1659 van vader d' Witt en blashende fando ledde lant met franij en leuvensteyn	50			
	drie modde geplandt gardijn en en valletide famen en kent van ftrapers van wot kleidens mijns ad gome kent	0 50			
	en behansels van groot leuvensteyn van en befters en meten tafell elt met goetse heide gheftoch gien van en ledde lant gemach daer tot 21 ellis leuvensteyn 1-7-0 noch ad onkosten en franij famen	30 20 7 7 11			
		933 20			

**Figuur 03: beschrijvingen van de categorie "Behansels tot caemers
En leddekanten en glasgardijn", bladzijde 16, Stadsarchief Amsterdam.
Archief van de familie De Graeff, toegangsnr. 76, inv.nr. 610, folio 6-8.**

De hypothese dat dit boek werd gebruikt voor overzicht en controle wordt versterkt door haar nauwkeurige registratie van objecten die specifiek aan haar kinderen toebehoorden. In de categorieën 'kinder poppegoet' en 'hemde van de kinderen' vermeldde Bicker bijvoorbeeld expliciet de naam van haar dochters achter bepaalde voorwerpen of afmetingen, zoals: '1 vingeroot dit voorgaende Anna' of '1 plaet met 2 ringhe - Catharina'.^[9] Het systematisch vastleggen was dus niet alleen een vorm van documentatie, maar moet voor Bicker ook een noodzakelijk instrument zijn geweest om controle te houden over de huishoudelijke eigendommen die zich door de jaren heen hadden opgestapeld.

De noodzaak van het waardeboek kan echter niet uitsluitend verklaard worden door de vele verhuizingen van het echtpaar, aangezien Bicker haar waardeboek pas in 1664 aanlegt en daarin met terugwerkende kracht haar inboedel vanaf 1655 vastlegde. Dit suggereert dat haar doel verder ging dan enkel praktisch beheer tijdens transitie. Het opstellen van het waardeboek vond plaats op een moment dat het huishouden van Bicker en De Witt vermoedelijk meer stabiliteit kende. In plaats van een direct hulpmiddel tijdens verhuizingen, lijkt het waardeboek daardoor eerder een middel tot controle en overzicht voor op de lange termijn.

Een mogelijke verklaring hiervoor ligt in de financiële situatie van het echtpaar. Simone van der Vlucht en Ineke Huysman beschrijven hoe De Witt, voor zijn huwelijk, zich het Huis Van Assendelft eigenlijk niet kon veroorloven en daardoor ook maar enkele kamers in gebruik nam. Hij leende geld bij zijn vader voor de inrichting van deze kamers, maar leende van zijn zus Johanna bijvoorbeeld ook een koets.^[10] Na het huwelijk kreeg De Witt toegang tot Bickers bruidsschat: vijftigduizend gulden, waarvan de helft in contanten en de andere helft in grond.^[11] Toch is het mogelijk dat het echtpaar in deze periode niet in de positie was om een volledig nieuwe inboedel aan te schaffen, en daarom grotendeels leunde op de regelmatig genoemde tweedehands spullen. In de jaren die volgden, bouwde het echtpaar echter meer financiële stabiliteit op, wat gepaard ging met de aanschaf van nieuwe goederen en een groeiende inboedel. Het waardeboek wordt in dit licht nog relevanter. Niet alleen bood het Bicker een overzicht van haar bezittingen in een huishouden dat jarenlang in beweging was, maar het hielp haar ook de waarde en herkomst van deze goederen inzichtelijk te maken en vast te leggen voor de toekomst. Dit suggereert dat Bicker haar administratie niet enkel bijhield voor dagelijks huishoudelijk beheer, maar ook als een manier om de materiële continuïteit van haar huishouden te waarborgen. Haar systematische inventarisatie kan dus ook gelezen worden als een middel tot langetermijnplanning en, mogelijk, als een voorbereiding op de overdracht van bezittingen binnen de familie.

Verschillende egodocumenten, verschillende functies

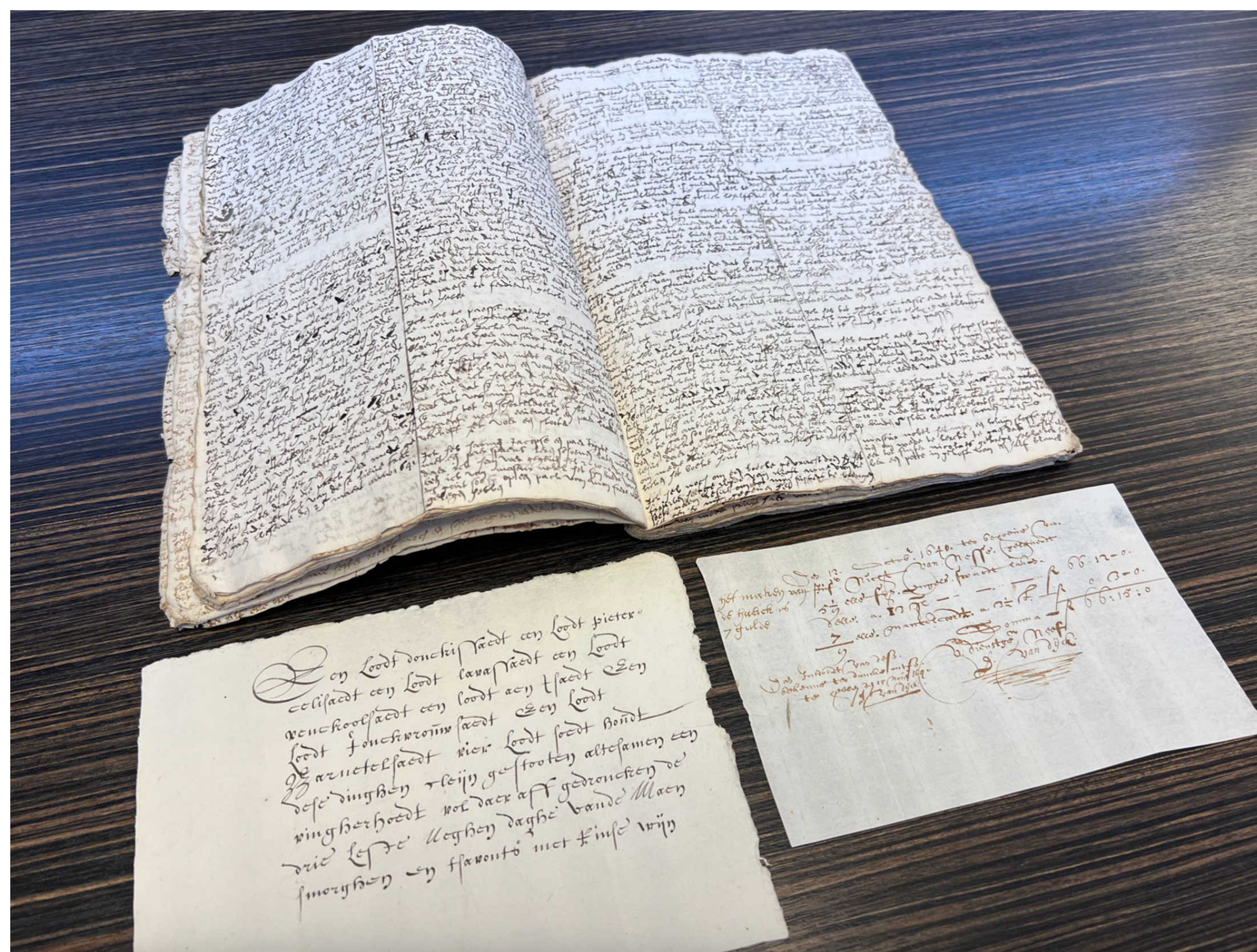
Bicker heeft haar aantekeningen op een consistente manier gemaakt. Zo is het waardeboek gepagineerd en gebruikt ze continu dezelfde tabellen. Deze bestaan uit drie kolommen: links de jaartallen, in het midden de beschrijving van het object en rechts de waarde. Na de eerste pagina's met het alfabetische overzicht van alle categorieën volgen de gedetailleerde beschrijvingen van de objecten per categorie. Het valt op dat er op deze bladen voldoende ruimte is overgelaten; mogelijk om later nieuwe aantekeningen toe te kunnen voegen. Dit lijkt te suggereren dat Bicker het waardeboek niet zag als een statische inventarisatie, maar als een doorlopend administratief hulpmiddel. Ze hield duidelijk rekening met toekomstige wijzigingen in haar bezittingen.

Hierdoor valt uit te sluiten dat het waardeboek gezien moet worden als een rekeningboek. Een rekeningboek is bedoeld om de inkomsten en uitgaven in evenwicht te brengen en een sluitende boekhouding te vormen. Het echtpaar had overigens wel een ander rekeningboek: deze werd niet door Bicker, maar door De Witt bijgehouden (fig. 04).[12] Bicker telde in haar waardeboek wel de volledige waarde per categorie bij elkaar op en verrekende deze met vermiste en versleten spullen. De rekensommen dienden alleen niet om een sluitende administratie te creëren.

Hoewel Bickers waardeboek geen rekeningboek is, roept het bijhouden van waardeverschillen wel de vraag op of het als een memorieboek ('memorie' = onthouden) kan worden beschouwd. Een document dat gelijkenissen lijkt te vertonen met Bickers waardeboek, maar fundamenteel verschilt in functie en doel, is het memorieboek van Maria van Nesse (1588-1650). Dit egodocument, recentelijk onderzocht door Judith Noorman en Robbert Jan van der Maal, is een uitzonderlijk gedetailleerde bron die inzicht geeft in het dagelijks leven en huishoudbeheer van de welgestelde Alkmaarse vrouw (fig. 05). Wat haar memorieboek interessant maakt, is dat het niet enkel financiële administratie is, maar ook veel persoonlijke notities bevat over bijvoorbeeld nieuwe recepten, medische adviezen en afspraken die zij maakte met koop- en werklieden: informatie die zij niet wilde vergeten.[13] Het is daarmee niet alleen een huishoudboek, maar ook een instrument om herinneringen en kennis te bewaren.

Waar Van Nesse's memorieboek echter een bredere functie had voor zowel financiële als persoonlijke herinneringen, blijft Bickers waardeboek uitsluitend gefocust op de waardebepaling en omschrijving van haar roerend goed. Er komen in de 178 pagina's geen persoonlijke reflecties of losse bladen met snelle aantekeningen voor.

Figuur 04: de balans gemaakt door Johan de Witt, Stadsarchief Amsterdam. Archief van de familie De Graeff, toegangsnr. 76, inv.nr. 610, folio 5.

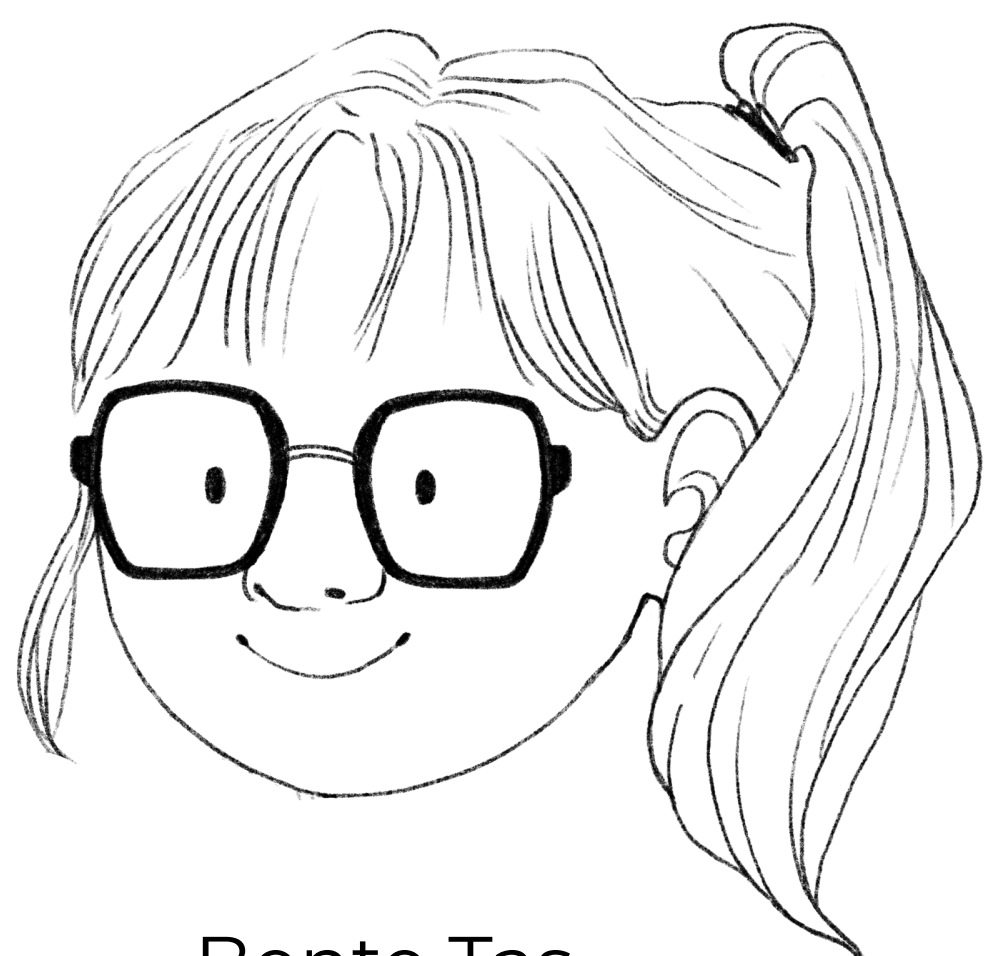
Figuur 05: foto's van het memorieboek van Maria van Nesse (1588-1650), via het Regionaal Archief Alkmaar.

Het ontbreken van persoonlijke reflecties in het waardeboek onderstreept hoe belangrijk het is om een scherp onderscheid te maken tussen verschillende soorten huishoudelijke documenten. Niet elk document kan automatisch geclassificeerd worden als een 'rekeningboek' of 'memorieboek'. Dat deze nuance er nog niet is, wordt bijvoorbeeld ook zichtbaar in een lijst van vroegmoderne egodocumenten. In deze lijst, opgesteld door Dekker in 1993, ontbreekt Bickers waardeboek.[14] Dat haar waardeboek niet aan de gangbare criteria voor egodocumenten voldeed, suggereert dat het ontbreken van persoonlijke informatie als gedachten en ervaringen doorslaggevend was voor de mate waarin een bron als historisch waardevol werd beschouwd. Het waardeboek is hierdoor buitenspel gezet binnen het onderzoek naar de levens van zowel De Witt als Bicker.

Tot slot

Het waardeboek van Wendela Bicker verdient meer aandacht dan dat het tot nu toe heeft gekregen. Te vaak wordt het afgedaan als een rekeningboek of een administratief document zonder enige historische waarde. Dit is een gemiste kans. Door het document te benoemen als een 'waardeboek', komt de werkelijke intentie beter tot zijn recht. Bicker maakte namelijk geen eenvoudige financiële boekhouding, maar gebruikte het waardeboek als strategisch instrument binnen haar huishouden. Het biedt daarmee niet alleen inzicht in haar bezittingen, maar laat ook zien hoe ze haar administratie actief in zette om haar jonge, hectische huishouden te organiseren en op de lange termijn te plannen. Het ontbreken van persoonlijke reflecties heeft er mogelijk toe geleid dat het waardeboek buiten beschouwing is gebleven in historisch onderzoek. Dit past in een breder patroon waarin administratieve documenten die niet voldoen aan de gangbare definitie van egodocumenten als minder relevant worden beschouwd. Hierdoor wordt waardevolle informatie over huishoudelijk beheer, economische strategieën en de rol van vrouwen in materieel eigendom onvoldoende benut. Juist documenten zoals dit waardeboek laten zien dat vrouwen niet slechts passieve consumenten waren, maar actieve beheerders van hun bezit en nalatenschap.

Het is tijd om egodocumenten zoals het waardeboek van Bicker serieus te gaan nemen. Niet door ze te forceren binnen een al bestaande categorie, maar juist door de unieke functie per document te erkennen. Het waardeboek is een zeldzaam inkijkje in hoe Wendela Bicker haar wereld ordende en bewaakte. Het spreekt dan ook voor zich dat haar waardeboek nu eindelijk zelf op waarde moet worden geschat.

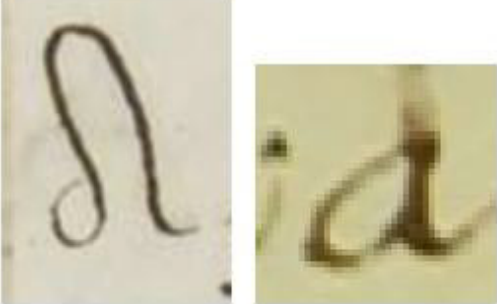
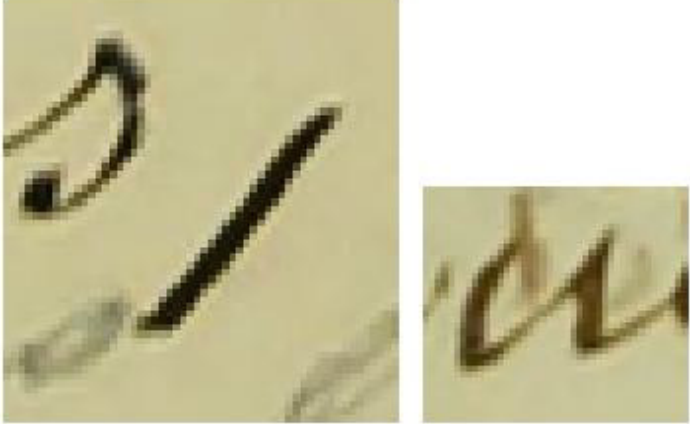
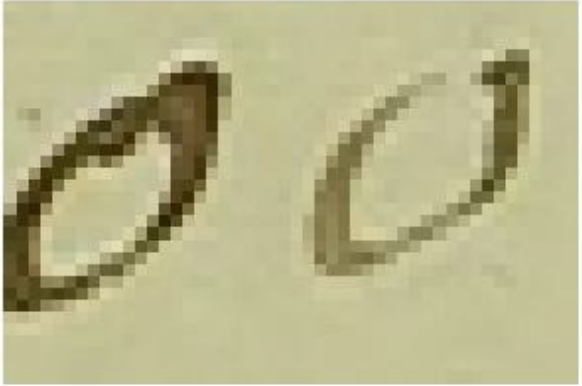
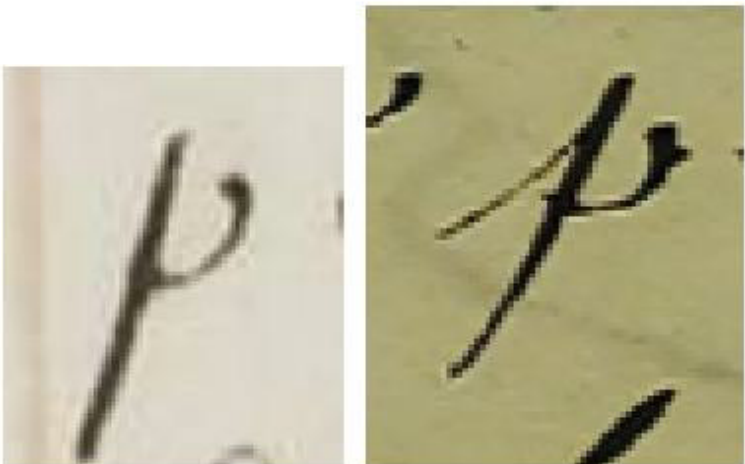
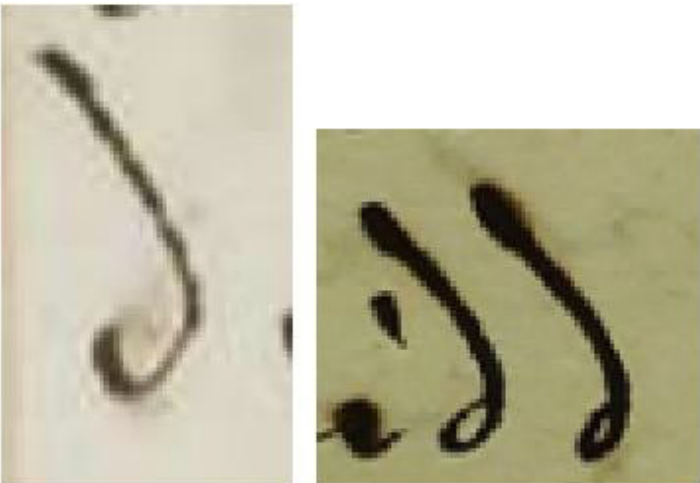
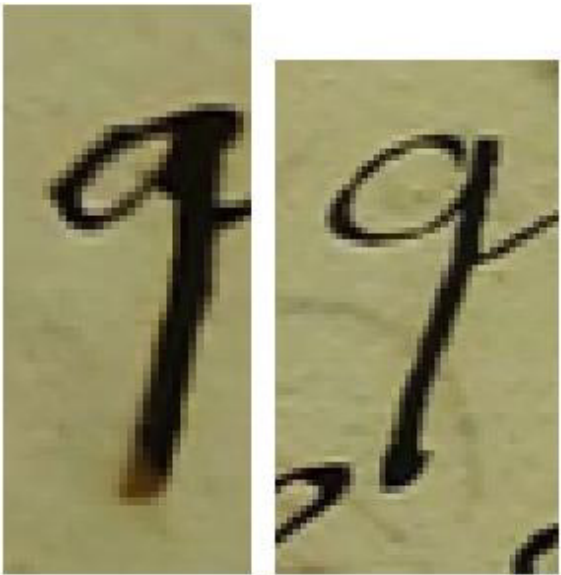
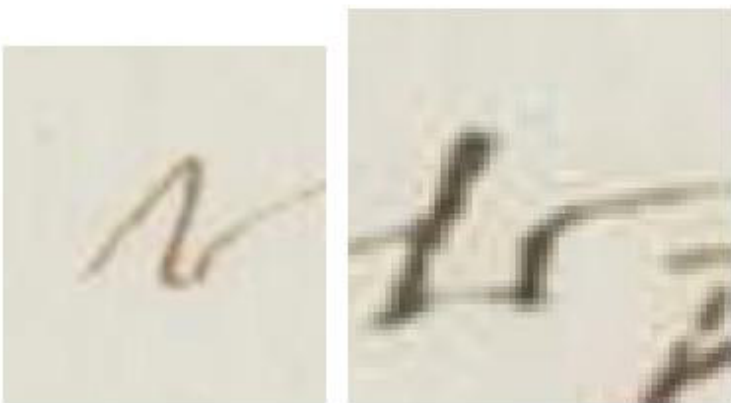
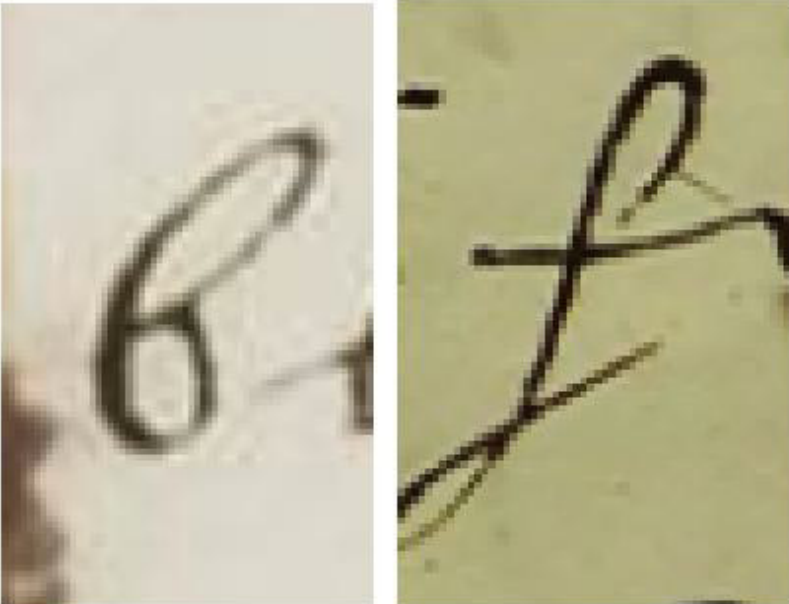
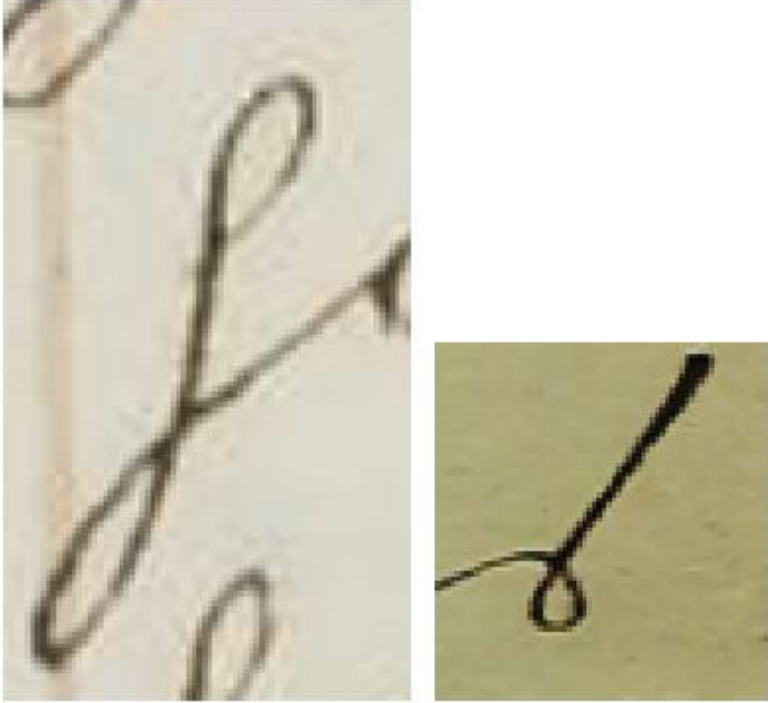
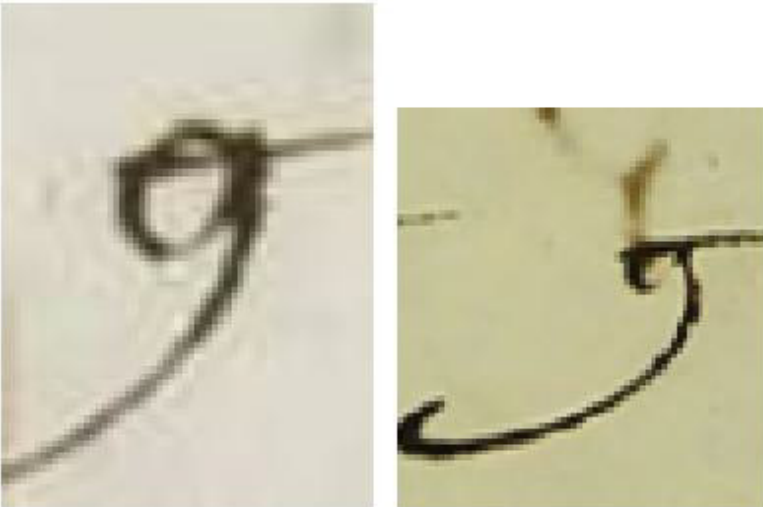
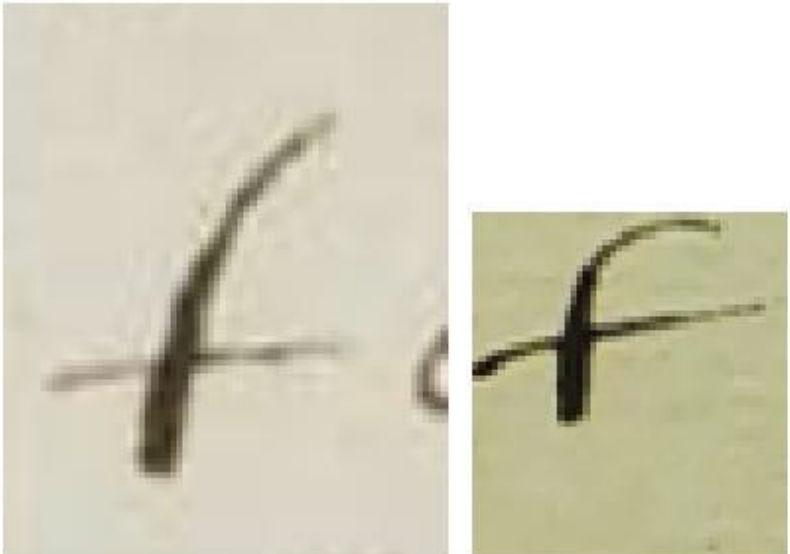
Bente Tas

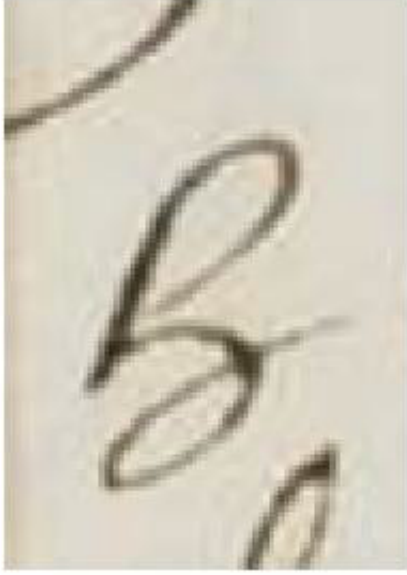
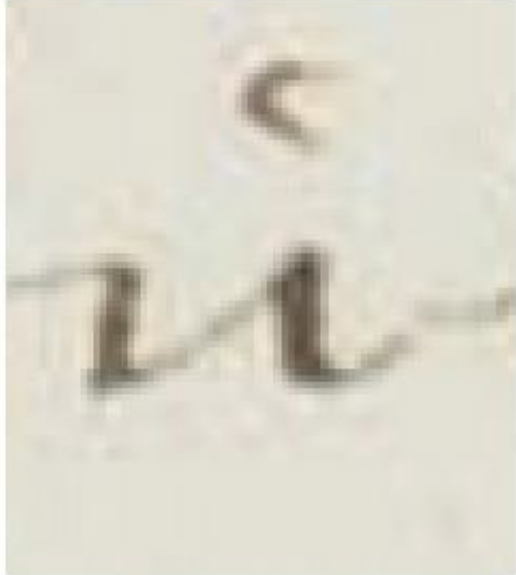
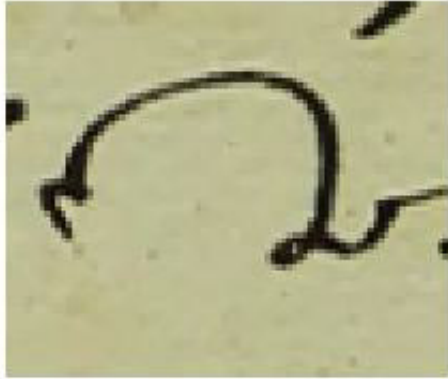
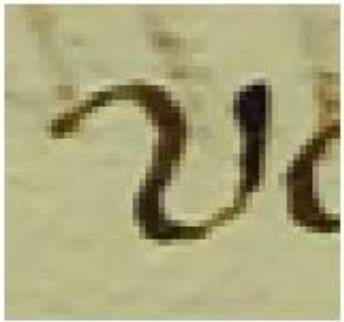
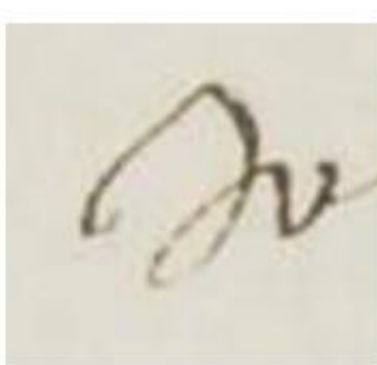
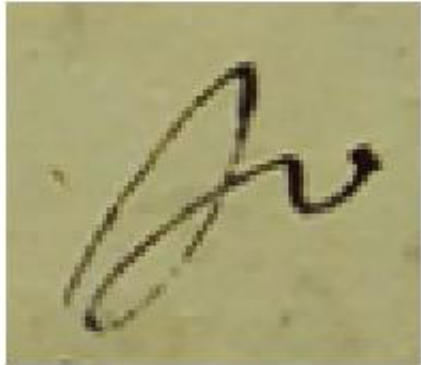
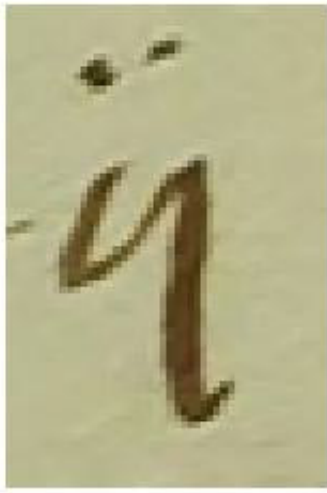
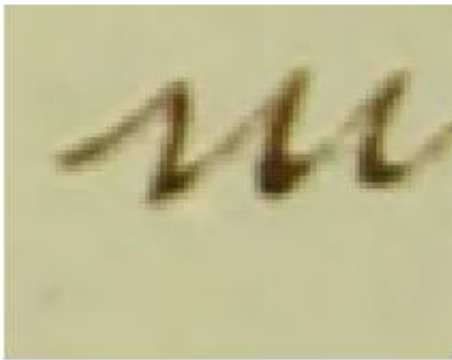
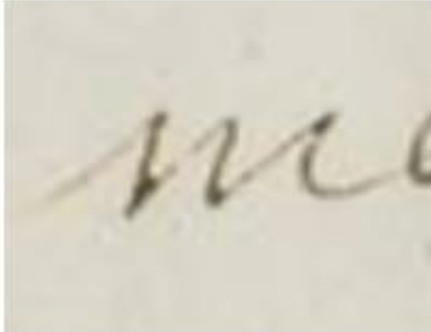
Voetnoten

- [1] Judith Noorman en Robbert Jan van der Maal, "Een unieke Bron," in Het Unieke Memorieboek van Maria van Nesse (1588-1650)(Amsterdam University Press, 2022), 14-16.
- [2] Jeroen Blaak, "Egodocument als bron," in Geletterde levens: dagelijks lezen en schrijven in de vroegmoderne tijd in Nederland, 1624-1770(Uitgeverij Verloren, 2004), 36-37.
- [3] Blaak, "Egodocument als bron," 36-37.
- [4] De publicaties die het waardeboek van Bicker benoemen als een rekeningboek zijn onder andere: Els Kloek, "Bicker, Wendela," in Digitaal Vrouwenlexicon van Nederland, <https://resources.huygens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemma/data/Bicker>; Judith Noorman en Robbert Jan van der Maal, Het Unieke Memorieboek van Maria van Nesse (1588-1650) (Amsterdam University Press, 2022); Ineke Huysman en Roosje Peeters, Vrouwen rondom Johan de Witt (Uitgeverij Catullus, 2024); Marinka Joosten, "Uit de schaduw: Wendela Bicker, First Lady in de zeventiende eeuw," op Jonge Historici, gepubliceerd op 30 augustus 2017, <https://www.jhsg.nl/schaduw-wendela-bicker/>; Lydia Boer, "Het verhaal achter Wendela Bicker: First Lady in de 17de-eeuwse Republiek," op Geschiedenis Magazine, gepubliceerd op 2 mei 2024, <https://geschiedenismagazine.nl/het-verhaal-achter-wendela-bicker-de-first-lady-in-de-17de-eeuwse-republiek>.
- [5] Stadsarchief Amsterdam (hierna: SAA): Archief van de familie De Graeff, toegangsnr. 76, inv.nr. 610, folio 6-8, 1-2.
- [6] SAA, Archief van de familie De Graeff, toegangsnr. 76, inv.nr. 610, folio 6-8, 15-16.
- [7] De volgende publicaties spreken over de vele verhuizingen van het echtpaar: Simone van der Vlugt, Wij Zijn de Bickers! (Amsterdam: Prometheus, 2019), 172; I.H., "Wendela Bicker aan Johan de Witt, 15 januari 1655," op Johan de Witt, gepubliceerd op 12 april 2020, <https://johandewitt.nl/wendela-bicker-aan-johan-de-witt-15-januari-1655/>; A.C.Pieké, "De gezusters en gebroeders de Witt," op Vesting Belange Voorne, geraadpleegd op 12 februari 2025, <https://vestinghellevoetsluis.nl/de-gezusters-en-gebroeders-de-witt/>.
- [8] I.H., "Wendela Bicker aan Johan de Witt, 15 januari 1655," op Johan de Witt, gepubliceerd op 12 april 2020, <https://johandewitt.nl/wendela-bicker-aan-johan-de-witt-15-januari-1655/>.
- [9] SAA, Archief van de familie De Graeff, toegangsnr. 76, inv.nr. 610, folio 6-8, 257-258.
- [10] Vlugt, Wij Zijn de Bickers!, 172; Ineke Huysman, "Pimp My Ride. Een Dienstvoertuig Voor de Nieuwe Raadpensionaris – Johan de Witt," op Johandewitt.nl, 6 januari 2022. Geraadpleegd op 12 februari 2025, <https://johandewitt.nl/pimp-my-ride-een-dienstvoertuig-voor-de-nieuwe-raadpensionaris/>.
- [11] Els Kloek, "Bicker, Wendela," in Digitaal Vrouwenlexicon van Nederland, geraadpleegd op 07 februari 2025, <https://resources.huygens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemma/data/Bicker>.
- [12] SAA, Archief van de familie De Graeff, toegangsnr. 76, inv.nr. 610, folio 5, 1-18.
- [13] Noorman en van der Maal, "Een unieke Bron," 14-16.
- [14] R.M. Dekker, "Egodocumenten van Noord-Nederlanders van de zestiende tot begin negentiende eeuw," op Egodocumenten.net, samengesteld in 1993, geraadpleegd op 07 februrari 2025, <http://www.egodocument.net/egodocumententot1814.html>.

Wendela's ABC

Hoe zag Wendela's 'kreupele schrift' er nou eigenlijk uit?

<u>A</u>		<u>N</u>	
<u>B</u>		<u>O</u>	
<u>C</u>		<u>P</u>	
<u>D</u>		<u>Q</u>	
<u>E</u>		<u>R</u>	
<u>F</u>		<u>S</u>	
<u>G</u>		<u>T</u>	

<u>H</u>	 	<u>U</u>	
<u>I</u>	 	<u>V</u>	
<u>J</u>	 	<u>W</u>	
<u>K</u>	 	<u>X</u>	
<u>L</u>	 	<u>Y / IJ</u>	
<u>M</u>	 	<u>Z</u>	<u>(niet gevonden)</u>

Transcript index waardeboek

1669
i januar
part

at alfalfa			
alfalfa	2904		6-11
der bent	4913		3-10
elick	0-16		
gout ber	24-6-10		33-
goudor	190+2		10-10-
gout berck	90-12-0		
erfoudorck	10-13-10		00-11-
goboks			5-10-
liffend	7-10		
laffs	63		2-10-
looper	26-2		
lavoffe	05-		190-11-
ter hork	4-12		2-5-
filvert	155-16		
field andor	44-6		
shols	3		
spiegels	4-10		
tafeld	44-16		
tis	11-2		
ackens flops	70-13-0		5-0-0
tafelackers	42-2-0		12-5-
kind's laut	330-13-6		35-
ind's finjer mant	3-10		19-11-11
gout			1-10-
kleens	1503-16-0		596-5-0
kind's vandel	136-14		00-15-
will's vandel	260-3-0		213-3-
duindicht	3793-1-4	duindicht	1423-3-0
aus 2 pands	000-4-4		

Men 1263 in Increase May 4 of age 20
 1011 20 in 1822 year 19 in 1823 1000
 1011 20 in 1822 1000 1000 1000
 1011 20 in 1822 1000 1000 1000

Arbeits	7-0-0	7-0-0
Bücher mit Lagen (Pfeilen)	836-11-0	836-16-0
Dienstreise	127-4-0	127-4-0
Dienstwagen	268-2-0	268-0-0
Büchergeld, in Ordnung	926-2-0	900-0-0
Matratzen	61-6-8	40-0-0
Bettstühle	49-4-0	29-0-0
Braut = immer	24-6-0	20-0-0
Bücher	0-13-0	7-0-0
Geld = 1000	1225-4-10	1000-0-0
Geld = 200	227-5-0	200-0-0
Geld = 300	346-19-0	300-0-0
Geld = 150	190-3-10	150-0-0
Geld = 60	75-0-0	60-0-0
Geld = 7500	7833-17-8	7500-0-0
Geld = 70	82-13-0	70-0-0
Geld = 500	500-0-0	500-0-0
Geld = 170	181-5-0	170-0-0
Geld = 800	1022-8-0	800-0-0
Geld = 50	64-13-0	50-0-0
Geld = 40	65-5-0	40-0-0
Geld = 40	00-0-0	40-0-0
Geld = 16	22-10-0	16-0-0
Geld = 1800	1804-5-0	1800-0-0
Geld = 1300	1391-2-0	1300-0-0
Geld = 125	156-7-12	125-0-0
Geld = 230	290-2-0	230-0-0
Geld = 140	143-4-0	140-0-0
Geld = 60	69-9-0	60-0-0
Geld = 600	266-7-8	600-0-0
Geld = 400	449-15-0	400-0-0
Geld = 100	112-0-0	100-0-0
Geld = 150	150-0-0	150-0-0
Geld = 1916	1916-10-0	1936-0-0

Meubelen ende imboedel van Johan
de Witt ende Wendela Bickers, soo
als die bevonden sijn den
22en augusti des jaers 1664 [1]

Soo als gecoft
hebben,
off aenbedejlt
sijn

Soo als den
voors[eide] 22e
Aug. waerdich
geacht sijn

Alebast		7-0-0
Bedden met haere peuluwen	7-0-0	836-16-0
Oirkussens	836-16-0	127-4-0
Deeckens	127-4-0	268-0-0
Behangsels ende gordijnen	268-2-0	800-0-0
Matrassen	976-2-8	40-0-0
Blickwerck	61-6-8	29-0-0
Brandtemmersz	49-4-0	20-0-0
Bellen	24-6-0	7-0-0
Goudtleere behangsels	8-13-0	1000-0-0
Geweer	1225-4-10	200-0-0
Houtwerck	227-5-0	300-0-0
Ijsserwerck	346-19-0	150-0-0
Instrumenten van Musijcq	198-3-10	60-0-0
Juweelen, ketenen, penningen & c	75-0-0	7500-0-0
Kussens, sitt kussens	7833-17-8	70-0-0
Kassen, kisten ende koffers	82-13-0	500-0-0
Koperwerck	500-0-0	170-0-0
Koetsen, waegens en tuigen	181-5-0	800-0-0
Kaerten ende prenten	1022-8-0	50-0-0
Manden ende teenwerck	64-13-0	40-0-0
Horologien	65-5-0	40-0-0
Perssen	80-0-0	16-0-0
Silverwerck	22-10-0	1800-0-0
Schilderijen	1804-5-0	1300-0-0
Schermen en spreijen	1391-2-0	125-0-0
Stoelen	156-7-12	230-0-0
Spiegels	290-2-0	140-0-0
Taeffels	143-4-0	60-0-0
Tapijten	69-9-0	600-0-0
Tin	266-7-8	400-0-0
Taeffelkleeden	449-15-0	100-0-0
Kinder poppegoedt	112-0-0	150-0-0
	150-0-0	
		17936-0-0
	19116-10-0	

1667 In jannewarie sijn dese volgende
meublen vermeerdert sint het jaer 1664
en verminert als het volgt

	vermerdering	verminderingh
Albast	290-4	
Deckens	4-9-13	6-11-11
Blich	8-16	3-10
Goutleer	24-6-10	
Geweer	190-12	33
Houtwerck	90-12-8	10-10
Eijserwerck	10-13-10	
Jewelen		80-11
Kussens	7-10	5-10
Kassen	65	
Kooper	26-2	2-10
Karosse	85	190-11
Teenwerck	4-12	2-5
Silvert	155-16	
Schilderijde	44-6	
Stoelen	3	
Spiegels	4-10	
Tafels	44-16	
Tin	11-2	
Lackens en slopen	78-13-8	57-8-8
Tafelackens	42-2-8	12-5
Lindes en kant	338-17-6	35
In de luijermant	3-18	19-11-11
Bont		71-10
Kleeren	1767-16-6	596-5-8
Linden van de k[2]	176-14	88-15
Wollen van de k [3]	269-7-8	213-7
Vermeerdert	3793-1-11	Vermindert 1427-7-8
	800-11-11	

Voetnoten

[1] In de index legt Wendela voor elke categorie zowel de waarde vast op het moment van ontvangst of aanschaf als de herberekende waarde op 22 augustus 1667.

[2] Het gaat hier om de linnen kleren van de kinderen.

[3] Het gaat hier om de wollen kleren van de kinderen.

Bente Tas

Wendela aan het Roer

De stille kracht achter Johan de Witt

Kirsten van Tunen

Bij Johan de Witt denken de meeste mensen aan de invloedrijke raadspensionaris. Vele aspecten van zijn leven, van zijn brieven tot zijn politieke successen en mislukkingen, zijn uitgebreid gedocumenteerd. Maar achter de schermen bevond zich een vrouw die vaak vergeten wordt als cruciaal onderdeel van Johans netwerk: Wendela Bicker.

Vanaf een jonge leeftijd werd Wendela al omringt door een wereld van politiek, handel en familieallianties. Opgegroeid in de vooraanstaande Amsterdamse regentenfamilie Bicker, leerde zij hoe een regentenvrouw zich moest bewegen in de samenleving. Tijdens haar huwelijk met Johan de Witt, onderhield zij correspondentie met familieleden en fungeerde ze tijdens Johans afwezigheid als zijn ogen en oren in Den Haag. Niet alleen rapporteerde zij over politieke stemmingen en onderhield ze sociale banden; ze transformeerde het huishouden van Johan in een representatieve woonruimte voor de raadspensionaris - een woning waar invloedrijke gasten over de vloer konden komen. Al deze taken waren essentiële middelen om status en invloed uit te drukken en te behouden.

In de geschiedschrijving is weinig aandacht geweest voor de vrouwen achter invloedrijke mannen. Het huishouden werd lang gezien als secundair en onbelangrijk. Het gebrek aan egodocumenten zoals brieven of dagboeken over deze periode maakt het lastig om een beeld te vormen over deze huishoudelijke sfeer. De laatste jaren is hier echter verandering in gekomen met hernieuwde interesse voor de huiselijke sfeer, waarin Els Kloeks *Vrouw des Huizes* een belangrijke rol in speelt. In dit artikel wordt echter een licht geworpen op hoe Wendela Bicker als stille kracht achter Johan de Witt bijdroeg aan zijn reputatie, invloed en status, dankzij haar brieven, connecties en strategische keuzes in het huishouden.

Cruciaal Kapitaal

In de zeventiende eeuw was politiek inherent verbonden aan familiale relaties. Familie speelde een essentiële rol in de wijze waarop de samenleving was ingericht en was dé sleutel tot succes. Bestuursambten bleven vaak binnen bepaalde families door strategische allianties via huwelijken en vriendschappen. Deze sociale, strategische banden leverden niet alleen bestuurlijke functies op, maar leverden allerlei maatschappelijk vermogen, zoals kapitaal, banen, kennis, beschaving, netwerk en een goede reputatie. Familie en 'vriendschap' (vergelijkbaar met het hedendaagse sociaal netwerken) leverden tevens banden op met bekenden waarop teruggevallen kon worden in tijden van nood – een sociaal vangnet in materiële, persoonlijke en fysieke zin. Om deze redenen was netwerken een essentieel onderdeel van het leven van een regent, waarbij gestreefd werd naar macht, prestige en welstand.[1] Deze banden kwamen voornamelijk tot stand dankzij goede reputaties, en aangezien reputaties door anderen werden bepaald, moest men constant anderen overtuigen van zijn eerzaamheid.[2]

Een manier om deze (familie)reputatie te beheren was via opvoeding. Niet alleen kregen kinderen waarden mee zoals plichtsgevoel en betrouwbaarheid, maar leerden ze ook de vereiste omgangsvormen en gewenst gedrag als tact, dankbaarheid en beleefdheid. Het nageslacht leerde hoe zij de familie-eer konden ophouden en welke rol zij speelden in het beheer van het maatschappelijke vermogen van de familie. Meisjes werden voorbereid in het bestieren van het huishouden en kregen de geldende omgangsregels aangeleerd, allebei met oog op het huwelijk.[3] Dochters konden

namelijk de familie dienen door een goede reputatie te verwerven en door te zorgen voor een geschikte huwelijkspartner die voor de familie een waardevolle alliantie kon betekenen.[4] Eenmaal in het huwelijk moesten ze het huishouden gaan runnen. Dankzij de toenemende welvaart, hoefde rijke regentenvrouwen niet te werken en konden ze zichzelf volledig toewijden aan het huishouden, terwijl hun man de kost verdiende.[5]

Het bestieren van het huishouden voor deze groep vrouwen omvatte een breed takenpakket. Vrouwen uit regentenfamilies kregen specifieke vaardigheden aangeleerd die nodig waren om het huishouden te bestieren als een representatieve en economisch waardevolle ruimte.[6] Deze vaardigheden omvatten praktische kennis over inboedel, in- en aankopen, personeelsbeheer, de kunst van gastvrijheid, het schoonhouden van het huishouden, en het onderhouden van sociale contacten die de status van de familie ondersteunen.[7] Hoewel vrouwen in de zeventiende-eeuwse Republiek formeel ondergeschikt waren aan hun echtgenoot, moesten regentenvrouwen ook zelfstandig en doelbewust huishoudelijke (en sociale) zaken beheren.[8] Met name de vrouwen uit grote handelsfamilies als de Trip-familie en de Bickers stonden bekend om hun goede beheer van familiebezit.[9]

Een schoon, efficiënt ingericht huishouden waar de regentenvrouw zorgde dat alles op rolletjes liep, werd als respectabel gezien. Simon Schama stelt dat in de zeventiende eeuw het huishouden werd gezien als een microkosmos van de bredere samenleving,

waarbij een goed bestuurd huishouden de stabiliteit, harmonie en orde weerspiegelde die in de Republiek gewenst waren.[10] Dit blijkt tevens uit het zeventiende-eeuwse Van de wtnementheyt des vrouwelicken geslachts (1639) door Johan van Beverwijck (1594-1647). Volgens Van Beverwijck was familie de bron en oorsprong van een republiek. De familie en thuis moet behandeld worden, zoals men een staat zou behouden, besturen en beschermen. Een betrouwbare (huis)vrouw heeft hierbij een cruciale rol, sinds zij verantwoordelijk was voor de huishoudelijke taken. Zij legt de basis voor een goed geordende samenleving. Van Beverwijck beschrijft de huisvrouw als machtig, en vergelijkt haar domein met een koninkrijk.[11] In een ander zeventiende-eeuwse bron komt ditzelfde thema voor: in Klein Hollands Goud-vinkje, een oud Hollands liederenboekje, wordt de vrouw belast met huishoudelijke taken vergeleken met een onderkoningin.[12]

Een vergelijking tussen deze koninklijke status van de vrouw en een van de brieven van Johan de Wit dringt zich hier op. Toen Johan in december 1654 teruggeroepen werd naar Den Haag voor zijn werk, vroeg hij zijn zwager Jean Deutz om zijn afwezigheid te excuseren ‘aen diegene die UE weet mijn ziele te possideren, ende aen dewelcke ick door een rigoureuus commandement (’t welck voorwaer op geen andere reden is gefondeerd als op de souveraine wille van haer waerlijcke is myne souveraine)’. [13] Wendela’s rol in het leven van Johan wordt hier geformuleerd in termen van soevereiniteit, waarbij Johan haar positie gelijkstelt aan het gezag dat hijzelf uitoefende in de Republiek.

Het huwelijk tussen Wendela en Johan was een strategische alliantie. De Bickers waren een van de invloedrijkste families in Amsterdam – een stad die zich had verzet tegen de benoeming van Johan tot raadspensionaris en waar hij minimale relaties had.[14] Een verbintenis aan de Bickers opende voor Johan de deur om relaties te leggen met Amsterdamse regenten. Een goede relatie met de regenten was voor Johan cruciaal: als raadspensionaris moest hij voortdurend samenwerken en onderhandelen met de elite om zijn beleid te kunnen uitvoeren en politieke stabiliteit te waarborgen. Sterke banden smeden en onderhouden betekende steun voor zijn beleid en weerstand tegen de prinsgezinden.[15] Bij het faciliteren en onderhouden van deze relaties was een goed functionerend huishouden van belang. Dankzij Wendela’s opvoeding in een regentenfamilie was zij bekend met de sociale en politieke implicaties van een goed georganiseerd huishouden en sterk netwerk. Het is zeer waarschijnlijk dat zij al vanaf jonge leeftijd werd onderwezen in de fijne kneepjes van

huishoudelijk management, zodat ze later in haar huwelijk in staat zou zijn om de familie-eer voort te zetten. Als Johan het druk had met staatszaken of Wendela meenam naar sociale evenementen, moest zijn vrouw de representatieve functie uitdragen. En waar kon dit beter gedaan worden dan in de correspondentie en thuis?

Wendela’s brieven: van kwaadste pest tot hartelijke gebiedenissen

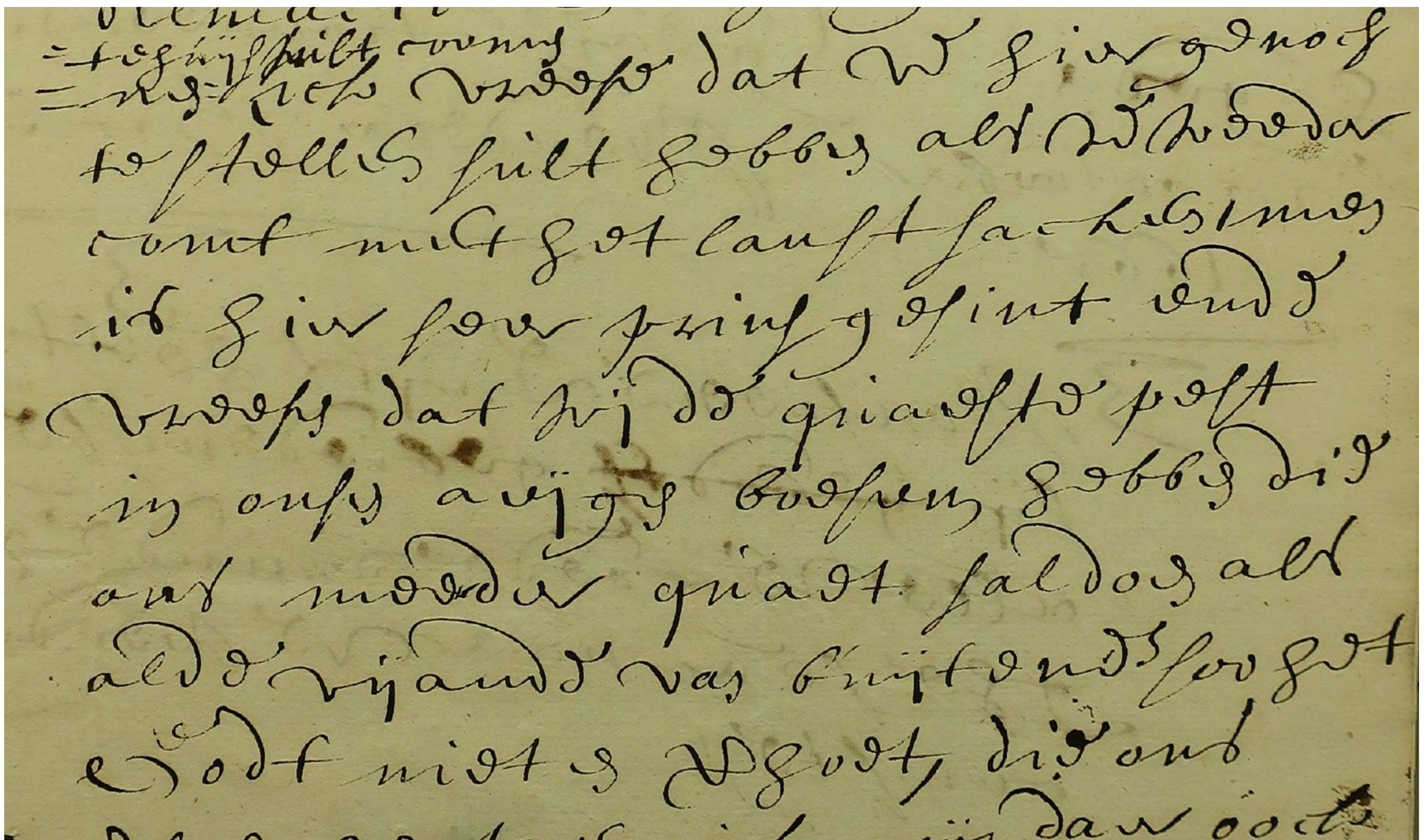
De voornaamste blik in het leven van Wendela wordt gegeven door haar brieven. Er zijn zo’n 26 brieven van haar te vinden in het Nationaal Archief.[16] In deze brieven uit ze haar genegenheid voor Johan, geeft ze hem de laatste nieuwtjes en houdt ze hem op de hoogte van de sociale en politieke omstandigheden. Ook onderhield ze ondertussen contact met personen uit haar netwerk, zoals familieleden.

Hoewel Wendela vaak wordt weggezet als een liefhebbende, niet al te snuggere vrouw, blijkt uit haar correspondentie dat ze goed begreep wat er leefde in de samenleving. Op 28 oktober 1665 verstuurde Wendela een brief aan haar man, waarbij ze hem op de hoogte bracht van de politieke situatie in Den Haag. De Tweede Engelse Oorlog is uitgebroken en Johan wil de Engelse vloot een fatale klap toebrengen. Hij voer daarom mee aan boord met Michiel de Ruyter.[17] Wendela schrijft: “ich vreesse dat ue hier genoch te stellen sult hebben als UE weeder comt met het lanst sacken, men is hier seer prinsgesint ende vreesen dat wij de quaeste pest in onsen aeigen boesem hebben die ons meerder quaet sal doen als alde vijande van buijtende soo het Godt niet en [ver]hoet.”[18] De onvrede over Johan de Witt nam toe; de oorlog met Engeland en de militaire tegenslagen die daarmee gepaard gingen brachten angst en onzekerheden met zich mee. De terugkeer van de monarchie in Engeland, de aanhoudende oorlog en in het speciaal nederlaag tijdens de Slag bij Lowestoft op 13 juni 1665 een beweging in de publieke opinie met zich mee en wakkerde bij een deel van de bevolking de roep aan voor de terugkeer van een Oranje-Stadhouder. De te machtige staatsgezinde regenten dienden volgens hen enkel de belangen van de koopmanselite.[19] Deze brief waarin Wendela Johan waarschuwt over de huidige stemming, suggereert dat zij zich bewust was van de sociale spanningen die speelden in de samenleving en hoe deze de positie van haar man konden beïnvloeden. Met “kwaadste pest in eigen boezem” toont Wendela dat ze beseft dat de vijand zich niet alleen extern bevindt (Engeland), maar ook intern (de prinsgezinden). In dezelfde brief

informeert ze Johan tevens over het overlijden van dominee Jacob Stermond, een prinsgezinde dominee in Den Haag die diverse keren predikte tegen de Staat.[20]

Dit is overigens niet de enige keer dat Wendela spreekt over de heersende sentimenten; dit sociale bewustzijn blijkt ook uit de brief van twee weken daarvoor, waarbij Wendela schrijft over de geruchten dat Johan slaags is geraakt met Michiel de Ruyter. Hoewel sommige hem al als verloren beschouwen ("aan de reede opgehangen"), geeft Wendela de moed niet op: uiteindelijk hoort ze meer positieve dan negatieve geluiden over Johan.[21]

de regentenklasse te behouden. Hoewel Wendela geen dagboek heeft achtergelaten, bieden haar brieven een waardevol inkijkje in haar sociale leven. Zo schrijft ze op 21 september 1655 dat de bruiloft die ze heeft bijgewoond goed is verlopen en het een vrolijke, gezellige boel is geweest.[23] Ook benoemt ze bezoeken aan en van haar zussen, wat suggereert dat familiebanden een belangrijk onderdeel van haar dagelijks leven vormden.[24] Andere brieven tonen aan dat ze contact hield met familieleden en bekenden, terwijl Johan van huis was. In februari 1656 wordt Johan op de hoogte gesteld van Wendela's zieke moeder en in oktober 1665 krijgt hij de 'hartelijke gebiedenissen' van Jean

Figuur 2: Detail van de brief van Wendela aan Johan, gedateerd 28 oktober 1665. Nationaal Archief: Raadpensionaris De Witt, 3.01.17, 2163, folio 423.

Dat Wendela sociaal vaardig was en fungeerde als een informele schakel binnen het netwerk van Johan de Witt, blijkt ook uit andere brieven. In een brief van 1 juli 1655 brengt Wendela haar man op de hoogte van het huwelijk tussen Jan Six en 'juffrouw Tulp'.[22] Wendela informeerde hiermee Johan over relevante ontwikkelingen en relaties die van invloed konden zijn op zijn positie, terwijl het tegelijkertijd fungeert als een plagerijtje: voor zijn huwelijk met Wendela had Johan namelijk zijn oog namelijk op Margareta Tulp laten vallen.

Terwijl Johan zich bezighield met staatszaken, bleef Wendela actief in sociale kringen. Het sociale leven stond niet stil en het onderhouden van contacten was essentieel om de reputatie binnen

Deutz, de schoonbroer en vriend van Johan.[25] Haar netwerk ging echter verder dan alleen directe bloedverwanten: op 22 oktober 1665 krijgt Johan de hartelijke groeten van de vrouwe van Bennebroek. Hiermee bedoelt ze waarschijnlijk de vrouw van Adriaen Pauw. Haar man was een studiegenoot van De Witt broers en president van het Hof van Holland.[26]

Wendela's brieven tonen aan dat zij niet alleen als echtgenote van Johan functioneerde, maar als een schakel binnen een breed sociaal netwerk. Ze onderhield contacten, verzamelde en verspreidde informatie, en zorgde ervoor dat sociale banden intact bleven, juist wanneer haar man elders was. Haar rol in deze netwerken was

niet formeel of politiek, maar wel essentieel voor het behoud van de status en invloed van de familie De Witt – en dus voor de politieke functie en het levensonderhoud van Johan.

Het huishouden als status-symbool: Wendela's interieur

In de zeventiende eeuw speelde het huishouden van een regentenfamilie een cruciale rol in het bevestigen, versterken en uitdrukken van de sociale status en politieke invloed.[27] Dit gold ook voor het huishouden van Johan de Witt. De woningen waar het gezin in de loop van de jaren heeft gewoond, waren niet ver van het Binnenhof in Den Haag gelegen.[28] De locatie bood niet enkel praktische voordelen, zoals korte reistijd naar werk, maar het maakte het huis ook een verlengstuk van Johans werk. Binnen de muren van hun thuis konden zij gasten ontvangen, vonden informele politieke gesprekken plaats en werd het imago van de familie gecultiveerd. Wendela vervulde een sleutelrol in de inrichting en in het beheer (onderhoud, aansturen van personeel, rol van

gastvrouw) van het huis. Zij zorgde ervoor dat het huishouden geschikt was voor dit sociale verkeer.

Een van de rollen die Wendela had binnen het huishouden, was het zorgen voor een representatief, modieus interieur. Dit hield in, dat het interieur rijkdom, goede smaak en Johan's maatschappelijke positie uitstraalde. Volgens C.W. Fock gaf een welvarend, smaakvol ingericht huis blijk van materiële voorspoed en gold het als visuele bevestiging van de maatschappelijke positie en familie-eer.[29] Dat Wendela degene was die het interieur vorm gaf, blijkt uit een briefwisseling tussen Johan en zijn zus Johanna. De brieven schetsen het leven van Johan vóór zijn huwelijk met Wendela. De kersverse raadpensionaris moet gaan investeren in zijn reputatie en representatie, maar lijkt zelf niet goed te weten hoe. Zijn tante en zus helpen hem bij de inrichting en het aannemen van bedienden. In 1653 wisselen Johan en Johanna enkele brieven uit over deze huishoudelijke zaken. Johanna heeft meubels uitgezocht en deze per schip verstuurd vanuit

Figuur 3: Pieter de Hooch, *Leisure Time in an Elegant Setting*, c.1663-1665. Olieverf op Doek, 58x69 cm. New York, Metropolitan Museum of Art, 1975.1.144. Bron: Wikipedia

Dordrecht richting Den Haag. Zij en haar bediende Grietje zouden enkele dagen later aankomen om te helpen 'orde op zaken te stellen', zodra de meubels gearriveerd waren.[30]

Zodra Johan en Wendela waren getrouwd, nam Wendela het huishouden en de bijbehorende taken op zich. Aangezien Johan weinig aandacht lijkt te hebben voor uiterlijk vertoon, is het aannemelijk dat Wendela het interieur vorm gaf. Haar afkomst uit een invloedrijke Amsterdamse regentenfamilie had haar ongetwijfeld geleerd hoe belangrijk representatie was in het sociale leven. Waar Johan het huis voornamelijk beschouwt als woonruimte, gaat Wendela het vormgeven als visitekaartje van hun status. Wendela richtte het volledige huishouden in met nieuwe spullen en vulde de kasten met nieuwe kleding. Huize de Witt groeide uit tot een professioneel gastenverblijf; het aantal bedden werd verdubbeld en er kwam een keukenuitrusting voor dinertjes.[31] Uit Wendela's waardeboek blijkt dat er ook geïnvesteerd wordt in zilverwerk, goudleren behang, schilderijen, spiegels en textiel.[32] Zo was goudleren behang populair in de zeventiende eeuw en werd beschouwd als een modieuze, luxueuze vorm van wandbekleding (fig.3). [33] In het huishouden De Witt waren twee kamers met goudleren wandbekleding in 1661, waaronder de representatieve ruimte het groot salet, met een totaal uitgegeven bedrag van 1225 gulden. Dit benadrukt dat de ontvangstruimte van het huis expliciet was ingericht met het oog op representatie. Johan de Witt kreeg een huis dat paste bij zijn status als invloedrijke man.

Veel meer werd uitgegeven aan de categorie 'silverwerck' met een waarde van 1.800 gulden. Wendela noteert hier niet alleen wat al in bezit was van Johan voor het huwelijk (1 lampet en twee kandelaars en een doos met deksel), maar ook wat na het huwelijk in 1655 is aangeschaft, zoals snuifbak, peper en suiker bassin en zilverwerk met het wapen van familie De Witt.[34] Ook de eetcultuur was namelijk onderdeel van (huiselijke) representatie: diners, banketten en ontvangsten waren gelegenheden waarin de status kon worden bevestigd en (politieke) allianties werden versterkt.[35]

Ook onderdeel van het interieur waren diverse schilderijen, met een totale waarde van 1300 gulden. Deze werken kennen wij alleen op basis van hun beschrijving in het waardeboek. De collectie van Johan en Wendela had een geschatte waarde van 1300 en bestond uit Bijbelse, mythologische en pastorale afbeeldingen, naast enkele zeestukken en familieportretten.[36] Hoewel de meeste werken een decoratieve functie gehad zullen hebben,

hadden anderen waarschijnlijk een meer representatieve functie. Het schilderij genoteerd als *Justitia* weerspiegelde mogelijk Johans rol als staatsman. Een voorbeeld van een schilderij met dit onderwerp is afgebeeld door Metsu (fig.4). De zestien portretten en prenten van zowel Johans als Wendela's familieleden die genoemd worden in het waardeboek fungeerden als symbolen van continuïteit, stabiliteit en status. Families lagen tenslotte aan de basis van de Republiek.[37] In het De Witt-interieur waren twee keer zoveel portretten van familieleden als in een gemiddeld regentenhuis. Panhuysen beschreef dit doeltreffend als "een krachtige uiting van saamhorigheid en familiebesef".[38]

Als Wendela niet thuis was, hield ze zich tevens bezig met het behoud en de zorg van hun spullen. Toen ze in juli 1655 enkele dagen in Beverwijk verbleef, gaf Wendela haar man de opdracht om te kijken of 'de gordijne voor de glaese al toe sijn', om hun bed te beschermen tegen de zon.[39]

Het huishouden van Wendela en Johan was waarschijnlijk zeer verweven met politieke en sociale machtsstructuren. Het was een representatieve ruimte waarin politieke netwerken werden onderhouden, terwijl de status werd geëtaleerd aan bekenden en bezoekers. Wendela's rol was onmisbaar: als regentenvrouw gaf zij vorm aan het interieur. Zoals Panhuysen schreef: Wendela bracht "stijl" mee in het huwelijk tussen haar en Johan.[40]

Figuur 4: Gabriel Metsu, De Triomf der Gerechtigheid, 1667. Olieverf op doek, 152,5x120 cm. Den Haag, Mauritshuis, 95. Bron: Mauritshuis, Den Haag.

Conclusie

In het verleden hebben diverse historici vraagtekens gehad bij het huwelijk van Wendela en Johan, voornamelijk vanwege hun verschillende opleidingsniveaus. Met de diverse aspecten van het huishouden die hierboven aanbod zijn gekomen, lijkt Wendela precies te zijn geweest wat Johan nodig had: een vrouw die thuis de orde op zaken stelde en een representatieve functie kon aannemen. Ze zorgde voor een geschikt en ordelijk huis, terwijl ze Johan op de hoogte hield van het reilen en zeilen van de familie en de sociale wereld om hen heen. Haar werk binnen het huishouden reikte veel verder dan de privésfeer: dankzij haar zorg voor representatie en netwerkbeheer droeg zij bij aan de politieke positie en reputatie van haar echtgenoot. Haar keuzes in inrichting en sociale relaties hadden directe invloed op het publieke imago van Johan en de familie De Witt. Hierdoor was Wendela Bicker méér dan slechts de echtgenote van Johan de Witt: zij was een onmisbaar onderdeel van een zorgvuldig opgebouwd en onderhouden huishouden dat fungeerde als een verlengstuk van zijn politieke macht. Zij was de vrouw aan het roer van de reputatie De Witt en bepaalde welke koers werd gevaren. In een wereld waarin politiek niet alleen in bestuurskamers, maar ook in ontvangstruimtes werd bedreven, was Wendela's rol als huishoudelijk strateeg en regisseur van representatie van onschatbare waarde.

Kirsten van Tunen, februari 2025

Voetnoten

- [1] Erna Kok, "Culturele Ondernemers in de Gouden Eeuw: De Artistieke En Sociaal- Economische Strategieën van Jacob Backer, Govert Flinck, Ferdinand Bol En Joachim von Sandrart" (Proefschrift, Universiteit van Amsterdam, 2013), 21-32; Luuc Kooijmans, *Vriendschap En de Kunst van Het Overleven in de Zeventiende En Achttiende Eeuw* (Amsterdam: Bert Bakker, 1997), 14-18.
- [2] Erna kok, "Culturele ondernemers in de Gouden Eeuw," 21-22.
- [3] Kooijmans, *Vriendschap*, 17, 18-39
- [4] Kooijmans, *Vriendschap*, 69.
- [5] Els Kloek, *Vrouw des Huizes: Een cultuurgeschiedenis van de Hollandse Huisvrouw* (Amsterdam: Uitgeverij Balans, 2009), 76.
- [6] Kloek, *Vrouw des Huizes*, 78-81; Kooijmans, *Vriendschap*, 17, 18-39, 69.
- [7] Wayne E. Franits, *Paragons of Virtue : Women and Domesticity in Seventeenth-Century Dutch Art* (Cambridge: Cambridge University Press, 1995), 4.
- [8] J. Noorman en F. Grijzenhout, "Lady of the House. The Household, Art and Memoria in the Dutch Republic," (Conferentiepaper gepresenteerd op de 16th Century Society and Conference, Albuquerque, US, 2018), 2.
- [9] Simon Schama, *Overvloed en Onbehagen: de Nederlandse Cultuur in de Gouden Eeuw* (Amsterdam: Olympus, 2006), 409.
- [10] Simon Schama, *Overvloed en Onbehagen*, 389-391.
- [11] Martha Moffitt Peacock, *Heroines, Harpies, and Housewives : Imaging Women of Consequence in the Dutch Golden Age* (Leiden: Brill, 2020), 347-348; Johan van Beverwijck, *Van de Wtnementheyt Des Vrouwelicken Geslachts* (Dordrecht: Jasper Gorissz, 1639), 209-2012.
- [12] Schama, *Overvloed en Onbehagen*, 424-425
- [13] R. Fruin, N. Japikse en G.W. Kernkamp, *Brieven Aan En Brieven van Johan de Witt* (Amsterdam: Johannes Muller, 1919), 276-277. Digitale Herdruk.
- [14] Jean-Marc van Tol, "Margaretha Tulp," Knav.nl, 3 maart 2017, geraadpleegd op 5 februari 2025, https://resources.huygens.knaw.nl/BriefwisselingJohandeWitt/blogs/20170302_tulp.
- [15] Jaap de Haan, *De Eerste Minister van de Republiek: De Hollandse Raadpensionaris in de Zeventiende Eeuw* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2024), 36-42.
- [16] In de online catalogus van Johan de Witt's brieven, staat een van de brieven dubbel.
- [17] Het Scheepvaartmuseum, "Tocht Naar Chatham | Het Scheepvaartmuseum," Het Scheepvaartmuseum, 2015, geraadpleegd op 28 januari 2025, 2025, <https://www.hetscheepvaartmuseum.nl/collectie/artikelen/678/tocht-naar-chatham>.
- [18] Brief Wendela Bicker aan Johan de Witt, 28 oktober 1665, Nationaal Archief: Raadpensionaris De Witt, 3.01.17, 2163, folio 423.
- [19] De Haan, *De Eerste Minister van de Republiek*, 149-150; Marianne Klerk, "Reason of State and Predatory Monarchy in the Dutch Republic, 1638-1675: The Legacy of the Duc de Rohan" (Dissertatie, Erasmus Universiteit Rotterdam, 2016), 55-57.
- [20] Brief Wendela Bicker aan Johan de Witt, 28 oktober 1665, NA: Raadpensionaris De Witt, 3.01.17, 216, folio 423; Stermont is ook een tijdje geschorst geweest door Jacob Cats. A.J. van der Aa, *Biographisch*

Woordenboek Der Nederlanden, Deel 17. Tweede stuk. (Haarlem: J.J. van Brederode, 1874), 998-999. Digitale Herdruk.

[21] Brief Wendela Bicker aan Johan de Witt, 12 oktober 1665, NA: Raadpensionaris De Witt, 3.01.17, 2163, folio 406.

[22] Brief Wendela Bicker aan Johan de Witt, 1 juli 1655 NA: Raadpensionaris De Witt, 3.01.17, 216. folio 173.

[23] Brief Wendela Bicker aan Johan de Witt, 21 september 1655 NA: Raadpensionaris De Witt, 3.01.17, 2163, folio 276.

[24] Brief Wendela Bicker aan Johan de Witt, 9 oktober 1665, NA: Raadpensionaris De Witt, 3.01.17, 2163, folio 405; Brief Wendela Bicker aan Johan de Witt, 15 januari 1655, NA: Raadpensionaris De Witt, 3.01.17, 2163; Brief Wendela Bicker aan Johan de Witt, 27 mei 1664, NA: Raadpensionaris De Witt, 3.01.17, 2163, folio 244; Brief Wendela Bicker aan Johan de Witt, 17 september 1655, NA: Raadpensionaris De Witt, 3.01.17, 2163, folio 270.

[25] Brief Wendela Bicker aan Johan de Witt, 12 februari 1656, NA: Raadpensionaris De Witt, 3.01.17, 2163, folio 55; Brief Wendela Bicker aan Johan de Witt, 28 oktober 1665, Nationaal Archief: Raadpensionaris De Witt, 3.01.17, 2163, folio 42.

[26] Brief Wendela Bicker aan Johan de Witt, 22 oktober 1665, NA: Raadpensionaris De Witt, 3.01.17, 2163, folio 413; Johan Engelbert Elias, *De Vroedschap van Amsterdam*, 1578-1795 (Amsterdam: N. Israel, 1963), 195-196. Zij hadden ook een buitenhuis in Beverwijk – Huis te Oosterwijk, net als de Bickers. Die hiervoor het andere artikel. Pauw was niet alleen de zoon van de voorgaande Raadspensionaris vóór Johan, hij was president van het Hof (rechter) tijdens de strafzaak tegen Cornelis de Witt - de belangrijkste zaak in zijn carrière.

[27] Kooijmans, *Vriendschap*, 37-39.

[28] Zie Tijldlijn Wendela voor de locaties.

[29] C.W. Fock, “Het Interieur in de Republiek 1670-1750: (G)Een Plaats Voor Schilderkunst?” in *De Kroon Op Het Werk: Hollandse Schilderkunst 1670-1750*, red. Ekkehard Mai, Sander Paarlberg, en Gregor J.M. Weber (Keulen: Verlag Locher, 2006), 64.

[30] De brief van Johanna de Witt aan Johan de Witt van 16 augustus 1653 is gepubliceerd in: M.B. Smith-Veldt en M.S. Bakker, *In Een Web van Vriendschap* (Amsterdam: Singel Uitgevers, 1999), 62-70; Ineke Huysman, “Pimp My Ride. Een Dienstvoertuig Voor de Nieuwe Raadpensionaris – Johan de Witt,” Johandewitt.nl, 6 januari 2022, geraadpleegd op 10 februari 2025, <https://johandewitt.nl/pimp-my-ride-een-dienstvoertuig-voor-de-nieuwe-raadpensionaris/>; Panhuysen, *De Ware Vrijheid*, 172, 186; Marinka Joosten, “Het Eerste Huwelijksjaar van Johan En Wendela,” Knaw.nl, 11 mei 2018, geraadpleegd op 26 januari 2025, https://resources.huygens.knaw.nl/BriefwisselingJohandeWitt/blogs/20180511_huwelijk.

[31] Panhuysen, *De Ware Vrijheid*, 172.

[32] Zie index van het waardeboek. Stadsarchief Amsterdam (hierna: SAA): Archief van de familie De Graeff, toegangsnr. 76, inv.nr. 610, folio 6-8, 33, 46, 69.

[33] Fock, “Het Interieur in de Republiek 1670-1750,” 65-67.

[34] Zes zilveren zoutvaatjes met familiewapen zijn genoteerd in het waardeboek. SAA: Archief van de

familie De Graeff, toegangsnr. 76, inv.nr. 610, folio 69.

[35] Fock, “Het Interieur in de Republiek 1670-1750,” 65.

[36] SAA: Archief van de familie De Graeff, toegangsnr. 76, inv.nr. 610, folio 75.

[37] Ann Jensen Adams, *Public Faces and Private Identities in Seventeenth Century Holland : Portraiture and the Production of Community* (Cambridge: Cambridge University Press, 2014), 113-157

[38] Panhuysen, *De Ware Vrijheid*, 256

[39] Brief Wendela Bicker aan Johan de Witt, 1 juli 1655 NA: Raadpensionaris De Witt, 3.01.17, 216. folio 173.

[40] Panhuysen, *De Ware Vrijheid*, 186.

Transcript

Wendela Bicker aan Johan de Witt

28 Oktober 1665

Said
29 October
1665

3

Wednesday 29th 30th Oct
his ~~good~~ ^{good} friend Mr. W. G. G. G.
at 1000' good friend Mr. W. G. G.
at 1000' good friend Mr. W. G. G.

[illegible]

28 October 1665

Men heer ende Waerde Man,

ick hebbe uwe mesieve[1] van den daten 22 en 23 wel ontfanghen en ben verwondert dat ue noch sint den 2 geen brieve van mijn en hebt ontfanghen alsoo ick verscheijde maele aen ue geschreven hebbe, doch de brieve van mijn zijn van kleijn gewichte; ick hoope noch dat UE met victorie het sij kleijn ofte groot al soo het de Almacti Godt sal gelieve te verleenen te huijs sult coomen ick vreesse dat UE hier genoch te stellen sult hebben als UE weeder comt met het lanst sacken, men is hier seer prinsgesint ende vreesen dat wij de quaeste[2] pest in onsen aeijgen boesem hebben die ons meerder quaet sal doen als alde vijande van buijten de soo het Godt niet en verhoet, die ons alregeert en ick mijn daer oock gerust op stelle hoop dat alles tot ons beste sal uijt vallen, doomene stermont[3] is ooverleeden naer dat hij lange sick geweest hadde, wij zijn alle noch wel te passe uijt gesondert ue kleijne dochter die de troonie vol wierigheijt heeft, ende gedientigh wat koors en is seer of gegaen doch den doctoer en mackt noch geen swaerigheijt, ick hoope dat de tijt nieuw haest zijn sal dat we in gesontheijt weeder te huijs sult coomen waernaer ick hertelijcke verlanghe, doch sal dien dach met pasentie verwaechten hier meede sal ick naer mijn herte gebiedenisse verblijve

Men heer ende seer Waerde Man

ue dienstwilghe ende geaffectionneerde vrouw

Wendela
J. Bicker
28 octoobar 1665

[PS:][4] monfrere Duijts[5] heeft oock zijn gebiedenisse gedaen. alle UE goede vrunde verlanghe seer naer ue weeder comste

Voetnoten

[1] brief

[2] kwaadste

[3] Dominee Jacobus Stermont (Leiden, 1612- Den Haag, 1665). Predikant in Den Haag vanaf 1649 en zeer prinsgezind. Zie A.J. van der Aa, Biographisch Woordenboek Der Nederlanden., vol. Deel 17. Tweede stuk. (Haarlem: J.J. van Brederode, 1874), 998-999.

[4] Toegevoegd door auteur

[5] Johans schoonbroer Jean Deutz, getrouwd met Wendela's zus.

Kirsten van Tunen

Dordrecht door de ogen van Wendela & Johan

Wendela Bicker en Dordrecht. Dit is voor de Wendela kenners op het eerste gezicht geen vanzelfsprekende combinatie. Wendela, afkomstig uit een hoogstaande Amsterdamse familie, woonde haar hele leven in de grote steden Den Haag en Amsterdam. Toch is er een onmiskenbare link met Dordrecht via haar huwelijk met Johan de Witt, die in deze stad werd geboren.

Omdat er nauwelijks tastbare sporen van Wendela zelf zijn overgeleverd, kozen we ervoor om via Johan's geboortestad dichterbij haar te komen. Deze wandeling voert langs plekken die meer vertellen over zijn leven en omgeving - en daarmee indirect ook over Wendela. De route heeft een voorgestelde volgorde, maar kan uiteraard naar wens worden aangepast. Dordrecht is klein genoeg om alle locaties eenvoudig te voet te bereiken.

1. Dordrechts Museum

In april 2025 opent het Dordrechts Museum een tentoonstelling over Johan de Witt, waarin Wendela óók een welverdiende plek krijgt. Deze tentoonstelling vormt een mooie aanleiding om Wendela's rol in de geschiedenis te verkennen, maar ook om Johan's thuisstad beter te leren kennen. In de tentoonstelling wordt niet alleen zijn politieke carrière belicht, maar ook zijn persoonlijke kant. De tentoonstelling probeert een beeld te geven van hoe zijn wereld eruit zag. Wendela ontbreekt natuurlijk niet in dit plaatje: ze was veel meer dan alleen 'de vrouw van.' Als kind van de Bicker-familie bracht zij aanzien, netwerken en een flinke bruidsschat in hun huwelijk. Wendela's positie gaf Johan een stevige basis, zowel politiek als financieel.

Terwijl je door de tentoonstelling dwaalt, kun je jezelf afvragen: hoe zag Wendela haar eigen rol? En welke invloed had zij op Johan?

2. Hof van Nederland

Vanuit het museum loop je naar het Hof van Nederland, een gebouw met een belangrijke rol in de Nederlandse onafhankelijkheidsstrijd. Hier vond namelijk in 1572 de Eerste Vrije Statenvergadering plaats. Wendela had waarschijnlijk geen directe connectie met het Hof, maar het geeft wel een inkijkje in de politieke geschiedenis en context waarin zij en Johan leefden. Als raadpensionaris van de Republiek stond Johan aan het roer van een systeem dat hier zijn oorsprong vond.

3. Groothoofdspoort

Je vervolgt de wandeling naar de Groothoofdspoort, waar je nog kan zien hoe Dordrecht eruitzag in de zeventiende eeuw. En het is een van de meest fotogenieke plekken van Dordrecht! De Groothoofdspoort werd gebouwd in 1618 en stond er dus al toen Johan geboren werd.

4. Grotekerksbuurt 21

De volgende locatie is de Grotekerksbuurt 21, de plek waar Johan de Witt in 1625 werd geboren. Het huis waarin hij opgroeide bestaat niet meer, maar de oude gevels en de doorkijk naar de Grote Kerk brengen je terug naar de sfeer van de zeventiende eeuw. Wendela groeide zelf op in het bruisende Amsterdam, het economische centrum van de Republiek. Dordrecht en Amsterdam speelden beiden een belangrijke rol voor de Republiek, maar hadden ook elk hun eigen karakter. De twee steden komen samen in het huwelijk van Wendela en Johan, iets om bij stil te staan terwijl je door deze buurt loopt.

5. Standbeeld van de Gebroeders De Witt

Je eindigt de wandeling bij het standbeeld van Johan en Cornelis de Witt op de Visbrug. Dit beeld herinnert ons niet alleen aan hun politieke carrière, maar ook aan de tragische afloop van hun levens. Wendela maakte dit niet meer mee; zij overleed in 1668, vier jaar voor het rampjaar waarin Johan en Cornelis werden vermoord. Het standbeeld is daarom een plek om stil te staan bij Wendela's rol in de geschiedenis. Wat betekende het om vrouw te zijn in een wereld die gedomineerd werd door mannen, en hoe speelde zij een rol in deze kringen?

Een flexibele route door Dordrecht

De historische binnenstad van Dordrecht met zijn prachtige architectuur is schilderachtig, uitermate charmant en makkelijk te voet te verkennen. Of je nu begint bij het standbeeld van de gebroeders de Witt, het Dordrechts Museum, of een kop koffie haalt aan het Groothoofd, deze wandeling biedt een compleet beeld van Johan connecties met de stad.

Een reflectie op Wendela

Wendela Bicker was meer dan 'de vrouw van Johan de Witt.' Ze vertegenwoordigde een krachtige familie, speelde een cruciale rol in de sociale en politieke netwerken van haar tijd, en laat ons nadenken over de vaak onderbelichte impact van vrouwen in de geschiedenis.

In Gesprek Met: Marianne Eekhout

De tentoonstelling *De Wereld van Johan de Witt* in het Dordrechts Museum biedt binnenkort een unieke blik op het persoonlijke leven van Johan de Witt, waarbij niet zijn veelvuldig besproken politieke carrière, maar juist de mens achter de staatsman centraal staat. Thema's zoals liefde, ambitie en vertrouwen komen aan bod. Hoewel Wendela Bicker vaak nauwelijks genoemd wordt als er gesproken wordt over Johan, krijgt ze in deze tentoonstelling een belangrijke rol toebedeelt. Wij gingen tijdens ons 'Dagje Dordrecht' in gesprek met Marianne Eekhout om te spreken over Wendela en de aankomende tentoonstelling.

Een aansprekend portret

Bij zijn intrede in het huis in Den Haag werd het huishouden van Johan de Witt aanvankelijk gerund door zijn zus Johanna en andere vrouwelijke familieleden. Dit gebeurde echter op een minimale manier. Pas met de komst van Wendela Bicker kreeg het huis een volledige inrichting. Wendela bracht een doordachte inrichting met zich mee, waarbij modieuze schilderijen met eigentijdse thema's een prominente plek kregen. Helaas zijn veel van deze kunstwerken niet tot in detail gedocumenteerd, waardoor het lastig is om de schilders te achterhalen - hoewel het Dordrechts Museum dit wel heeft geprobeerd op basis van de summiere beschrijvingen. Dat betekent echter niet dat schilderkunst geen belangrijke rol toebedeeld krijgt in de tentoonstelling. In plaats van de schilderijen te tonen die in Huize De Witt hebben gehangen, worden kunstobjecten gekoppeld aan verhalen uit het leven van Johan. *Het Zieke Kind* van Gabriel Metsu (c.1665) wordt bijvoorbeeld gekoppeld aan het verhaal rondom de zieke dochter Elizabeth. Zo wordt een levendig beeld van de wereld van Johan gegeven.

Ook de portretten van Johan en Wendela vormen een fascinerend onderdeel van de tentoonstelling. Zo kunnen de huwelijksportretten (1657) door Adriaen Hanneman van het pasgetrouwde echtpaar bezichtigd worden. Verder is een familiereeks door Jan de Baen te vinden in de tentoonstelling. Naast portretten van Wendela en Johan uit deze serie, zijn er ook portretten van andere familieleden te zien, waaronder Cornelis

de Witt (broer), diens vrouw Maria van Berckel en hun dochter, Nicolaas Vivien (neef). Van deze portretten, in langdurig bruikleen van Haags Historisch Museum, bevonden zich een aantal al een tijdje in het Dordrechts Museum. Wendela viel hier niet onder. De curatoren dachten jarenlang dat Wendela ontbrak in deze serie, maar niets bleek minder waar: het schilderij van Wendela bleek nog verstopt in het depot in Den Haag te zitten. Nu zal de familie weer herenigd te zien zijn in de tentoonstelling.

Gabriel Metsu, *Het Zieke Kind*, c.1665. Olieverf op doek, 32,2 x 27,2 cm. Amsterdam, Rijksmuseum, SK-A-3059. Foto: Rijksmuseum, Amsterdam.

Adriaen Hanneman, *Portret van Johan de Witt*, 1657. Olieverf op doek, 82 cm x 65 cm. Privécollectie. Foto: RKD.

Adriaen Hanneman, *Portret van Wendela Bicker*, 1659. Olieverf op doek, 81 cm x 65,5 cm. Teding van Berkhout Collectie.. Foto: RKD.

Jan de Baen. *Portret van Johan de Witt*, 1667-1670. Olieverf op doek, 130,8 cm x 107 cm. Dordrecht, Dordrechts Museum, DM/895/377. Foto: Dordrechts Museum.

Adriaen van der Burg. *Portret van Wendela Bicker*, 1725-1735. Olieverf op doek, 43x43 cm. Den Haag, Haags Historisch Museum, 1886-0001-SCH . Foto: Haags Historisch Museum.

Koloniaal Verleden en Kunst

Het museum presenteert de geschiedenis niet alleen vanuit een traditionele invalshoek, maar biedt ook ruimte voor bredere thema's zoals de koloniale betrokkenheid van de familie De Witt. Hoewel Johan zelf geen plantages bezat of aandelen in de West-Indische Compagnie (WIC) had, waren zijn vader en andere familieleden wel actief in deze handel. Zo had zijn vader investeringen in de WIC.

In de zaal waar Wendela een rol heeft, worden ook deze koloniale connecties zichtbaar gemaakt. Hier hangen schilderijen van kunstenaar Natasja Kensmil, die zowel de regentencultuur als het koloniale verleden in beeld brengen. De confronterende werken bieden een eigentijdse reflectie op de geschiedenis van de zeventiende eeuw en maken een directe link met Johan en Wendela

Brieven als Getuigenissen van het Dagelijks Leven

Wat de tentoonstelling extra persoonlijk maakt, is het gebruik van brieven. De correspondentie van Johan de Witt is verrassend intiem en biedt een

inkijkje in het dagelijks leven van de familie. Zo zijn er brieven van Johan aan Wendela, waarin hij haar aanspreekt met "alderliefste," en een brief van hun dochter Anna, waarin ze over sleetje rijden schrijft. Ook brieven van de min van de familie worden tentoongesteld, wat een uniek perspectief biedt op het leven van de gewone mensen rondom de familie De Witt.

First Lady Wendela Bicker

Tijdens ons bezoek aan Marianne hebben we niet alleen gesproken over de tentoonstelling, maar ook Wendela in het algemeen. Het museum en haar conservatoren hebben lang nagedacht over hoe ze Wendela het best kunnen presenteren in de tentoonstelling. We weten nu veel meer over Wendela dan een aantal jaar geleden, dankzij hernieuwde interesse in haar brieven en het waardeboek. Ze komt over als een vriendelijke vrouw en wordt beschreven als meegaand en meelevend. Voor het huwelijk met Johan waren haar familiebanden, en dus de Amsterdamse connectie, van belang, maar er kan ook zeker gesteld worden dat er enige affectie in het spel was, sinds Johan haar aansprak met alderliefste. We mogen ervan uitgaan dat Johan iemand heeft

Natasja Kensmil, *Huwelijksportret van Johan de Witt en Wendela Bicker*, 2020. Olieverf op doek, 362x540 cm. Dordrecht, Dordrechts Museum, DM/021/1461 a-k.

gevonden die waarschijnlijk bij hem paste; hij had tenslotte ook voor een van Wendela's zussen kunnen kiezen. Wendela kwam tenslotte uit een goed Amsterdams regentengezin, met moeder die de familienaam De Graeff droeg en vader Bicker was ook een zakenman. Het commentaar op Wendela's spelling is ook buitenproportioneel, sinds zeventiende-eeuwse spelling niet bestaat. Waar niemand het over lijkt te hebben in de literatuur, is wat Wendela allemaal moest doen als echtgenote van Johan de Witt. Zo moest Wendela mensen ontvangen; een goede gastvrouw was je ook tenslotte niet zomaar...

Een Nieuwe Blik op Wendela en Johan

De tentoonstelling De Wereld van Johan de Witt biedt een vernieuwend perspectief op een man die vaak enkel als staatsman wordt gepresenteerd. Door de nadruk te leggen op zijn persoonlijke leven - en door Wendela Bicker een iets grotere rol te geven in zijn leven - krijgen bezoekers een intiemer beeld van de mens achter de geschiedenisboeken. Het huishouden, familiebanden, kunst, koloniale connecties en de alledaagse beslommeringen komen samen in een veelzijdig narratief dat Johan en Wendela

in een nieuw licht plaatst. Hoe zag het leven in de zeventiende eeuw er eigenlijk uit? Wie waren de mensen in het netwerk van De Witt? Welke sporen hebben zij nagelaten? Het Dordrechts Museum nodigt bezoekers uit om deze vragen zelf te beantwoorden en zich onder te dompelen in de wereld van de 17e eeuw.

De Wereld van Johan de Witt: Kunst uit het hart van de 17e eeuw is te zien in het Dordrechts Museum van 27 april tot en met 26 oktober 2025.

Wondra Oziheros

Wat staet daer?

1.

Amind_e

2.

catoos

3.

guint

4.

Godt

5.

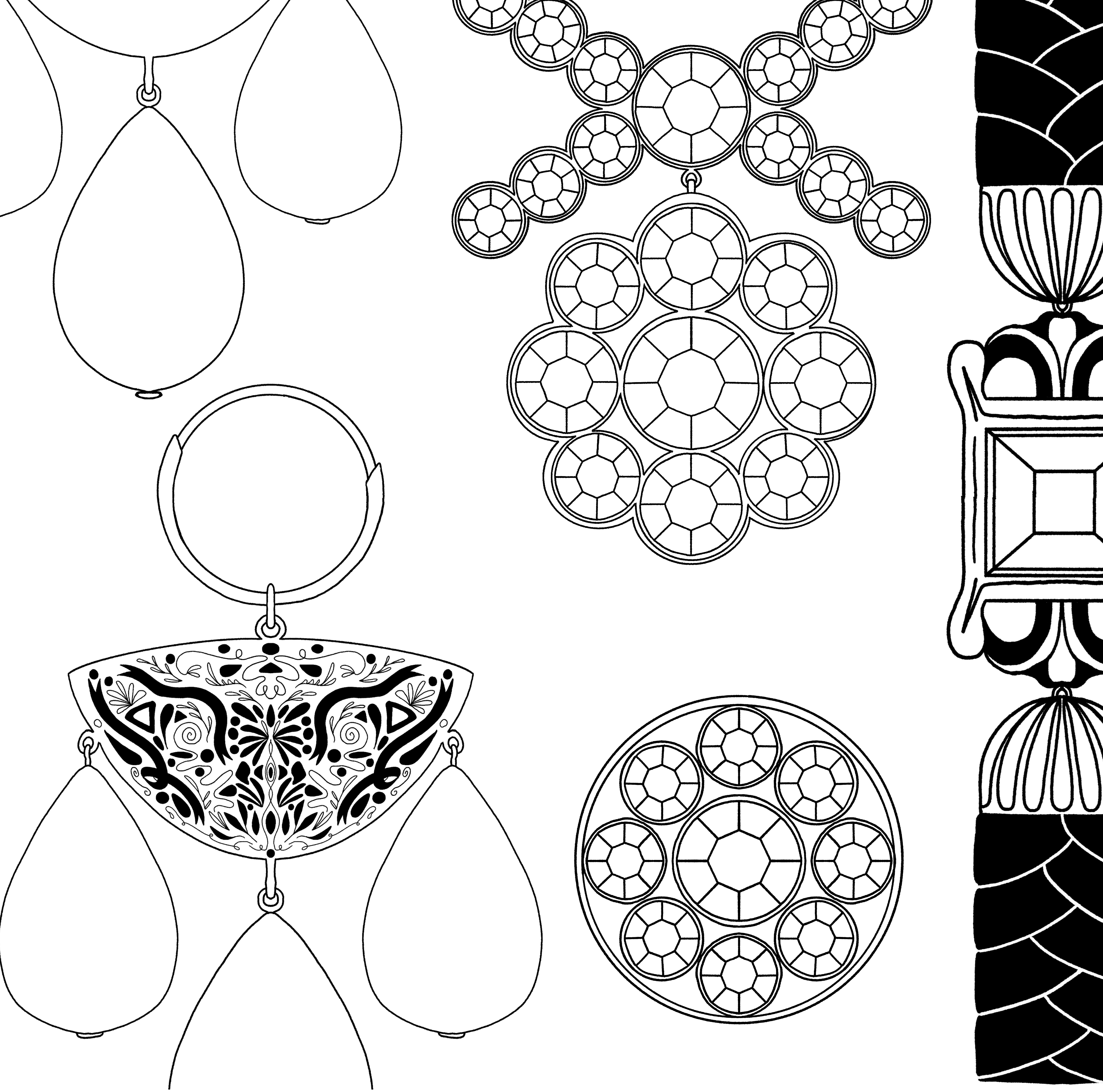
naggevel

6.

loodlant,

Antwoorden

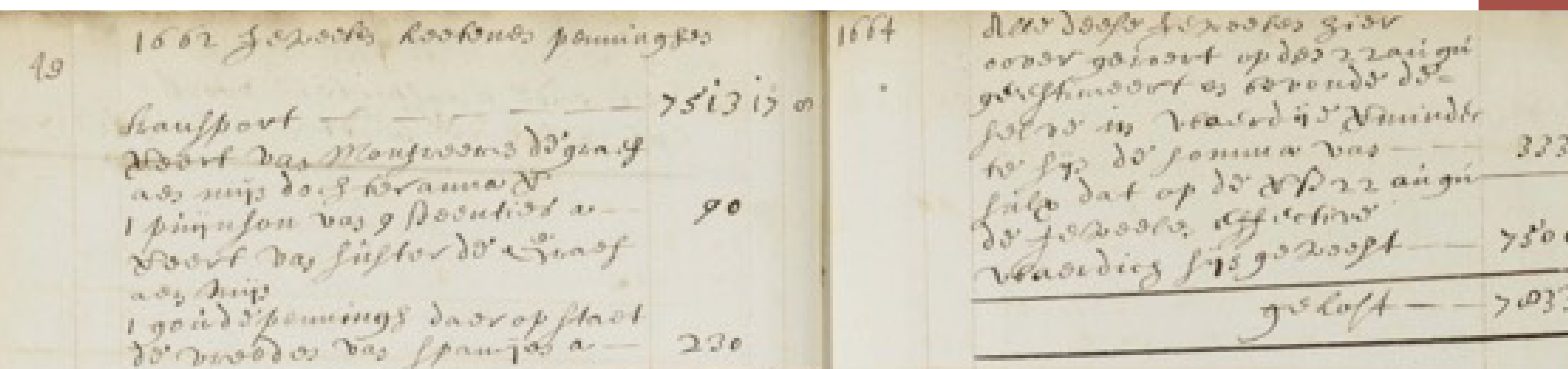
[1] verminderd - [2] catoen - [3] goude - [4] Godt - [5] Naeghels (nagels) - [6] Leedekant (ledikant)

Jewellery, Portraiture, and Possession:

Reconstructing Wendela Bicker's
Seventeenth-Century Jewellery Collection

Isabelle Vogel

Introduction

1 ring with a faceted stone, 1 gold double hoop presented by my husband, 1 gold bell purchased with 4 small bells, inherited from my mother: 1 string of 50 pearls for the neck...[1]

At first glance, the jewellery descriptions in the section titled 'jeweelen en keetenen penninghe' (jewels and chains medallions) in Wendela Bicker's *waardeboek* seem straightforward. A gold ring sounds like just a gold ring. But when considering what these pieces might have explicitly looked like, things become less certain. This essay aims to closely explore Wendela Bicker's jewellery collection by examining her *waardeboek* alongside a portrait of her made by Adriaen Hanneman in 1557. Through transcribing, translating, and comparing her inventory with other seventeenth-century records, it aims to build a more complete picture of her jewellery collection. By combining archival research with visual analysis, this study contributes to a better understanding of jewellery in the Dutch Republic and offers a starting point for further research. Additionally, through drawn reconstructions of her jewellery, it explores how Hanneman's painted details align with Wendela's written descriptions, providing a tangible visualization of the possible designs and decorative techniques of her pieces.

Unknown terminology

Interpreting Wendela's inventory requires an understanding of the specific terminology she used. By analysing these terms in context, this section aims to clarify their meanings and shed light on the ways jewellery was described in the seventeenth century. As there is so little written about jewellery in the Dutch Republic specifically, wording and terminology used by Wendela has caused some confusion during this process.[2] The three words that appeared unknown in other literature were 'essenties', 'vatsoen' and 'versetsteenen'.

The word 'essenties' highlights the interactive nature of jewellery creation in the seventeenth century. Unlike the modern practice of purchasing pre-made jewellery, Wendela specifies the cost of the components, the 'essenties', necessary to fashion the earrings.[3] The 'essenties' Wendela mentions, could be

interpreted in two ways. It could be interpreted as 'esjes', a word for small gold jump rings used to create jewellery pieces.[4] Or, it could be understood more broadly, as 'essenties' translates in modern Dutch to 'essentials'. In the context of her written jewellery inventory, it seems that Wendela mentions 'essenties' to refer to all the materials needed to create her earrings. 'Esjes' could have been used, but other materials and components too. Nevertheless, this term highlights the fact that jewellery in the seventeenth century was not necessarily a static possession but often reworked, repurposed, or disassembled to fit changing fashions or even financial needs. This adaptability is evident in Wendela's *waardeboek*, where she provides detailed descriptions of individual components and their costs, displaying the fact that these components would hold their worth combined and separated. For example, in 1659, Wendela records that she had 37 diamonds, which she had inherited from her mother, set into two new pendants and added two pearls to each. She notes the additional materials needed, the 'essenties', and specifies the expense for the gold and the crafting process, referred to as 'vatsoen'. This term, which in modern Dutch translates to 'decency,' seems to have been historically used in the context of gold- and silversmithing to describe the fashioning or assembly of a piece. Such entries illuminate the ephemeral nature of jewellery in this period, where stones and settings could be rearranged or sold individually if necessary.

The term 'versetsteenen' appears to have no known references in existing literature on jewellery history, nor is it flagged in any scholarly work related to Wendela's collection. Additionally, no other inventories from the period seem to mention this type of diamond, prompting further examination of its possible meaning. The specific cut styles of diamonds are often carefully recorded in inventories, as demonstrated by Wendela's notation of 'taefeldiemant' (table cut diamond). Terms such as table cut, 'roos' (rose), and 'punt' (point) diamonds were commonly used. This makes it unlikely that Wendela possessed multiple diamonds with entirely unique cuts, particularly given their casual mention within her

descriptions. Initially, 'versetsteen' appeared to suggest stones that were set within jewellery, but this interpretation remained inconclusive. A closer phonetic consideration suggests that 'verset', when quickly or imprecisely pronounced, may have been intended to signify 'facet'. When pronounced with an Amsterdam accent, this seems to be even clearer. If this is the case, 'versetsteen' would more logically refer to faceted stones, a term that would encompass any type of polished diamond. A facet is a flat polished section of a diamond, meaning that a facet stone would refer to any diamond with cut and polished surfaces. Given the prevalence of faceted diamonds, and other stones like emeralds or rubies, in seventeenth century jewellery, this interpretation aligns with contemporary terminology and practices.

Portrait and inventory

While Wendela's written descriptions provide insight into her jewellery collection, they remain brief and do not fully convey the appearance of the pieces. This essay will now turn to her

portrait by Adriaen Hanneman as a visual counterpart to the *waardeboek* (fig. 1). By comparing the jewellery depicted in the painting with her recorded inventory, this section explores how portraiture can supplement and sometimes challenge written records.

The painting was likely commissioned as a wedding portrait, together with a matching portrait of Johan, it presents Wendela in a black gown with white puffed sleeves, a wide and intricately worked flat lace collar, and a dark brown fur shawl. Her short, light brown hair is styled in ringlets and pinned back. The subdued brown background accentuates the six pieces of jewellery she wears, all set with diamonds or pearls. Her attire and accessories assert her status as '*First Lady of the Republic*', signalling wealth and authority without excess.

Although the accuracy of jewellery depictions in portraiture remains uncertain, Hanneman's painting provides a valuable visual counterpart to Wendela's jewellery inventory.[5] Several pieces in the portrait correspond with entries in

Figure 1. *Portrait of Wendela Bicker*, Adriaen Hanneman, 1657. Oil on canvas, 81 × 65.5 cm. Teding van Berkhout Collection.

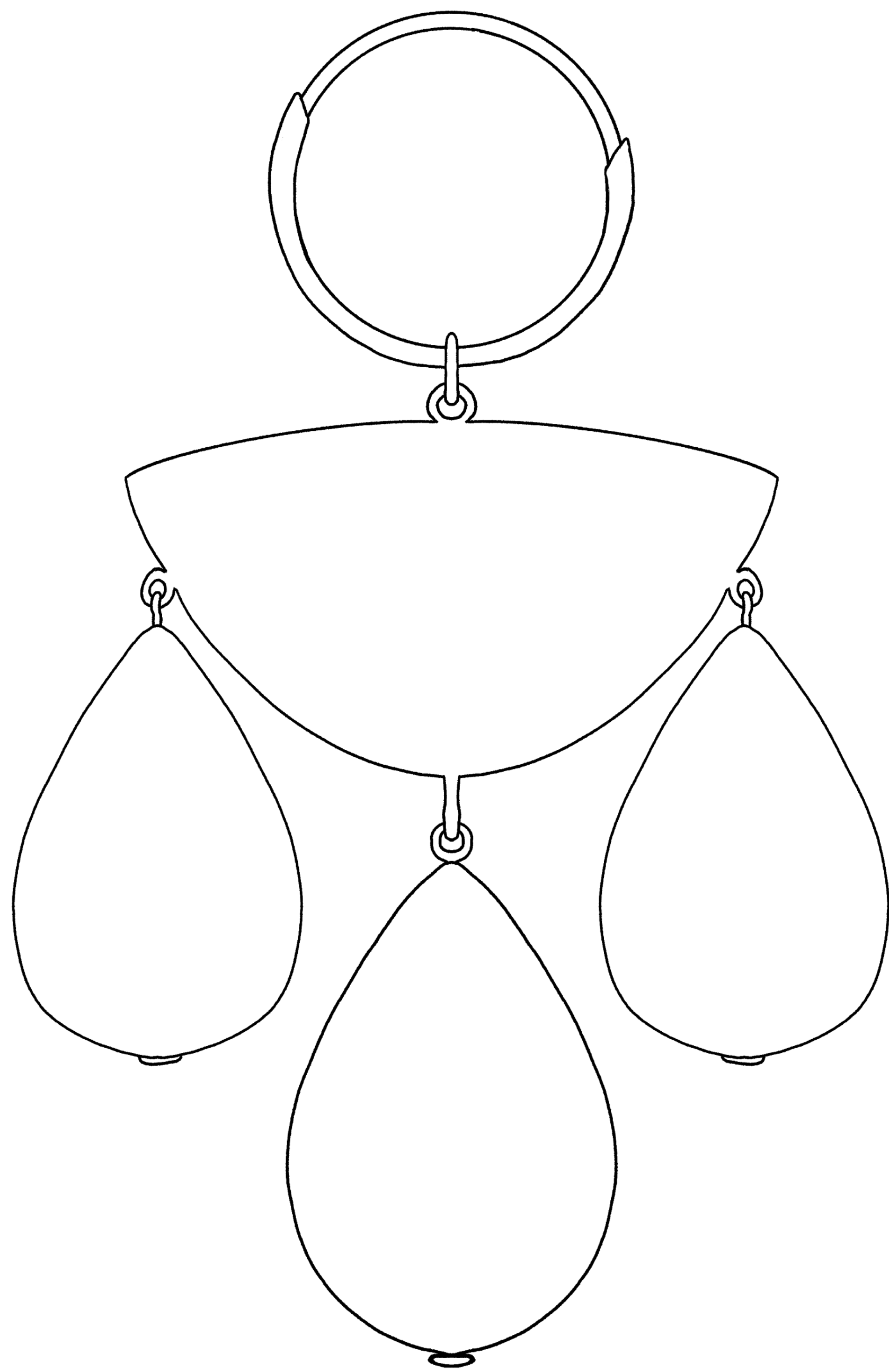

Figure 2. Drawn rendition of Wendela Bicker's earring without enamel. Isabelle Vogel, 2025.

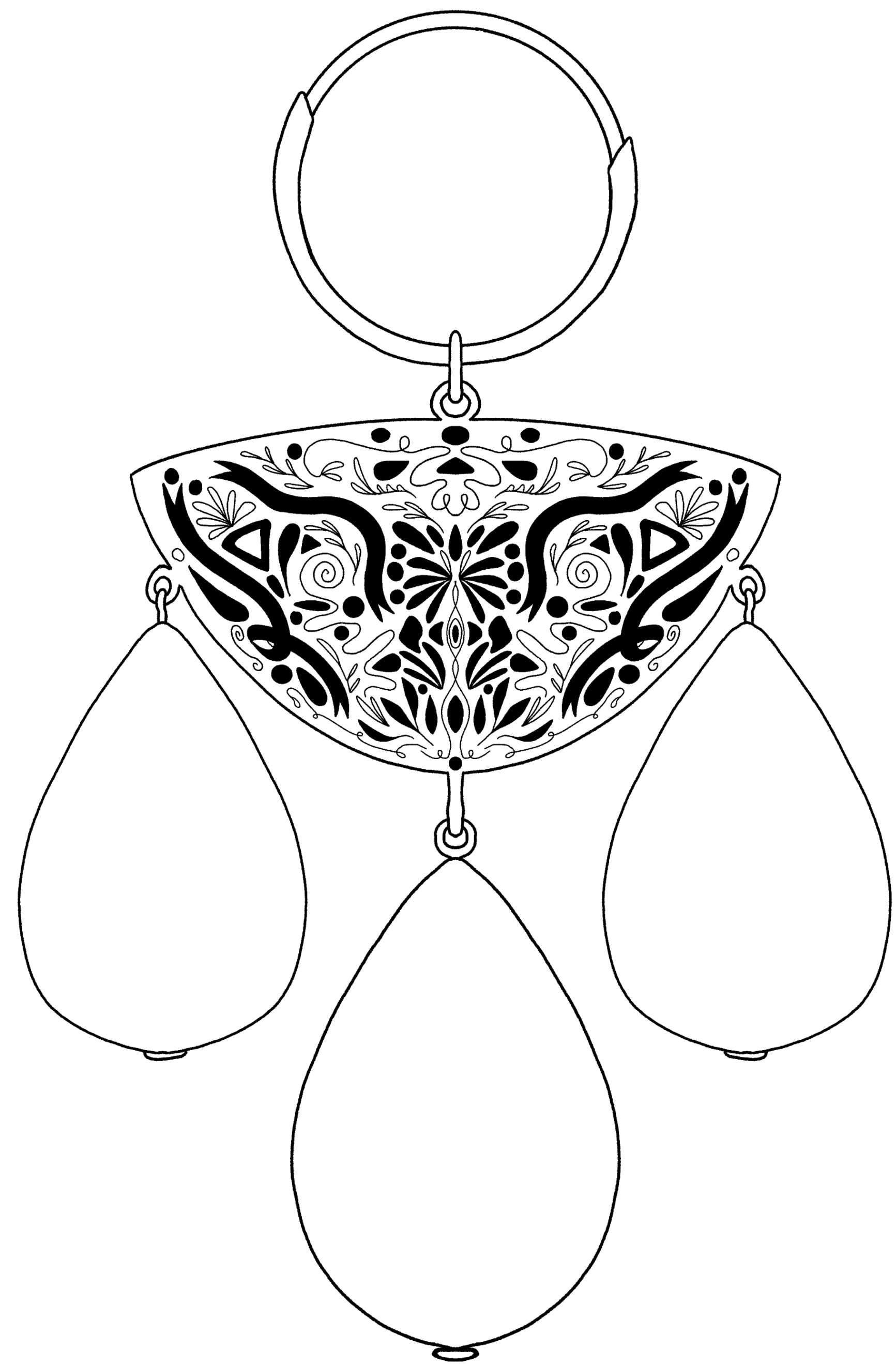

Figure 3. Drawn rendition of Wendela Bicker's earring with enamel. Isabelle Vogel, 2025.

her *waardeboek*, while others appear to be absent from her descriptions, suggesting possible omissions from the inventory. Hanneman's attention to detail lends credibility to the depiction of Wendela's jewellery. The rendering of Wendela's pearl necklace further supports the idea that he painted from life rather than imagination. Since pearl cultivation was only introduced in the nineteenth century, all pearls in the seventeenth century were natural, making them rare and expensive.[6] Their nacre, or outer layer, could vary significantly in colour and lustre, and their shapes were often irregular. Unlike modern standardized pearls, Wendela's collection would have likely exhibited a greater variety in appearance. Hanneman captures these minute variations, depicting subtle differences in colour and sheen between individual pearls, reinforcing the likelihood that the jewellery in the portrait reflects pieces she truly owned.

Earrings

In the portrait, Wendela appears to wear earrings that correlate with the description of the half-moon earrings listed in her *waardeboek*.^[7] The portrait only shows a part of

her earrings, two pairs of drop shaped pearls hung on two levels emerge from her curls, while the rest of the earrings remain hidden. These likely match to the earrings described as: 'Two golden half-moons for the ears, on each 3 pearls, on each 2 pearls with components, together 12 guilders.' The description and Hanneman's unclear depiction of the earrings have been put together to create a new drawn rendition to help clarify what these earrings might have looked like (fig. 2 and 3). The interpretation has been influenced by the sketches done by Arnold Lulls, a Dutch jeweller who kept a sketchbook from 1585 to 1640.^[8] One sketchbook page shows golden earrings, which could resemble the ones worn and described by Wendela (fig. 4).

Since Wendela describes the jewellery so succinctly, two versions of the drawn interpretation have been provided. One shows a potential enamelled side, and the other follows the minimal description from the *waardeboek*. Wendela was meticulous and correct in the valuations of her items in the *waardeboek*, however, she does not describe the decorative details of her jewellery. Wendela's inventory descriptions focus on the quantity and value of the jewellery pieces, not their decorative impact.

Figure 4. Two designs for earrings consisting of green-enamelled gold loops. Arnold Lulls, Album, ca. 1585–1640. Album size: 22 × 15.5 cm.

Other inventories did describe decoration on many types of jewellery, such as enamelled decoration, 'geamaljeerde'.^[9] Many jewels from this period featured intricate embellishments such as floral openwork, blackwork, or enamel on the reverse, decorative elements that remained entirely concealed when viewed from the front (fig. 5 and 6).^[10] It therefore seems unlikely that Wendela would not have owned any jewellery with decorations. Thus, there is a good chance that Wendela's earrings could have been enamelled or decorated on one side, as it fit the style of the period. This is also the case for her poinçon (hair needle) and brooch, as these tended to also be decorated with enamel or openwork on the reverse.

Brooch

The portrait also depicts Wendela wearing a bow-shaped brooch, a '*strik*', on the middle of her bodice, likely adorned with diamonds. A drawn version has been created to clarify the depicted brooch (fig. 7). This style of brooch was very fashionable in the 1630s, a time where the demand for diamond jewellery boomed.^[11] As can be seen in this type of jewellery piece, during the rising popularity of diamond, instead of using detailed narrative metal work or enamelling, jewellery was designed to let the diamonds take centre stage.^[12] This particular style of brooch appears to have been especially popular in portraiture, as it recurs frequently across various depictions from the period.^[13] However, no '*strik*' brooches or bow '*naald*' are explicitly mentioned in her inventory. The only related items are poinçons, which typically refer to hair needles but could occasionally be used as pins and therefore worn as brooches.^[14] While it is possible that Wendela referred to brooches as poinçons, her generally meticulous descriptions in the *waardeboek* make this interpretation uncertain. Conversely, the diamond hairpin she wears in the portrait aligns more directly with the poinçons listed in her inventory, as they seem to be set with diamonds, as she describes her poinçons to be (Fig. 8).

(Wedding) ring

The diamond ring visible in the portrait likely corresponds to the table-cut diamond ring Wendela received from Johan de Witt, as described in 1656.^[15] During this period, such rings were commonly exchanged at the time of marriage as symbols of unity. Wendela wears the ring on her left hand, which was not traditionally used for wedding rings.^[16] However, she may have worn another ring on her right hand, as her *waardeboek* records multiple rings. One such piece, also a gift from Johan, is described as '*1 gold double hoop presented by my husband, worth 10 guilders*'.^[17]

Figure 5. Bow Pendant, front view, 17th century. Private collection. Taken from 'Eeuw van Schittering', cat. 98, p. 209.

Figure 6. Bow Pendant, back view, 17th century. Private collection. Taken from 'Eeuw van Schittering', cat. 98, p. 209.

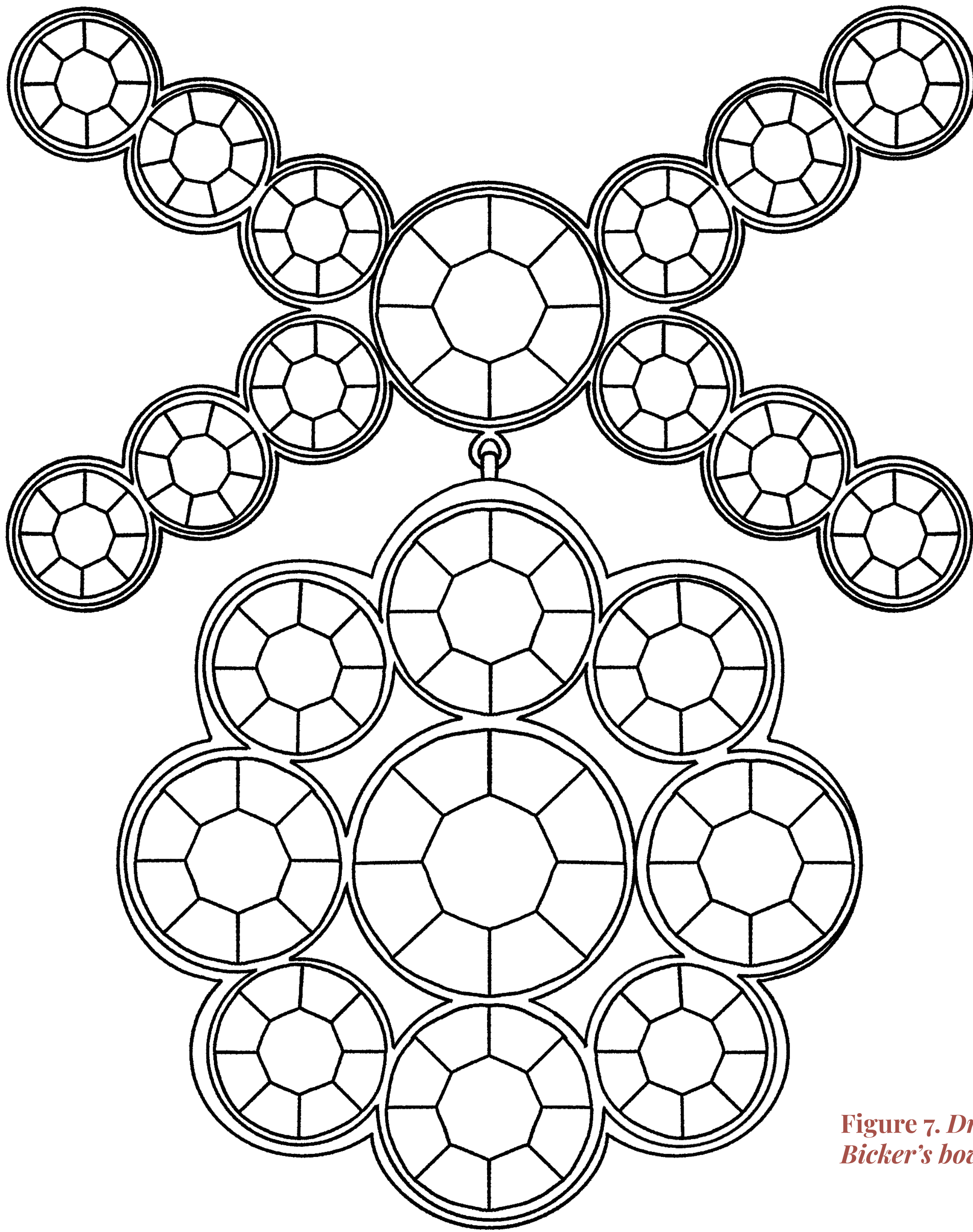

Figure 7. *Drawn rendition of Wendela Bicker's bow brooch.* Isabelle Vogel, 2025.

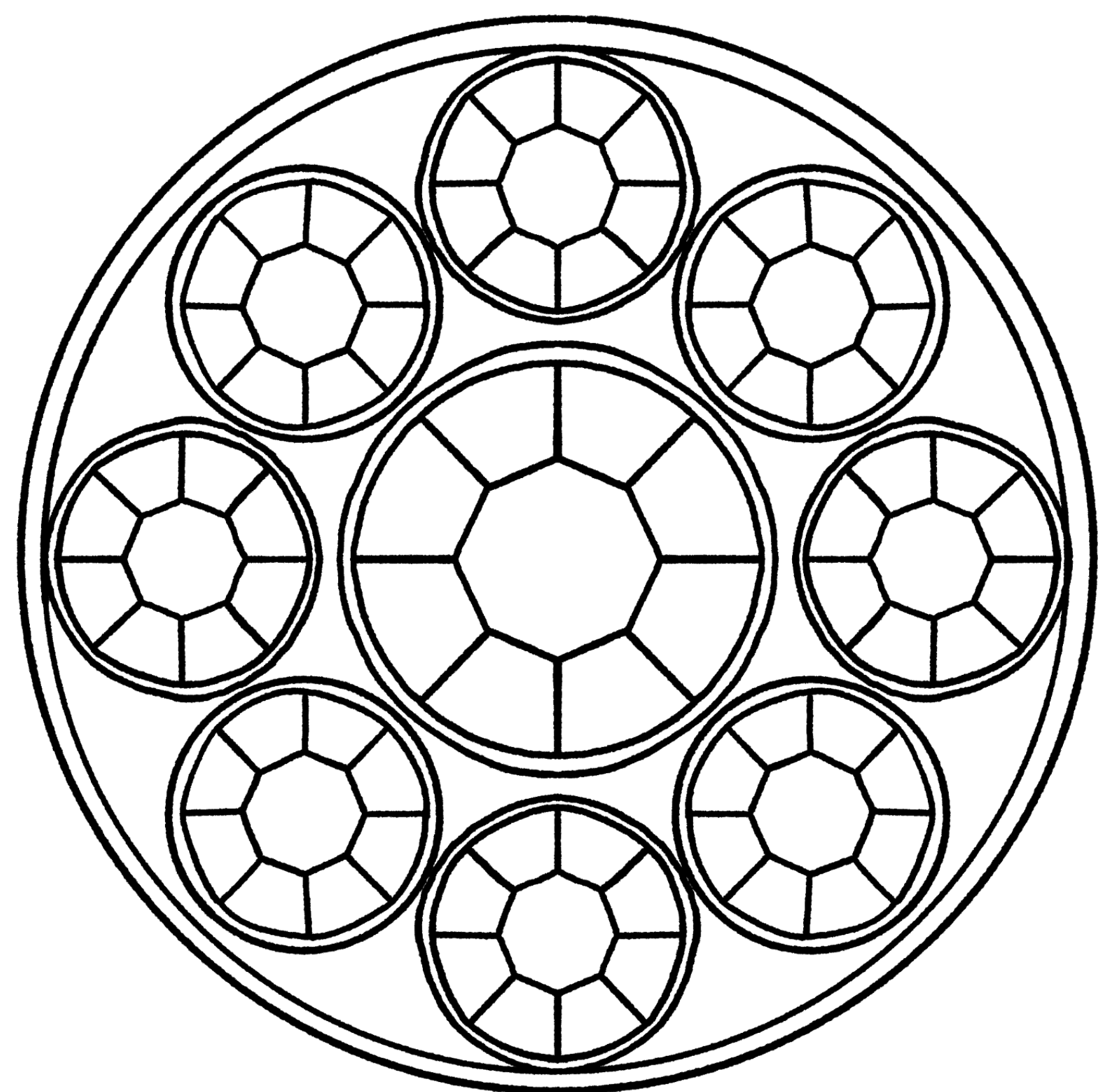

Figure 8. *Drawn rendition of Wendela Bicker's poinçon.* Isabelle Vogel, 2025.

Jacob Cats (1577-1660), the contemporary Dutch moral writer and poet, discusses the role of the wedding ring in his book *Houwelick*.^[18] He emphasizes its significance as a bond between married souls:

*'By ons, wanneer de trou op heden is beschreven,
Soo wort aen de bruyt een fijn juweel ghegeven,
Een eygen trou-geschenck van gout off dyamant,
Geen lijff-cieraet alleen, maer oock een ziele-pant.'*^[18]

*'With us, when the marriage has been written,
the bride is given a fine jewel,
a golden or diamond marriage gift of her own,
Not merely an ornament, but a token of the soul (mate).'*^[19]

This passage underscores the dual role of the wedding ring, not only as an ornament but as a deeply personal token of commitment and unity. Wendela's diamond ring, likely a gift marking her marriage to Johan, serves as a visual affirmation of this bond, reinforcing the broader cultural and symbolic meanings associated with such jewellery in seventeenth-century Dutch society.

Bracelet

One of the more puzzling aspects of Wendela's portrait is the bracelet she wears. Unlike her other jewellery, there is no mention of a black bracelet or similar item in her *waardeboek*. The only bracelets she explicitly recorded were '*braseletten*' made of pearls, which were especially popular at the time.^[21] Efforts to find

comparable, black-banded bracelets in other portraits have been inconclusive, leaving both the material and design of Wendela's uncertain. Several possibilities could explain its appearance, though none are particularly common. The gold and diamond section of the bracelet resembles more familiar designs in which diamonds were set in claw settings for rings. However, it is unusual for this type of setting to be used in bracelets of this kind.

One possibility is that the dark band of the bracelet was made of rolled fabric, a style that does not seem to appear in seventeenth-century portraiture (Fig. 9). Another explanation is that it was crafted from braided horsehair, as hair jewellery seems to begin to emerge around this time (Fig. 10). However, since materials such as fabric and horsehair are fragile, it is possible that no examples have survived from the seventeenth century. Even so, it remains curious that no similar bracelets have been identified in portraits so far. A further possibility is that the bracelet was composed of small garnets, as garnet bracelets were frequently worn in traditional Dutch attire. However, the absence of any reflective qualities in the painting complicates this interpretation. Given the careful rendering of the diamonds elsewhere in the portrait, it is likely that a beaded bracelet would have been painted with at least some indication of sparkle.

The exact nature of the bracelet remains open to interpretation. Its absence from Wendela's inventory suggests that she may have only recorded pieces she considered valuable enough to list. This raises the broader question

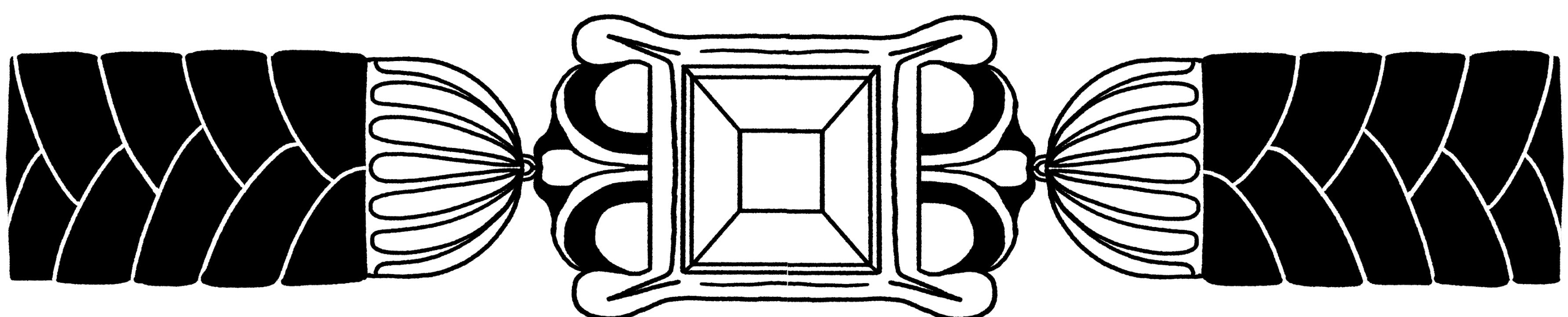

Figure 9. *Drawn rendition of Wendela Bicker's blank-banded bracelet, fabric variant.* Isabelle Vogel, 2025.

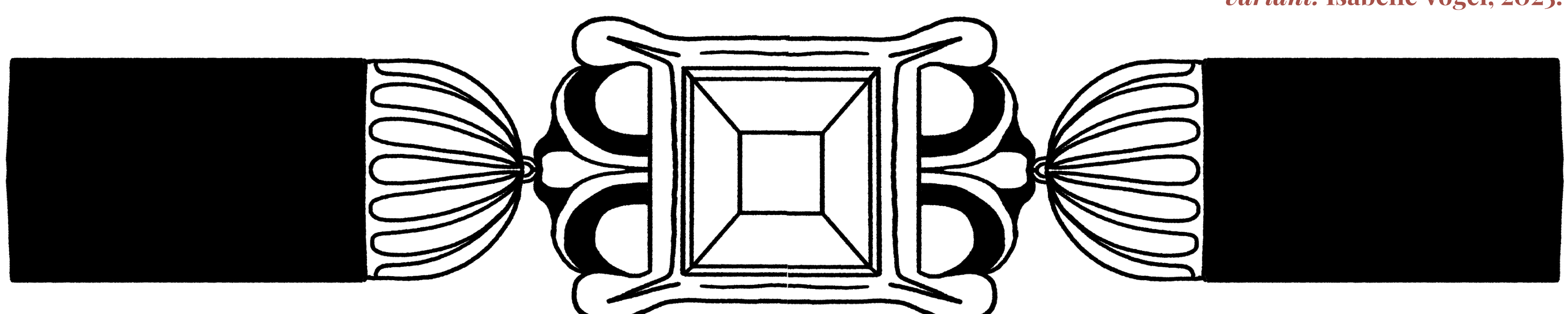
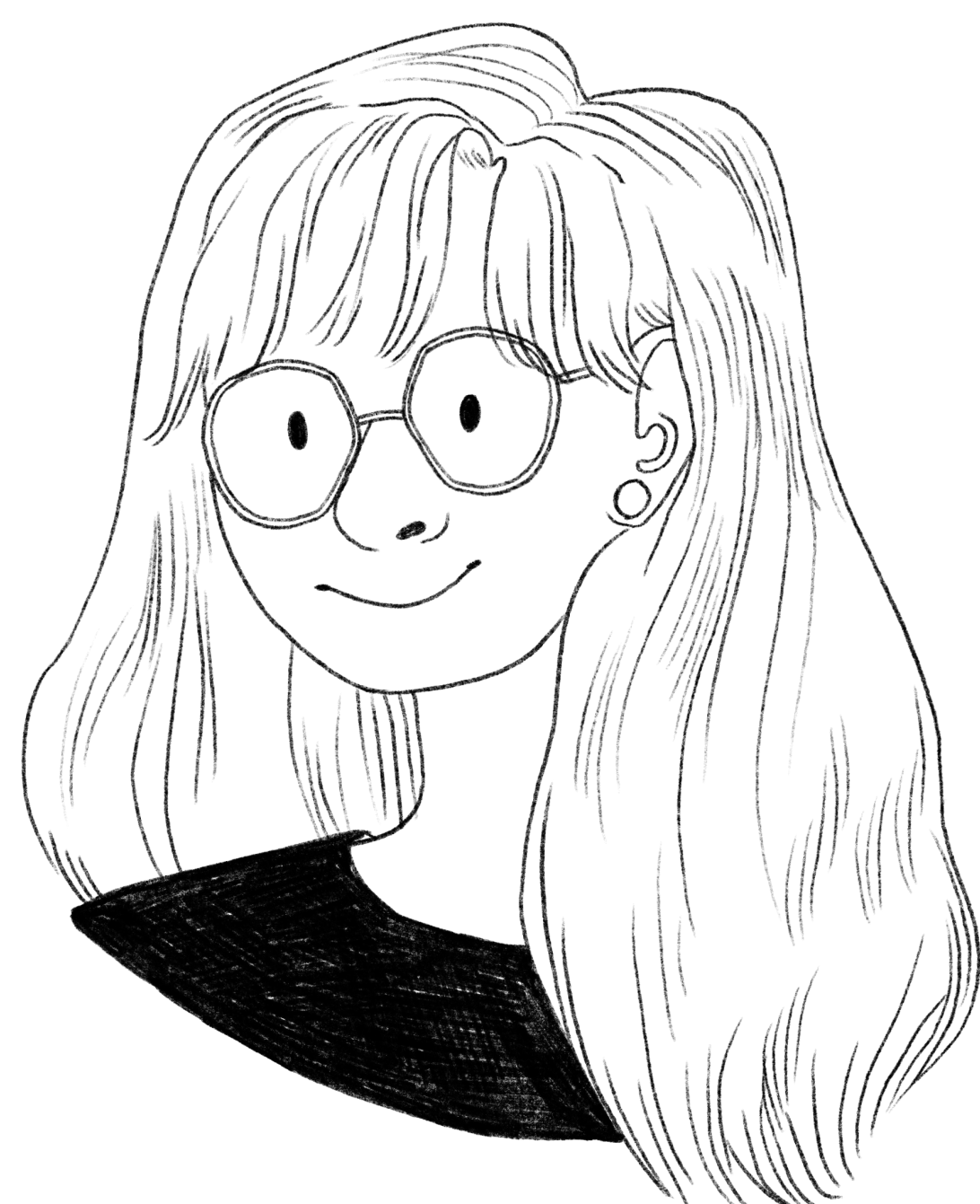

Figure 10. *Drawn rendition of Wendela Bicker's blank-banded bracelet, horsehair/braided variant.* Isabelle Vogel, 2025.

of whether other items, particularly those of lesser monetary or symbolic significance, were also omitted from her records.

Conclusion

Wendela Bicker's *waardeboek* provides a unique insight into jewellery culture of the elite in the Dutch Republic. Its omissions, particularly in comparison to her portrait, suggest that not all jewellery was considered significant enough to document, or that certain terms were used flexibly. The gaps in her inventory highlight the challenges of reconstructing historical jewellery collections solely through written sources. By integrating archival descriptions with painted representations, this study demonstrates how portraiture can supplement and, at times, challenge written inventories. Wendela's jewellery was not static. She valued its components both as assembled pieces and as assets that could be altered over time. The drawn reconstructions of her jewellery provide a way to visualize how these pieces may have looked, offering a more tangible understanding of her collection. Ultimately, this essay underscores the importance of varied approaches in studying seventeenth-century jewellery. Combining textual records, visual sources, and material analysis allows for a richer interpretation of jewellery history.

Isabelle Vogel, Dordrecht, January 2025.

Notes

- [1] See appendices, Stadsarchief Amsterdam: 76, 610, folio 47, folio 48.
- [2] For some texts on jewellery in the Dutch Republic see: M. H. Gans, *Juwelen En Mensen* (Amsterdam: J.H. de Bussy, 1961); J.H. der Kinderen-Besier, "Spelevaart Der Mode," *Mpaginae.nl* (M.H.H. Engels, 2016), <https://www.mpaginae.nl/At/Spelevaartdermode.htm>; Provinciaal Diamantmuseum, *Een Eeuw van Schittering*, Diamantjuwelen Uit de 17de Eeuw (Diamantmuseum, Antwerpen, 1993); Monique Rakhorst, "Gedragen En Vastgelegd: Sieraden Uit de Periode 1600-1650" (2023).
- [3] See appendices, Stadsarchief Amsterdam: 76, 610, folio 47.
- [4] Vesna Smit, "Verklarende Woordenlijst Bij Het Memorieboek van Maria van Nesse," 2022, https://www.regionaalarchiefalkmaar.nl/images/Documenten/Artikelen/Verklarende_woordenlijst_bij_het_memorieboek.pdf.
- [5] For the authenticity and believability of jewellery in portraiture in the Dutch Republic, see: Monique Rakhorst, "Gedragen En Vastgelegd: Sieraden Uit de Periode 1600-1650" (2023), 90-92.
- [6] Gemological Institute of America, "Pearl History and Lore," *Gem Encyclopedia* (blog), n.d., <https://www.gia.edu/pearl-history-lore>.
- [7] See appendices, Stadsarchief Amsterdam: 76, 610, folio 47.
- [8] Rakhorst, "Gedragen En Vastgelegd", 16.
- [9] Suzanne Van Leeuwen, "'Met Diamanten Omset': Hoop Rings in the Northern Netherlands (1600-1700)," *The Rijksmuseum Bulletin* 71, no. 1 (March 13, 2023): 42-61, <https://doi.org/10.52476/trb.13838>, 49; M. H. Gans, *Juwelen En Mensen* (Amsterdam: J.H. de Bussy, 1961), 387, 402.
- [10] Diamantmuseum, *Eeuw van Schittering*, 17, 19.
- [11] Diamantmuseum, *Eeuw van Schittering*, 15-19, 23; Monique Rakhorst, "Gedragen En Vastgelegd: Sieraden Uit de Periode 1600-1650" (2023), 14.
- [12] Diamantmuseum, *Eeuw van Schittering*, 15-16.
- [13] For instance, see: *Portret van drie regentessen van het leprozenhuis in Amsterdam* by Ferdinand Bol (1616-1680), c. 1668, Rijksmuseum or *Portret van een jonge vrouw, mogelijk Susanna Reael* by Isaack Luttichuys (1616-1673), 1656, Rijksmuseum.
- [14] Ineke Huysman and Roosje Peeters, *Vrouwen Rondom Johan de Witt* (Uitgeverij Catullus, 2024), 213-214.
- [15] See appendices, Stadsarchief Amsterdam: 76, 610, folio 47.
- [16] Van Leeuwen, "'Met Diamanten Omset'", 52.
- [17] See appendices, Stadsarchief Amsterdam: 76, 610, folio 47.
- [18] Jacob Cats, *Houwelick*, 1625.
- [19] Cats, *Houwelick*, 1625, 9R.
- [20] Translation by author of Cats, *Houwelick*, 1625, 9R.
- [21] Rakhorst, "Gedragen En Vastgelegd", 18-19.

47	1655	jeu. vooles kethy penningst	
120 or	6	Day miss Man doert a3 miss	
		1 kor pannels on d' galden	
		40 pannels bet stich loft doge	
		2 kraseloths vas padenels	
		150 a3 d' een3 kraselot a3 a3	
		20 andons 140 padenels	
		1 groote saffel diemast ring	
		2 prijnaffels elck vas	
		3 groote d'ofstoen3 4 wath3	
		16 hoochleines, d'ofstoen3	6000
		30000, d'ij ghesat op	
		Van Man krip a3 miss doert	
		730 klein padenels a3 op	730
		doert vas konfessie krip	
		1 prijnaffel d'or in 9 grootes	100
		d'ofstoen3 9 wat leuinders	
		doert vas Moirpene kint	100
		1 ring vas o3 d'ofstoen3 doert	
		1 guld d'ubbeder sop van miss	10
		Migene doert vas a3 a3	
		1 goud d'el goelst met 4 bellen	49
		goelst vas Man kladder	
		1 kor vas sopadels on d'gald	
		40 hangende pannels d'or	30
		a3 fues op miss cander a3	
		2 guld d'gald madne a3 d'	
		oon d'el a3 3 padenels a3 bellen	12
		2 padenels met offentelike	
		1 roef vas gult d'or o3 bellen	15
		vas albast int midd3 d'or	
		want om 4 pannels 3 rood d'ofstoen	10
		1 guld d'op dit miss a3 goud doert	1004
1656			

Stadsarchief Amsterdam: 76, 610, folio 48.

Stadsarchief Amsterdam: 76, 610, folio 48.

Transripten Juwelen

[illegible]

Stadsarchief Amsterdam: 76, 610, folio 47.

1655 Jeweelen en keetenen penninghe
Van mijn Man vereert aen mijn 1 toer parelen om
de hals van 40 paerelen het stick kost 80 gu., 2
braseletten van paerelen 150 aen de eenen braselet
en aen de anderen 146 paerelen, 1 groote
taefeldiemant ringh, 2 puijnssons elck van 5
grooten versetsteen, 4 wat kleijn, 16 heele
kleijnen, dese jeweelen hebben wij geschat op

6000—

Van Moij Trip aen mijn vereert 738 kleijne paerelen
a 20 stuivers

738—

Vereert van Monfreere Trip 1 puijnsson daer in 9
grooten versetsteen, 9 wat kleijnder

100—

Vereert van Monfreeren Duijts 1 ringh van een
versetsteen waert

100—

1 goude dubbelde hop van mijn Mijne vereert
waert a

10—

1656 1 goude bel gekoft met 4 bellen

49—

Geerft van Mijn Moeder 1 toer van 50 paerelen om
de hals, 46 hangende paerelen daeraen, twee op
mencander a

30—

2 goude halfe maenen aen de ooren daer aen 3
paerelen aen elc 2 paerelen met essenties sa(men)

12—

1 roos van gout daer een beeltien van albast int
midden daerront om 4 parelen en roode steenen

15—

1 goude hop dit mijn aengereckent

10—

7064—

Stadsarchief Amsterdam: 76, 610, folio 48.

1656 Jeweelen en keetenen penninghe

Transport

7064—

Van mijn Moeder geerft 1 dieijemante taefel a

12—

2 goude keetens a

72—

1 agata koppien met een silver vergulde voet
geestimeert op

22—

2 keetens van barnsteen a

10—

1 goude penningh

55—

2 silverde wat grooter

25—

1 daer de Coninginne van Sweeden op staet a

3—

Een keeten van silverde doorluchten en van
silverde vergulden kraelen geestimeert voor

6 12—

Een deel bloet kraelen a

12 8—

37 dieijemanten taefelsteen

72 10—

Van Monfreeren van Swieten vereert 1 puijnson
voor mijn dochter Anna de Witt daer sijn in 9
versetsteen is naer gissin waert

90—

1659 hebbe ick de 37 steenties van mijn moeder in
2 pandanten laten setten en de 2 paerelen
daer-aen gehanghen met de essenties daertoe
gekoft 5 steenties a 4 g

20—

Dese 42 diemanten weeghen saemen 7 engels en
6 aesen bedraght aen komt te kosten aen gout

14 7 8 —

Voor het vatsoen betaelt

26—

Vereert van Moije van Polsbrock aen mijn dochter
Anna de Witt 1 dieijemante tafel ringh a

9—

Stadsarchief Amsterdam: 76, 610, folio 49.

1662 Jeweelen en keetenen penninghe

Transport

7513 17 8—

Vereert van Monfreeren de Graef aen mijn dochter
Anna vs I puijnson van 9 steenties a

90—

Vereert van suster de Graef aen mijn 1 goude
penningh daerop staet de vreden van Spanijen a

230—

Heeft as soo gekost somma

7833 17 8—

Is geestimeer op de somma

7500—

1667 2 christeleijne sigenetten

35—

1664 Alle deese jeweelen hieroover gevoert op den
22 augu. geestimeert en bevonde deselve in
waardije verminder te sijn de somma van

333 17 8—

Sulx dat op de voorschreeve 22 augu. de jeweelen
effective waardich sijn geweest

7500—

Gekost

7833 17 8—

Isabelle Vogel

Stadsarchief Amsterdam: 76, 610, folio 47.

1655 Jewels and chains medallions

Presented to me by my husband: 1 string of pearls for the neck, consisting of 40 pearls, each costing 80 guilders; 2 pearl bracelets, one containing 150 pearls and the other 146 pearls; 1 large table-cut diamond ring; 2 poinçons (brooch/hair needle), each with 5 large faceted stones, 4 somewhat smaller ones, and 16 very small ones. We have estimated the value of these jewels at

6000—

Presented to me by Trip: 738 small pearls at 20 stuivers each

738—

Presented by my brother Trip: 1 poinçon (brooch/hair needle) containing 9 large faceted stones and 9 somewhat smaller ones

100—

Presented by my brother Duyts: 1 ring with a faceted stone of value

100—

1 gold double hoop presented by my husband, worth

10—

1656 1 gold bell purchased with 4 small bells

49—

Inherited from my mother: 1 string of 50 pearls for the neck, with 46 hanging pearls attached, two together about

30—

Two golden half-moons for the ears, on each 3 pearls, on each 2 pearls with components, together

12—

1 gold rose with a small alabaster image in the center, surrounded by 4 pearls and red stones.

15—

1 gold hoop (ring), accounted to me

10—

(somma)

7064—

Stadsarchief Amsterdam: 76, 610, folio 48.

1656 Jewels and chains medallions

Transfer of current value

7064—

Inherited from my mother: 1 diamond table (cut stone) at

12—

2 gold chains at

72—

1 agate cup with a silver-gilt base, estimated at

22—

2 chains of amber at

10—

1 gold coin

55—

2 silver coins, somewhat larger

25—

1 coin/medallion with the Queen of Sweden depicted on it, with a silver filigree chain and silver-gilt beads, estimated at

6 12—

A set of blood coral beads at

12 8—

37 table cut diamonds

72 10—

Presented by my brother van Swieten: 1 poinçon (brooch/hair needle) for my daughter Anna de Witt, containing 9 faceted stones, estimated at

90—

In 1659, I had the 37 stones from my mother set into 2 pendants and hung 2 pearls on them, along with the essential materials purchased, 5 stones at 4 guilders each

20—

These 42 diamonds together weigh 7 'engels' and 6 'aesen', amounting to a cost in gold of

14 7 8 —

Paid for the setting

26—

Presented by Moye van Polsbroek to my daughter Anna de Witt: 1 diamond table-cut ring at

9—

Stadsarchief Amsterdam: 76, 610, folio 49.

1662 Jewels and chains medallions

Transfer of current value

7513 17 8—

Presented by my brother de Graef to my daughter Anna: 1 poinçon (brooch/hair needle) with 9 stones at

90—

Presented by my sister de Graef to me: 1 gold coin depicting the Peace of Spain at

230—

Thus, the total cost amounts to the sum of

7833 17 8—

Is estimated at the sum of

7500—

1667: 2 crystal signets

35—

1664: All these jewels listed above, appraised on August 22, were found to have decreased in value by the sum of

333 17 8—

Such that on the aforementioned August 22, the jewels were effectively worth

7500—

Costs

7833 17 8—

Isabelle Vogel

Een ‘Eenvoudig Huismoedertjen’

Het Deconstrueren van Wendela Bickers Reputatie

Bente Tas

Zwak, onderontwikkeld, eenvoudig en een onaantrekkelijke vrouw. Het omschrijven van Wendela Bicker (1635-1668) gaat al sinds de negentiende eeuw gepaard met simplistische en stereotyperende woorden geschreven door mannen. Jacob van Lennep stelde in zijn publicatie *Elizabeth Musch, een tafereel uit de zeventiende eeuw* (1850) zelfs de vraag of Johan de Witt (1625-1672), als de belangrijke staatsman die hij was, zich wel gelukkig kon prijzen met een vrouw als Wendela.[1] Zo schreef hij:

Herhaalde kraambedden en huiszorgen, en een over 't geheel vrij stil en ingetrokken leven hadden echter reeds vroeg van haar [Wendela] gemaakt wat men gewoon is een ‘huismoedertjen’ te noemen: op uiterlijk schoon had zy nimmer kunnen bogen; maar ook de bevallige frischheid, die der jeugd altijd eigen is, de speelsche dartelheid van voorheen, de rijzigheid der gestalte, alles was spoediger dan gewoonlijk voorbygegaan: en zelfs Wendelaas tijdgenooten moesten eerst een poos gaan nacyferen om tot de overtuiging te komen, dat Mevrouw De Witt niet veel ouder kon wezen dan zy.[2]

Hij beantwoordde, gelukkig, ook zijn eigen vraag: de relatie tussen de Witt en Bicker hield volgens hem stand omdat ‘het een voorrecht was een vrouw te bezitten, die hem, in de weinige oogenblikken, welke hy haar schenken kon, uit de hoge sferen der staatkunde in de lagere, rustigere streken van het stille, gewone leven terugriep’.[3]

De stereotyperende omschrijving van Bicker als eenvoudige huismoeder heeft ertoe geleid dat haar rol als ‘First Lady’ van de Nederlandse Republiek onterecht naar de achtergrond is gedrukt. In dit essay zal worden beargumenteerd hoe deze hardnekkige beeldvorming over Bicker is ontstaan en wordt aangetoond hoe haar ware capaciteiten en invloed zichtbaar kunnen worden door een breder perspectief te hanteren.

De oorsprong van Bickers reputatie

De reputatie van Bicker als onderontwikkelde huisvrouw vindt in de negentiende eeuw zijn oorsprong door de invloed van Jacob van Lennep, en werd in de twintigste eeuw versterkt en bepalend voor haar beeldvorming. Jan Romein omschreef in 1910 in *het Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek* Bicker als ‘noch mooi, noch bijzonder intelligent, noch ontwikkeld’.[4] Bicker, opgegroeid in een voornaam regentengezin in Amsterdam, nam - naast een aanzienlijke bruidsschat - gelukkigerwijs ook haar ‘lieftalligh ende medegaende humeur’ mee na de huwelijksvoltrekking, aldus Romein.[5] De omschrijving van Romein is vervolgens gebruikt door auteurs Fruin en Japikse in hun publicatie rondom een selectie samengestelde brieven van en aan Johan de Witt. De briefcorrespondentie tussen de echtgenoten bleek echter niet prikkelend voor beide auteurs: er zijn maar drie van de 26 brieven van Bicker opgenomen in de publicatie. Els Kloek beargumenteert in haar hoofdstuk over Bicker in *het Digitaal Vrouwenlexicon* dat er daardoor nooit een volledig beeld over haar leven en rol binnen hun relatie is ontstaan.[6] De beperkte aandacht van Fruin en Japikse voor Bicker, gecombineerd met de simplistische beschrijving door Romein, heeft geleid tot een hardnekkige herhaling van het stereotype beeld van haar als onderontwikkelde vrouw. Historici namen tot in recente jaren deze beschrijvingen over, zonder andere beschikbare bronnen te raadplegen. Bronnen zoals haar brieven en het door haar bijgehouden waardeboek, waarin zij jarenlang de waarde van haar inboedel en andere financiële zaken vastlegde, hadden haar juist in een breder maatschappelijk en sociaal perspectief kunnen plaatsen. Door de eenzijdige benadering bleef haar reputatie echter beperkt tot het beeld van de passieve, domme huisvrouw.

De moderne desinteresse in niet alleen Bicker maar in de meeste vroegmoderne vrouwen ging gepaard met het beschouwen van de Nederlandse 17de-eeuw als een mythische heldentijd. N.C. van Sas omschrijft dat het nationalisme rond 1900 zijn hoogtepunt bereikte. De opkomende modernisering van het land sloot mooi aan bij de mythische verheerlijking van de bloeiende Republiek, waarmee Nederland zijn bestaan kon rechtvaardigen als zelfstandige natie.[7] In deze setting ontstonden ook de biografische lexica met vaderlandse helden, zoals het eerdergenoemde NNBW. De vaderlandse helden, zoals De Witt, Rembrandt (1606-1669) en Michiel de Ruyter (1607-1676), werden besproken op basis van hun maatschappelijke bijdragen en werden ingedeeld op basis van rangen en standen. Zo werden politieke en militaire mannelijke helden uitvoeriger beschreven dan dichters, schrijvers en vrouwen.[8] Vrouwen die wel werden beschreven, zoals Rachel Ruysch (1664-1750) en Anna Maria van Schurman (1607-1678), werden doorgaans beoordeeld aan de hand van een geïdealiseerd beeld waarin vooral hun vroomheid als maatstaf gold.

Beeldvorming van de huisvrouw

De focus op het beschrijven van vroegmoderne vrouwen in relatie tot het huishouden komt voort uit contemporaine bronnen, zoals de genrestukken en moralistische literatuur, al moet men zich realiseren dat deze idealistische verbeelding van de huisvrouw grotendeels door mannen is gecreëerd en later vanuit een mannelijk perspectief is geïnterpreteerd. Wayne Franits beschrijft in zijn boek *Paragons of Virtue: Women and Domesticity in Seventeenth-Century Dutch Art* dat er geen neutrale waarneming bestaat bij het interpreteren van genrestukken: iedereen kijkt naar afbeeldingen vanuit de culturele normen en gewoonten die hen gevormd hebben.[9] De zeventiende-eeuwse genrestukken voelen voor de hedendaagse kijker als een complexe morele puzzel, terwijl het contemporaine publiek de symboliek in de werken waarschijnlijk direct zal hebben herkend.[10] De symboliek die vanaf de 19de-eeuw werd beschouwd als een bevestiging van het ideaal van de huisvrouw, kon in de 17de-eeuw daarom juist veel breder, genuanceerder of zelfs minder normatief zijn geïnterpreteerd.

Hetzelfde is te stellen voor de contemporaine literatuur: de moderne auteurs die Bicker omschreven als een 'eenvoudige huismoeder' baseerden dit op contemporaine bundels, zoals onder andere de populaire bundel *Houwelick* van Jacob Cats (1557-1660), waarin een ideaalbeeld van de vrouw in al haar rollen werd geformuleerd.[11] De interpretatie van de onderdanige, onderontwikkelde huisvrouw die zorgde voor een veilige thuishaven, paste vanuit een negentiende-eeuws oogpunt goed als tegenhanger van de machtige regent. Het was volgens de moderne auteur namelijk de man die de Nederlandse Republiek via politieke en militaire acties groot had gemaakt.[12] Vanuit het perspectief van de auteurs lijkt het daarom logisch dat een groot staatsman als Johan de Witt de

'eenvoudige' Wendela Bicker aan zijn zijde wilde hebben, weliswaar niet in de drukke politieke arena, maar wel, zoals Van Lennep stelde, in het stille en gewone leven.[13]

In recente jaren is er echter steeds meer aandacht gekomen voor de rol van vrouwen in de zeventiende-eeuw, wat heeft geleid tot een heroverweging van traditionele aannames. Zo is ook de beeldvorming van Bicker als 'eenvoudige huismoeder' gaan verschuiven. De 19de-eeuwse interpretaties van emblemata, genrestukken en contemporaine teksten hebben volgens Martha Moffitt Peacock geleid tot de beeldvorming van het huis als de plek waar vrouwen voortdurend werden gereguleerd en gecontroleerd.[14] Peacock benadrukte dat ondanks dat er patriarchale elementen aanwezig waren, er ook juist aanzienlijke aandacht was voor de belangrijke rol die huisvrouwen speelden. De bundel van Cats was bijvoorbeeld gericht op de vrouwelijke lezer, en benadrukte zowel traditionele als niet-traditionele vrouwelijke rollen.[15] Een andere contemporaine schrijver, Johan van Beverwijck (1594-1647), stelde zelfs dat de huisvrouw werd gezien als leider binnen haar domein, zoals een koningin in haar koninkrijk. Het zouden juist haar organisatorische vaardigheden en betrouwbaarheid zijn die de 'bron en oorsprong' zijn van de bloeiende Nederlandse Republiek.[16]

Noemenswaardig is een contemporaine tekst geschreven door een vroegmoderne vrouw. In 1643 verscheen het postume werk *Het lof der vrouwen* van Johanna Hoobius (1614-1642). Zoals de titel al verklapt, nam Hoobius het op voor haar mede-huisvrouw:

Komt hier die zyt gewoon de Vrouwen te verachten, Ick wensch op deze vraegh u antwoord te verwachten. Of ghy niet beter weet als uwen mont en spreekt, Of dat ghy met geweld der Vrouwen lof verbreekt. Men vint nu hedendaeghs seer veel verwaende Gecken, Die 't vrouwelijck geslacht van haren roem ontrecken; En seggen dat het is van wijsheyt heel berooft, En datter geen verstant kan rusten in haer hooft. Dat zy te bot, en dom, te los syn en lichtveerdigh, En achten haer geen prys en gansch geen eere weerdig.[17]

In de tekst maakt Hoobius duidelijk dat de vrouw niet ondergeschikt is aan haar man, maar dat zij als gelijke zou moeten worden behandeld. Renske Siemens beschrijft in de korte biografie over Hoobius in het *Digitale Vrouwenlexicon* mooi hoe Hoobius het eens is met haar mannelijke tijdgenoten: zij mogen streven naar eer, maar benadrukt dat dit ook geldt voor de vrouwen; hun lof en erkenning mag niet worden ontzegd.[18] In dezelfde periode volgden nog meer contemporaine teksten geschreven door vrouwelijke auteurs zoals van Anna Maria van Schurman en Johanna Coomans (1580-1659). Ook hierin werd gepleit voor een gelijkwaardige behandeling tussen man en vrouw.[19]

Waar historici lang veronderstelden dat vrouwen uitsluitend tot de huiselijke sfeer beperkt waren, ontstaat er nu een meer genuanceerd beeld. Vrouwen worden steeds vaker erkend als actieve deelnemers binnen sociale, economische en politieke netwerken, waarbij hun invloed verder ging dan alleen het beheer van het huishouden.[20]

Bickers reputatie in de 21e eeuw

De omschrijving van Wendela Bicker verandert geleidelijk aan steeds meer, sinds het vernieuwde perspectief op de rol van vroegmoderne huisvrouwen als zichtbare deelnemers aan het publieke en private leven. In de recente beschrijvingen van onder andere Els Kloek, Marinka Joosten, Ineke Huysman en Lydia Boer valt op dat de stereotyperende omschrijving plaats maakt voor een genuanceerder en historisch rechtvaardiger beeld van Bicker. De vrouwelijke auteurs nemen eigenschappen als zachtheid en toewijding, die Bicker waarschijnlijk ook kenmerkte, over uit de traditionele mannelijke omschrijving, maar wat hen echter onderscheidt, is dat zij Bicker ook beschrijven als een publiek figuur met maatschappelijke invloed.[21]

Het blijft echter een uitdaging om Bicker binnen een breder historiografisch kader te plaatsen. Zoals eerder benoemd is de geschiedschrijving over vrouwen lang gekenmerkt door de neiging om vrouwelijke figuren te beoordelen aan de hand van selectieve eigenschappen, of ze tegen elkaar uit te spelen in contrasten van 'sterk' versus 'zwak'. In het geval van Bicker maakte bijvoorbeeld Luc Panhuysen de vergelijking met Maria van Berckel (1632-1706), Wendela's schoonzus. De schoonzussen worden recht tegenover elkaar gezet: Berckel 'had verstand' en was een 'sterk persoon'. Bicker was daarentegen 'zorgelijk', had een 'breekbaar gezicht met kleine, bolle ogen', een 'zwakke gezondheid' en was 'een verbazingwekkend slechte schrijver'.[22] Hoewel Panhuysen's publicatie inmiddels twintig jaar oud is, wordt het nog altijd veelvuldig geraadpleegd als bron voor onderzoek naar het leven van zowel De Witt als Bicker. Zijn beschrijving laat zien hoe hardnekkig dit soort karakterisering kunnen zijn, en hoe lastig het is om vrouwelijke historische figuren los te maken van zulke beperkende kaders.

Een goed voorbeeld van hoe zo'n beperkend kader in Bickers geval doorwerkt, is de manier waarop haar eigen woorden worden geïnterpreteerd. In 1655 schrijft ze: 'Ick die dogh een creupelen screijfter ben, maer hoop dat ghij door mijn onleesbaer sriefft en broddigh spelden, nogh de sin sult verstaen'.[23] Deze bescheidenheid wordt door sommige auteurs opgevat als het bewijs van gebrek aan intellectuele ontwikkeling. Hoewel vrouwen inderdaad waren uitgesloten van formeel onderwijs, ontwikkelden ze vanuit huis wel vaardigheden als rekenen, lezen en schrijven. Vaardigheden die sterk onderschat worden om een druk huishouden optimaal te besturen en sociale netwerken te onderhouden.[24] Peter Sutton en Ann Jensen Adams beargumenteren daarbij dat briefschrijven in deze periode beschouwd werd als een handeling die nauw verbonden was met de culturele status en sociale verwachtingen van de elite.[25] Het vermogen om een goede brief te

schrijven, inclusief het *schoonschrift*, werd gezien als een teken van beschaafdheid.[26] In deze periode ontstonden er ook handboeken met voorbeelden en regels, aanpasbaar aan uiteenlopende situaties zoals een verloving, uitvaart of de geboorte van een kind.[27] Bickers erkenning van haar slechte handschrift - haar handschrift is inderdaad niet te vergelijken met het *schoonschrift* wat sommige briefschrijvers wel konden - kan dus juist gezien worden als een indicatie dat zij goed wist hoe *schoonschrift* eruit moest zien. Het benadrukt haar vermogen tot zelfreflectie en toont aan dat zij op de hoogte was van de geldende culturele normen; niet geheel onbelangrijk als 'First Lady' van de Nederlandse Republiek. Maar haar slechte handschrift is een element dat door het patriarchale perspectief telkens eenduidig wordt uitgelicht.

Figuur 02: Detail van *Portret van Wendela Bicker*, Adriaen Hanneman, 1657. Olieverf op doek, 81 × 65,5 cm. Teding van Berkhout Collectie.

Conclusie

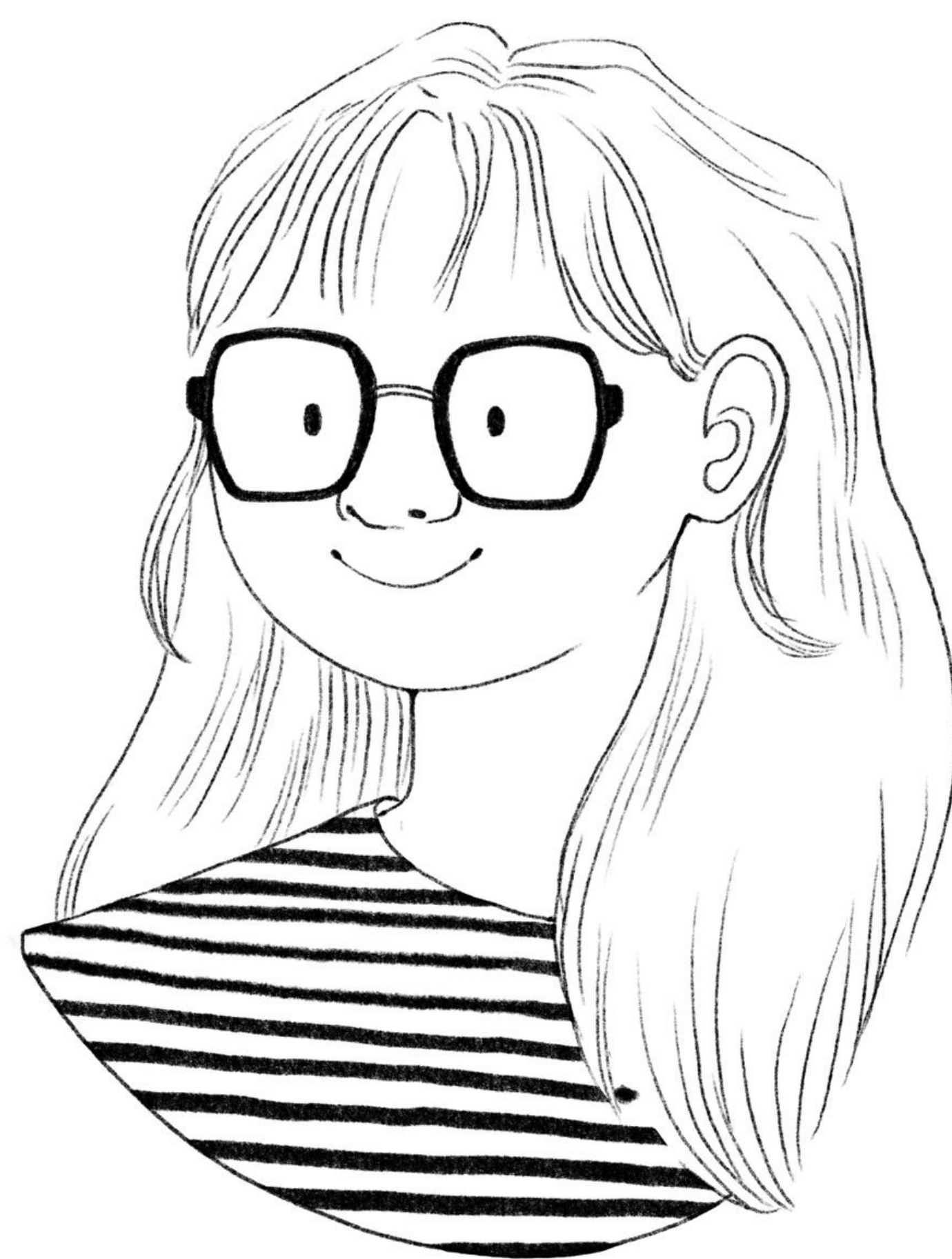
Het is betreurend dat Bicker in de 19de-eeuw door de man werd weggezet als een eenvoudige, domme vrouw; een beeld dat werd bepaald door haar bescheidenheid, uiterlijk en gezondheid. Hoewel dit beeld inmiddels steeds meer wordt bijgesteld, blijft de eenzijdige en selectieve interpretatie anno 2025 soms nog doorschemeren in hoe zij wordt voorgesteld. Vrouwelijke auteurs als Kloek, Joosten, Huysman en Boer hebben belangrijke stappen gezet om dit beeld te nuanceren en hebben Bicker uit het stereotype van de passieve huisvrouw gehaald. Tegelijkertijd blijft het nodig om kritisch te blijven op de overige secundaire literatuur die onmisbaar is voor het reconstrueren van haar leven. Deze bronnen zijn vaak nog verstrengeld met patriarchale aannames, waarin bijvoorbeeld haar 'zelfkritiek' op schrijven en taalgebruik te snel als intellectuele zwakte wordt opgevat. Vanuit een breder en minder bevooroordeeld perspectief toont Bicker juist zelfreflectie en organisatorisch vermogen, onder meer zichtbaar in het jarenlang bijgehouden waardeboek. Een vernieuwd perspectief op Bicker is daarom noodzakelijk; niet alleen om haar reputatie te corrigeren maar ook als onderdeel van een bredere beweging om vrouwen als volwaardige, genuanceerde historische persoonlijkheden te herkennen. Of, zoals Hoobius al in 1643 schreef, 't vrouwelijk geslacht niet van haren roem te ontrecken'.[28]

Noten:

- [1] Jacob van Lennep, "Negende hoofdstuk," in *Elizabeth Musch, een tafereel uit de zeventiende eeuw* (P. Meijer Warnars, 1850-1851), 170.
- [2] Lennep, "Negende hoofdstuk," 169.
- [3] Ibid., 170-171.
- [4] "Wendela Bicker, deel 10 p.63-64" op *Digitaal Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek*, geraadpleegd op 17 januari 2025, https://resources.huygens.knaw.nl/retroboeken/nnbw/#page=39&accessor=accessor_index&view=imagePane&size=952&source=10.
- [5] Digitaal Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek, "Wendela Bicker, deel 10 p.63-64".
- [6] Els Kloek, "Bicker, Wendela," in *Digitaal Vrouwenlexicon van Nederland*, geraadpleegd op 24 januari 2025, <https://resources.huygens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/Bicker>.
- [7] N.C. van Sas, "Nationaliteit in de schaduw van de Gouden Eeuw. Nationale cultuur en vaderlands verleden, 1780-1914," in *De Metamorfose van Nederland. Van oude orde naar moderniteit, 1750-1900* (Amsterdam University Press, 2004), 552-566.
- [8] Sas, "Nationaliteit in de schaduw van de Gouden Eeuw. Nationale cultuur en vaderlands verleden, 1780-1914," 554.
- [9] Wayne Franitz, "Introduction," in *Paragons of Virtue: Women and Domesticity in Seventeenth-Century Dutch Art* (Cambridge University Press, 1993), 16.
- [10] Wayne Franitz, "Bruyt and Vrouwe" in *Paragons of Virtue: Women and Domesticity in Seventeenth-Century Dutch Art* (Cambridge University Press, 1993), 64-66.
- [11] Heidi de Mare, "The Art of Living Well: Jacob Cats and the early modern imagination of living in a tenable way," in *Waartoe is Nederland op aarde? Nadenken over verleden, heden en toekomst van ons land*, red. Gabriël van den Brink (Amsterdam: Boom Amsterdam, 2019): 3.
- [12] Simon Schama, "Huisvrouwen en Hoeren: huiselijkheid en wereldsheid," in *Overvloed en Onbehagen. De Nederlandse cultuur in de Gouden Eeuw* (Uitgeverij Contact Amsterdam, 1998), 402.
- [13] Lennep, "Negende hoofdstuk," 170-171.
- [14] Peacock, "Housewives," 337-341.
- [15] Mare, "The Art of Living Well: Jacob Cats and the early modern imagination of living in a tenable way," 8.
- [16] Johan van Beverwijck, *Van de wtnementheyt des vrouvelicken geslachts* (Hendrick van Esch, 1639), 9-18.
- [17] Johanna Hoobius, "Lof voor alle Eerbare Vrouwen en jongh vrouwen, en een tegenwerpinge aen alle verachters der selver," in *Het lof der vrouwen*, ed. Johan van Dam (Digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren, 2009), A4r.
- [18] Renske Siemens, "Hoobius, Johanna," op *Digitaal Vrouwenlexicon van Nederland*, geraadpleegd op 09 februari 2025, <https://resources.huygens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/HoobiusJohanna>.
- [19] Johanna Coomans publiceerde *Wapen-schild alle eerlicke iongmans toe-gheeygent* (1623); een ironisch gedicht waarin zij een van Cats' zijn werken (Maechdenplicht ofte ampt der jonckvrouwen (1618)) bekritiseert op seksisme. Anna Maria van Schurman publiceerde in 1638 haar *Dissertatio de ingenii muliebris ad doctrinam & meliores litteras aptitudine*. Hierin pleit zij dat ook vrouwen tot de wetenschap zouden moeten worden toegelaten, mits het gericht was op godsgeleerdheid.
- [20] Martha Moffitt Peacock, "Housewives," in *Heroins, Harpies & Housewives. Imagining Women of*

Consequence in the Dutch Golden Age (Brill, 2020), p.334-335.

- [21] Het gaat hierbij om de volgende publicaties: Ineke Huysman en Roosje Peeters, *Vrouwen rondom Johan de Witt* (Uitgeverij Catullus, 2024); Marinka Joosten, "Uit de schaduw: Wendela Bicker, First Lady in de zeventiende eeuw," op *Jonge Historici*, gepubliceerd op 30 augustus 2017, <https://www.jhsg.nl/schaduw-wendela-bicker/>; Lydia Boer, "Het verhaal achter Wendela Bicker: First Lady in de 17de-eeuwse Republiek," op *Geschiedenis Magazine*, gepubliceerd op 2 mei 2024, <https://geschiedenismagazine.nl/het-verhaal-achter-wendela-bicker-de-first-lady-in-de-17de-eeuwse-republiek>.
- [22] Luc Panhuysen, *De Ware Vrijheid. De levens van Johan en Cornelis de Witt* (Atlas Contact, 2005), 185-186.
- [23] Brief Wendela Bicker aan Johan de Witt, 18 januari 1655, Nationaal Archief: Raadspensionaris de Witt, 3.01.17, 2163, folio 423. "Ick die dogh een creupelen screijfter ben, maer hoop dat ghij door mijn onleesbaer srieft en broddigh spelden, nogh de sin sult verstaen".
- [24] Els Kloek, "Voorwoord," in *Vrouwen rondom Johan de Witt*, ed. Ineke Huysman en Roosje Peeters (Uitgeverij Catullus, 2024), 15.
- [25] Peter Sutton, "Love letters: Dutch Genre Paintings in the Age of Vermeer," in *Love Letters. Dutch Genre Paintings in the Age of Vermeer* (Bruce Museum, National Gallery of Ireland, 2003), 32.
- [26] Adam Jensen, "Disciplining the Hand, Disciplining the Heart: Letter-Writing Paintings and Practices in seventeenth-century Holland," in *Love Letters. Dutch Genre Paintings in the Age of Vermeer* (Bruce Museum, National Gallery of Ireland, 2003), 64.
- [27] Sutton, "Love letters: Dutch Genre Paintings in the Age of Vermeer," 33.
- [28] Hoobius, "Lof voor alle Eerbare Vrouwen en jongh vrouwen, en een tegenwerpinge aen alle verachters der selver," A4r.

Bente Tas, februari 2025

Beantw. d. 19. Januarij
1655. Wen Boer

dat 18 Januarij 1655
Door vriendelijck verzoek tot antwoort op dese
v. d. mijsins, ick die dogh een crimpelen scrijftel bez,
maer hoop dat ghy door mijn onlosbaer kiest en
broddigh spelden, noch de sijn sijn verstaen,
is dese, als dat ghy met Giffren Cornelia vander
meer, gelioft daer van te spreekon yet sael mijn
aengenaem sijn, wat aengaet mijn Ridgt Cornelia
bickens, en hebbe ick niet gesproke maer wel wootend
dat yet haer indioffrent is tegens wien dat men
haer stolt, maer in vroeghug daer van te spreekon
alre wij bij maeltijden, ick heb mijn Modder
gesproken, van Meuron Trip sijn went yet goet,
dat ghy gaer sijn node op de maeltijt dan noer
en goudelijck sal geslote sijn,
hier mede v. d. dienaaroffe

Wen Boer de Witt

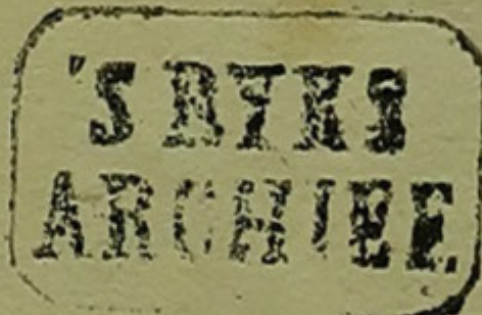
Wendela Bickens

Amsterdam des

18 Januarij

1655

1655

18 JANUARI 1655

Men heer,

Door vriendelijck versoeck tot antwoord op dese
UE. Missive, ick die dogh een creupelen screijfter ben,
maer hoop, dat ghij door mijn onleesbaer srieft en
broddigh spelden, noch de sin sult verstaen,
is dese, als dat ghij met Juffrou Cornelia vander
Meer, gelieft daer van te spreken het sael mijn
aengenaem sijn, wat aengaet mijn Nieght Cornelia
bickers, en hebbe ick niet gesprooke maer wel weetende
dat het haer indieffrent is tegens wien dat men
haer stelt, maer is vroeghnog daervan te spreken
als wij beij maelkander sijn ick heb mijn Moeder
gesproken van Mevrouw Trip seij vent het goet,
dat ghij haer sult node opde maelteijt wanneer,
ons heuwelijck sal geslote sijn
hier meede U.E. dienaeresse

Men heer de Witt

*Wendela
Bicker*
1655

Amsterdam den 18 Januarij
1655

Een dag in

DORDRECHT

Een Dag in Dordrecht

Voor onze tutorial wilden we ook graag op pad. Helaas is er, behalve Wendela Bickers waardeboek, maar weinig van haar tastbare nalatenschap bewaard gebleven.

Toevallig valt 24 september 2025 samen met een bijzonder jubileum: precies 400 jaar geleden werd Johan de Witt geboren in Dordrecht. Ter ere daarvan opent het Dordrechts Museum in april 2025 een tentoonstelling over zijn leven met daarin een speciale rol voor Wendela. Een perfecte aanleiding dus om zelf naar Dordrecht te gaan, op zoek naar meer sporen van Wendela om misschien nog een beetje dichterbij haar te kunnen komen.

In stijl met onze excursie begonnen we onze dag met een lunch bij stadsbrasserie en bioscoop De Witt. Daarna liepen we naar het Dordrechts Museum, waar conservator Marianne Eekhout ons ontving voor een gesprek over Wendela (zie 'Interview Marianne').

Als bonus kregen we een kijkje in het restauratieatelier waar twee portretten van Wendela hingen. Ze waren nog niet door de restaurator onder handen genomen en daardoor zaten er hier en daar nog kleine witte stipjes op het doek. Wat die stipjes precies waren? Spinnenpoepjes! Je leert elke dag wat nieuws.

Na een boeiend gesprek met Marianne, dat ons weer een stukje verder hielp in ons onderzoek, bedankten we haar hartelijk en trokken we de stad in voor een thematische wandeling over Johan en Wendela (zie 'Dordrecht door de ogen van Wendela & Johan').

En alsof het zo had moeten zijn, scheen de zon, ondanks de voorspelde regen en storm, volop. We liepen door een stralend Dordrecht, van het Groothoofd tot aan het standbeeld van de gebroeders De Witt. Omdat delen van de stad nog verrassend veel lijken op hoe ze er in de zeventiende eeuw uitzagen, konden we ons moeiteloos voorstellen hoe Johan en Wendela hier ooit zelf door de straten liepen.

Een Dag in Dordrecht

Appraisals, Value and Women

Financial Agency

Isabelle Vogel

Introduction

In the seventeenth-century Dutch Republic, jewellery was a financial asset, a marker of status, and a way to secure wealth across generations. Especially to women, these portable and valuable items offered a form of financial security that could be sold, inherited, or gifted, often outside the formal structures of property ownership. Unfortunately, the ways in which seventeenth century women managed, valued, and recorded their collections remain less explored.

Wendela Bicker's *waardeboek* provides a glimpse into how a woman of her standing handled her jewellery collection. While her portrait, 1557, by Adriaen Hanneman, offers a visual representation of some of her pieces, her detailed inventory shows their considerable monetary worth and the methods used to assess their value. This essay examines how Wendela and those around her engaged with jewellery as both a personal and financial asset, examining the ways in which jewellery was appraised and redistributed. In doing so, it highlights how women's role in managing valuable possessions, even within a financial system largely dominated by men.

Appraisals

Having established what jewellery Wendela owned and how it appears in her portrait and records, this essay will now explore how she and others assessed its value. By examining her own estimations, appraisals, and the role of women in jewellery management, this section highlights the financial and personal significance of her collection, as well as its later sale and redistribution.

Wendela structured her *waardeboek* with a contents page, dated 1667, in which she alphabetically organized the various sections of the inventory. One of the most significant sections, titled '*Juweelen en keetenen, penningh*' (jewels and chains, medallions), is valued at 7,500 guilders, exceeding any other category in her records by more than 5,000 guilders. To provide context for this figure, an average worker in the Dutch Republic earned approximately 300 guilders per year.[1] This means that Wendela's jewellery collection alone

was worth the equivalent of 25 years' wages for an ordinary labourer.

A comparison with earlier records shows that by 1655, Wendela's jewellery had already been valued at 7,064 guilders. Over the following decade, through acquisitions and transfers, the total sum increased to more than 7,500 guilders by 1664. Despite the immense value of this collection, the process by which these valuations were made is only briefly noted in her *waardeboek*. At the end of the first section of the jewellery inventory, Wendela states: 'We have estimated the value of these jewels at 6,000.' The explicit use of 'we' suggests that this estimation was made jointly with her husband, Johan de Witt, indicating that the couple relied on their own knowledge to assess the worth of their jewellery. Most other valuations in the book appear to have been carried out by Wendela herself, demonstrating her familiarity not only with jewellery but also with the valuation of household goods more broadly.

Wendela also seems to have made use of external appraisers, as she had all her jewels appraised on 22 August 1664.[2] This appraisal adjusted the total valuation downward by 333 guilders, a revision she accepted and incorporated into her inventory. The identity of the appraiser remains unknown. It is unclear whether they were a jeweller, a notary, or another trusted individual. The reason behind Wendela's decision to seek an appraisal is also uncertain, though it was not uncommon to have an inventory or parts of an estate appraised, particularly in preparation for legal or financial transactions. In the seventeenth-century Dutch Republic, it was customary for a notary to draw up an estate inventory after a person's death to facilitate the division of assets among heirs.[3] One possible explanation for Wendela's decision to have her jewellery appraised in 1664 is the birth of her sixth child, Elisabeth, on 6 June of that year.[4] Although Elisabeth passed away the following year, the appraisal may have been undertaken to prepare for the future division of her collection among her children. This concern for equitable distribution is reflected elsewhere in her inventory, where she recorded which pieces of jewellery had been gifted to her eldest daughter, Anna, by various family members. For

example, in 1656, she documented the following entry on spread 48: ‘Presented by my brother van Swieten: 1 poinçon (brooch/hair needle) for my daughter Anna de Witt, containing 9 facet stones, estimated at 90–.’[5]

After Wendela’s early death in 1668, her sister-in-law, Jacoba Bicker, oversaw the appraisal and sale of parts of her jewellery collection to ensure its fair distribution among Wendela’s children.[6] In her correspondence with Johan de Witt, Jacoba details her efforts to secure favourable prices, ultimately achieving a final sale value of 2,650 guilders. This sum exceeded the initial appraisals conducted by Juffrouw van Breen, whose role and qualifications remain unclear.[7] It is unknown whether Van Breen was a professional appraiser or if she had another form of expertise in jewellery valuation. Nevertheless, the fact that this external valuation of jewellery was performed by a woman, is important to underline.

The involvement of Wendela, Jacoba, and Van Breen in these financial transactions highlights the active role women played in managing valuable possessions such as jewellery.[8] Despite male dominance in other financial affairs, Jacoba managed the jewellery negotiations independently, reporting the outcome to Johan rather than requesting his direction. Unlike land or business holdings, jewellery was a form of wealth that women could more readily control and transfer, either through personal decisions or as part of family agreements. Wendela’s detailed inventory already demonstrates her agency in managing her collection, and Jacoba’s handling of the sale further reinforces the extent to which women could exercise financial responsibility in this domain.

Conclusion

Wendela Bicker’s *waardeboek* offers more than just a list of jewellery and other items. Rather, it reveals how she and other women actively engaged in jewellery valuation, management, and eventual redistribution. From her own assessments to external appraisals and posthumous sales handled by her sister-in-law, the process of valuing and selling her collection was largely overseen by women. While male notaries and merchants often controlled larger financial transactions, jewellery appears to have remained a flexible form of wealth that women

could manage with relative independence.

The involvement of Wendela, Jacoba Bicker, and Juffrouw van Breen in these transactions suggests that women played a larger role in financial decision-making than is often assumed. Jewellery was not only a reflection of status but also a practical asset that could be leveraged when needed, providing insight into the ways women navigated wealth and inheritance in the seventeenth-century Dutch Republic.

Isabelle Vogel, Dordrecht, January 2025.

Notes

[1] Kees Zandvliet, *De 250 Rijksten van de Gouden Eeuw* (Rijksmuseum Publishing, 2006), XIII.

[2] See appendices, spread 49.

[3] Th.F. Wijsenbeek-Olthuis, *Boedelinventarissen* (Den Haag: Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, 1995),

https://resources.huygens.knaw.nl/pdf/Broncommentaren/voorlopig/Broncommentaren_2-001_073.pdf, 6.

[4] Els Kloek, “Bicker, Wendela (1635-1668),” *Knaw.nl*, 2014,

<https://resources.huygens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/Bicker>; see timeline.

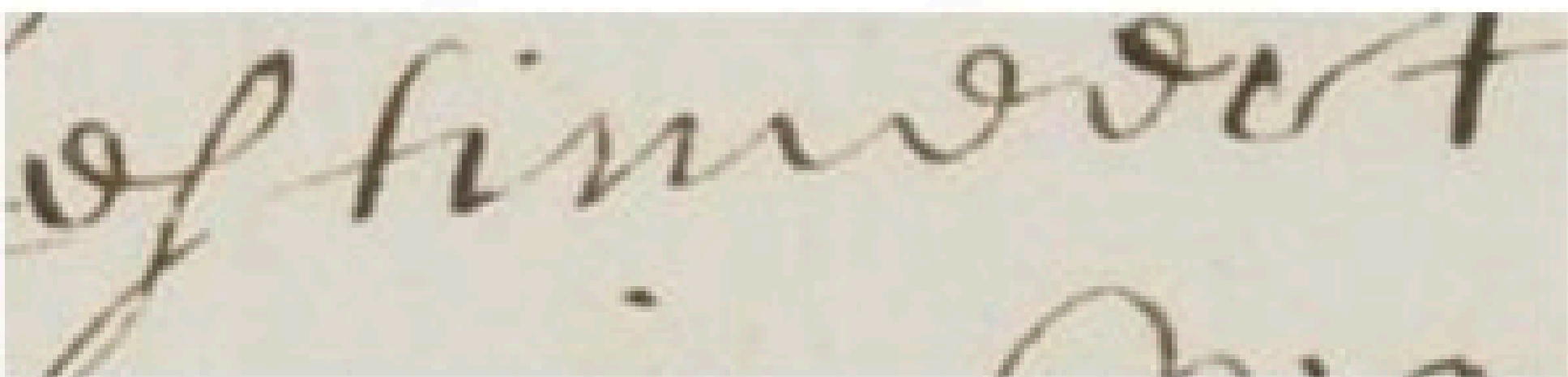
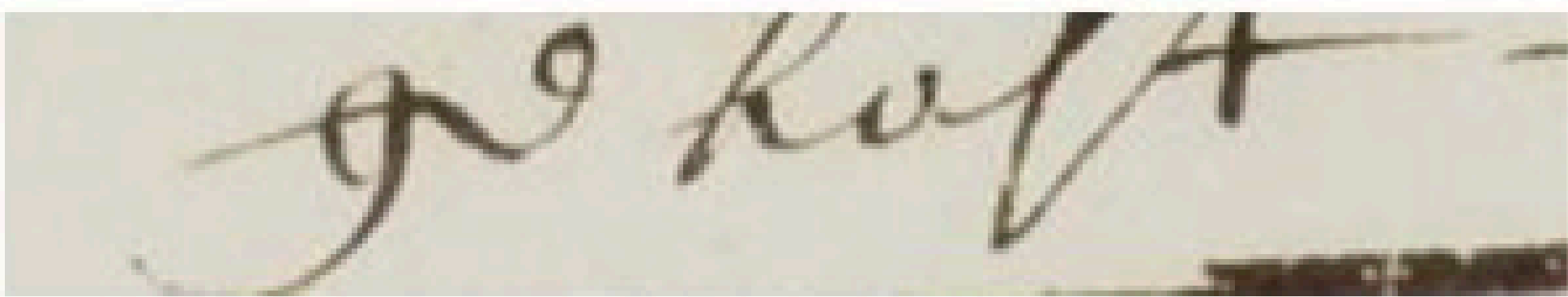
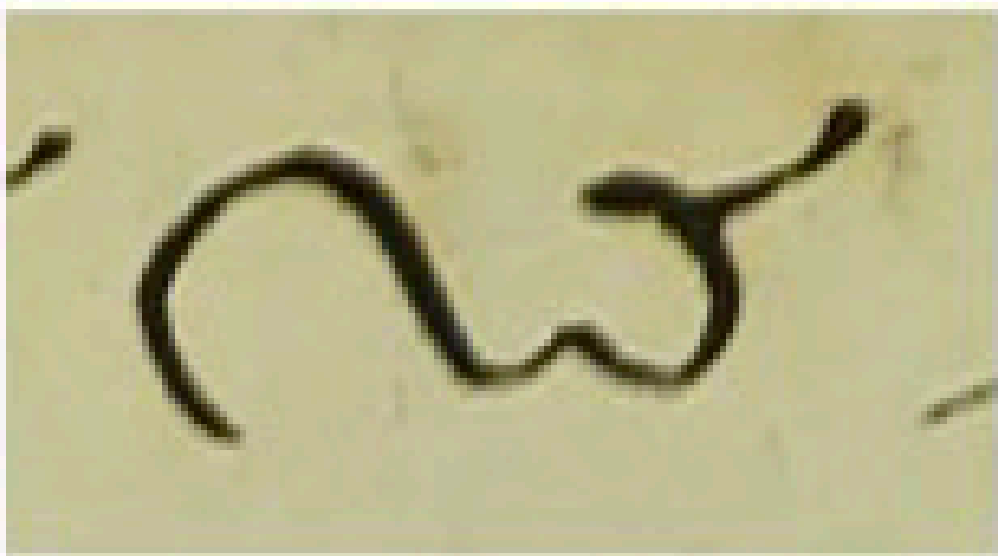
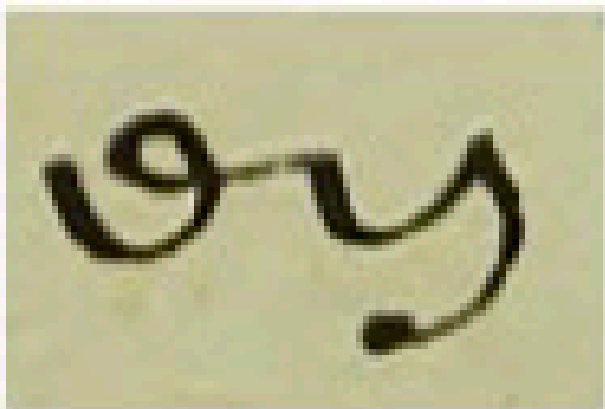
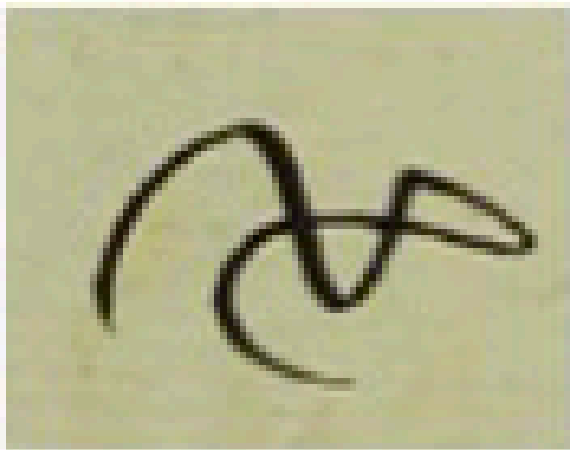
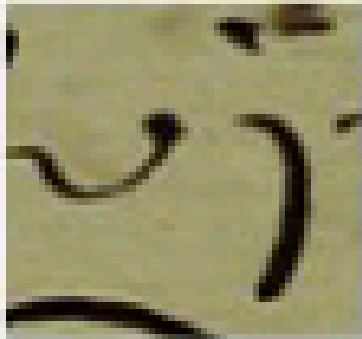
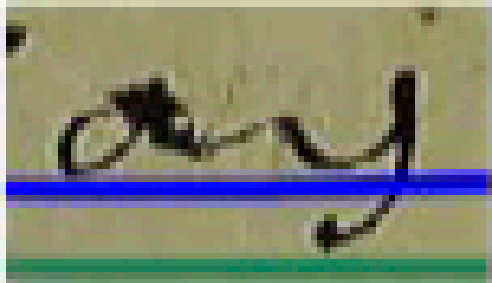
[5] See appendices, spread 47; Ineke Huysman and Roosje Peeters, *Vrouwen Rondom Johan de Witt* (Uitgeverij Catullus, 2024), 213-214.

[6] Saskia Kuus, “De Verkoop van Een Aantal van Wendela’s Juwelen Door Jacoba Bicker – Johan de Witt,” *Johandewitt.nl* (blog), October 24, 2020, https://johandewitt.nl/de-verkoop-van-een-aantal-van-wendelas-juwelen-door-jacoba-bicker/#_edn5.

[7] Huysman, *Vrouwen*, 216-217.

[8] Huysman, *Vrouwen*, 217.

Welk woord?

<i>estimeert</i>	
<i>gekost</i>	
<i>UE / uwe</i>	
<i>Ende</i>	
<i>Een</i>	
<i>Ver</i>	
<i>En</i>	
<i>eij</i>	
<i>aen</i>	

Een Zomer in Beverwijk

Johan en Wendela op Duijnwijck

Kirsten van Tunen

“Eerwaardige en beminde man, het is onze bedoeling om op een zaterdag naar Beverwijk te gaan, mocht er niks tussenkomen, maar ik zal het u binnenkort laten weten”[1]

“Het is onze bedoeling om op een zaterdag naar Beverwijk te gaan,” schreef Wendela in de zomer van 1655. Beverwijk was een geliefde plek voor de elite om te ontsnappen aan de drukte van de stad. Daar, ver weg van de politieke onrust van de Republiek, vond Wendela momenten van rust – en hoopte ze op het gezelschap van haar echtgenoot.

In haar brieven spreekt Wendela veelvuldig over bezoeken aan ‘De Wijck’. Hiermee bedoelde zij een bezoek aan de buitenplaats van de Bickers in Beverwijk. Niet Akerendam, zoals enkele auteurs beweren, maar hofstede Duijnwijck.[2] Johan en Wendela moeten hier meerdere keren zijn geweest, zoals blijkt uit de correspondentie tussen het echtpaar. In dit artikel wordt een blik geworpen op dit buitenhuis en de tijd die Johan en Wendela daar hebben gespendeerd.

Bickers’ Beverwijk

In de late jaren 1630, toen Amsterdamse regenten steeds vaker de stad verlieten om de frisse lucht van het platteland op te zoeken, viel de blik van Jan Bicker (1591-1653) op een stuk land in Beverwijk. Tussen de velden en stromende beekjes, liet hij Akerendam bouwen: een buitenplaats waar zijn familie de benauwde zomermaanden kon ontvluchten. Tegen de tijd dat het herenhuis en geometrische tuin in 1639 gereed zijn, koopt hij alweer een nieuw stuk

grond. Dit keer richt hij zich op het land ten westen van Akerendam: twee percelen in tuindersdorp Wijk aan Duin. [3]

In de loop van de jaren breidde Bicker zijn bezit nog verder uit, door meerdere stukken geestland aan te schaffen tot 1648.[4] Deze stukken grond liggen allemaal bij elkaar in de buurt, maar worden gescheiden door wegen.[5] Hoewel het hierdoor eigenlijk geen ideale plaats is om een groot hofstede te stichten, bouwt Bicker desalniettemin hofstede Duijnwijck, compleet met herenhuis, tuinen en boomgaard. Zodra het herenhuis van Duijnwijck gereed is, verkoopt hij in 1649 het naastgelegen buitenhuis Akerendam zijn nichtje Margaretha Bicker van Swieten (1619-1667) en haar echtgenoot Gerard van Hellemond (1612-1658).[6] Waarom hij afstand heeft gedaan van Akerendam en een nieuw buitenhuis liet bouwen op steenworp afstand van zijn andere bezit is onduidelijk.[7] Wellicht konden bouwkundige verbeteringen worden doorgevoerd in Duijnwijck, was het land een betere investering vanwege vruchtbare grond en huur, of speelden sociale redenen en prestige een rol.

Na de dood van Jan Bicker in 1653 ging de hofstede over op zijn dochter Jacoba (1640-1695), de zus van Wendela. Onder haar hoede werd de hofstede nog een stukje uitgebreid met een

een klein hoekje grond, dat ze voor 38 gulden kocht van de oud-burgemeester van Beverwijk, Cornelis Lambertz. Ze behield de hofstede tot 1672, toen zij en haar man Pieter de Graeff (1638-1707) het huis en de grond eromheen verkochten aan Cornelis van Neck.[8] Bij de koop werd de buitenplaats omschreven als een hofstede met huizen, boomgaarden, bos en tuinen, die lag in Wijck aan Duijn. Deze beschrijving is tevens de enige beschrijving van Duijnwijck uit de zeventiende eeuw. Tot voorkort waren geen afbeeldingen bekend van Hofstede Duijnwijck, met uitzondering van een kleine, schetsmatige tekening van het landhuis door Daniël van Breen (1599-1665)(fig.1). Recentelijk onderzoek door Jan Morren heeft echter geleid tot de herontdekking van een prent door Cornelis Pronk.[9] Hoewel de prent achttiende-eeuws is, is zover bekend geen sprake van grootschalige verbouwing. Deze prent geeft een aardige indruk van het voormalige Bickers buitenverblijf (fig.2).

Buitenplaatsen in Kennemerland

De Bickers waren bepaald niet de enige die een buitenplaats bezaten in Beverwijk. In heel Kennemerland waren in de loop van de tijd adellijke kastelen in verval geraakt, of verwoest tijdens de tachtigjarige oorlog (voornamelijk tijdens 1572-73). In de zeventiende eeuw ontstond echter een hernieuwde belangstelling voor deze percelen onder regenten en kooplieden. De nieuwe elite kochten percelen op om een zomerverblijf te verbouwen naast hun huis in de stad. Beverwijk transformeerde in de zomermaanden tot een levendige enclave van de Amsterdamse elite. Vanaf mei ontvluchtte de regenten de stad en de stank van de grachten om de schaduw op te zoeken van hun buitenplaatsen. Naast het ontvluchten van het stadse leven, werd een buitenplaats gezien als een goede belegging en statussymbool. Hoewel de lagere elite een herenkamer kon huren op de plaatselijke boerderijen, bezaten de allerrijksten een volwaardige buitenplaats, compleet met vrijstaand herenhuis, boomgaarden en tuinen.[10] Deze huizen waren monumentaler dan de grachtenpanden in de stad en waren vaak gebouwd in de stijl van het Hollands classicisme. Zo was Westerhout in Beverwijk ontworpen door Jacob van Campen.[11] Pas in de laatste kwart van de zeventiende eeuw werden kassen, fonteinen, menagerieën en tuinhuisjes toegevoegd aan de landgoederen.[12]

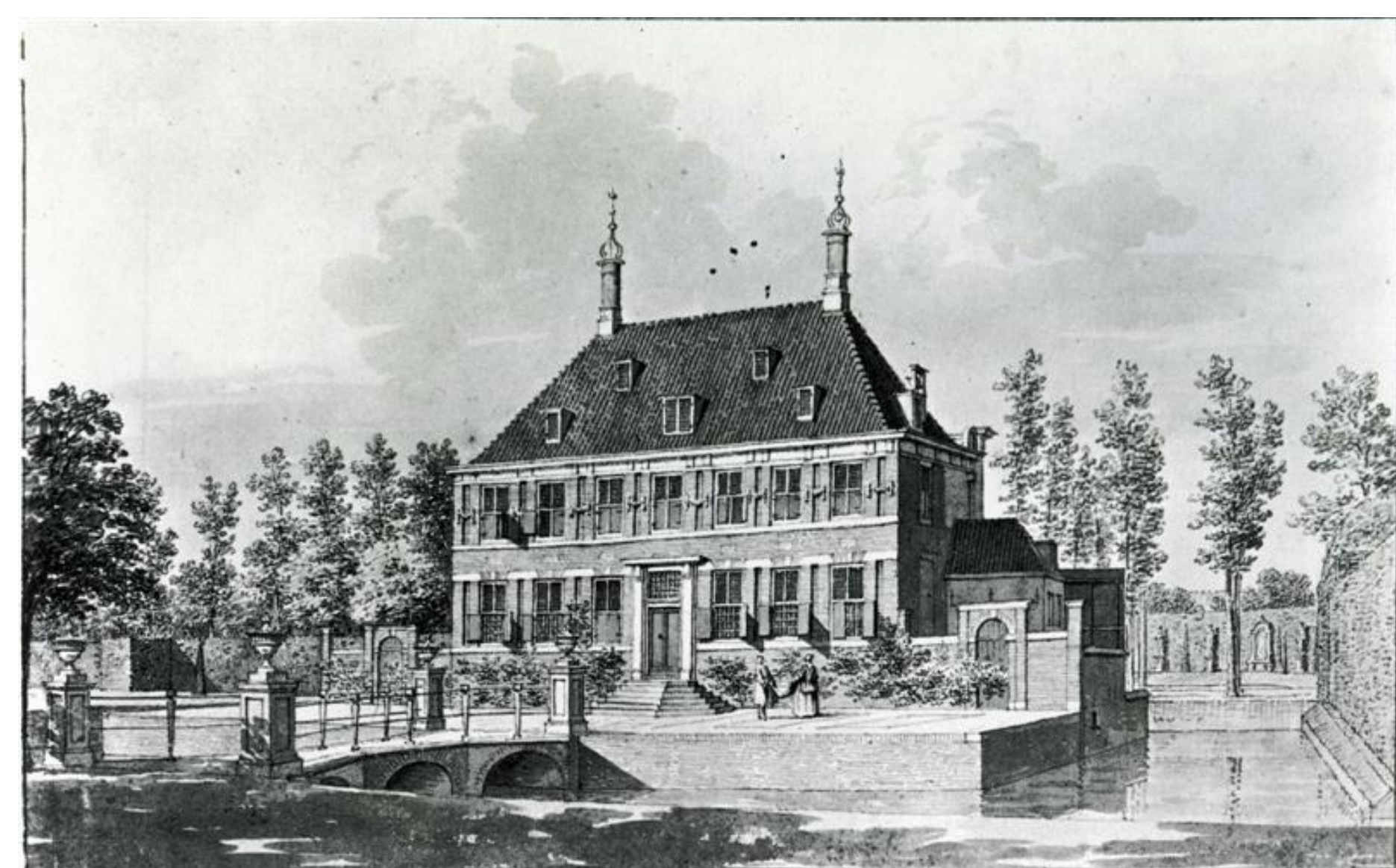
Beverwijk was een aantrekkelijk gebied voor vooraanstaande Amsterdamse regenten. In twee uur konden de regenten in hun zeiljachten met wijn, linnen, meubels en over het IJ richting de haven van het Wijkmeer voeren (fig.5).

Figuur 1: Daniel van Breen, Detail van Duijnwijck weergegeven op een schetskaart in Daniel van Breens schetsboekje, 1649. Uit: J. van Venetien en R.M.T. Verwer, De Stede Beverwyck (Beverwijk: Kennemer Oudheidkamer, 1974).

Figuur 2: Cornelis Pronk, Duijnwijk in achttiende eeuw. Bron: Jan Morren, Teylers Museum Haarlem.

Cornelis Pronk, Kasteel Akerendam, 1756. Pentekening, formaat onbekend. Collectie onbekend. Foto: Wikipedia.

De lucht was in Beverwijk schoon en er kon gejaagd worden in de duinen vlakbij. Ook de grond was uitermate geschikt: het duinzand vermengt met klei en de stromende beekjes maakten de grond uitermate geschikt voor het aanleggen van tuinen.[13] Gedurende de zeventiende eeuw bouwden daarom diverse regenten hun buitenhuis in Beverwijk. Naast Duinwijck bevonden zich in Beverwijk Westerhout, Scheybeek en Beeckzangh,[14] maar ook De Raep, Graafwijk, Overbeek, De Schans en Zuiderwijk.[15]

Aangezien meerdere buitenplaatsen tijdens de zomers werden bewoond, moet het een drukke bedoeling geweest zijn. Men bezocht elkaar op tuinfeesten, bruiloften en dineertjes. Het schilderij van Hals toont hoe dit er mogelijk uit heeft gezien (fig.4). Buitenhuizen dienden namelijk niet alleen als ontspanningsoorden, maar ook als plekken waar netwerken werden onderhouden en huwelijksallianties tot stand kwamen.[16] Het was een plek om te zien en gezien te worden. Voor deze sociale gezelligheden logeerden ook vaak gasten op de hofsteden. Zo vertoefde naast Vondel ook P.C. Hooft als gast in Beverwijk.[17]

Johan en Wendela op 'De Wijck'

In de zesentwintig brieven die van Wendela aan Johan bewaard zijn gebleven, noemt ze in vier brieven 'de wijck'. Aangezien Wendela veertien jaar oud was toen haar vader Akerendam verkocht, kan gesteld worden dat ze vertoefde in Beverwijk aan Hofstede Duijnwijck. De eerste keer dat we 'de wijck' tegenkomen, is in de brief van 29 juni 1655, waarbij Wendela alvast

reisplannen suggereert.[18] In datzelfde jaar, op 1 juli 1655 schrijft Wendela Johan weer. Dat is het citaat waarmee dit stuk werd geopend.[19] Uit een brief van twee dagen later blijkt dat het bezoek aan Duijnwijck van zaterdag is uitgesteld tot de maandag. Wendela geeft ons geen reden waarom het uitje wordt uitgesteld, maar laat Johan wel weten dat ze hem dan zal verwachten 'met groot varlangen' en dat ze geen antwoord van hem verwacht omdat ze hem wel ziet verschijnen op Duijnwijck.[20] Nog geen twee dagen later stuurt Wendela Johan opnieuw een briefje over een bezoekje aan 'de wijck'. Ditmaal schrijft ze in reactie op een verloren brief van Johan. Blijkbaar heeft hij gevraagd hoelang het verblijf in 'De Wijck' ongeveer zou duren. Wendela geeft als reactie dat haar moeder graag veertien dagen zou verblijven, als dat Johan ook goed uitkomt. Als het niet kan, schikt ze zich uiteraard naar zijn planning. Wendela informeert Johan tevens dat de bedoeling is dat zij diezelfde dag nog rond twee uur zou gaan vertrekken. Overigens sluit ze de brief liefjes af met enkele woorden vol genegenheid, vlak voordat ze haar man herinnert of hij de sleutels van de kelder en voorraadkast goed wil opbergen.[21]

In het eerste jaar van hun huwelijk – Wendela en Johan waren getrouwd op 16 februari 1655 – was Wendela dus in ieder geval van plan om enkele dagen te vertoeven op Duijnwijck.[22] Hoe uniek dit uitje naar Beverwijk is geweest, weten we niet. Er zijn geen andere brieven overgeleverd die Duijnwijck benoemen. Wat wel bekend is, is dat Johan ook vóór zijn huwelijk met Wendela enkele dagen in Beverwijk verbleef. Rond 20

• **Figuur 4: Dirck Hals, De Buitenpartij, 1627. Olieverf op paneel, 77,6 x 135,7 cm. Amsterdam, Rijksmuseum, SK-A-1796. Foto: Wikipedia.**

oktober 1654 is Johan aanwezig op een huwelijksfeest. Uit een overgeleverde brief bleek dat hij dit zéér tegen zijn zin in moest verlaten. Hij schrijft op 23 oktober 1654: “Daarom ben ik uit Beverwijk, waar ik nog enkele dagen van plan was mij te vermaken, hierheen gekomen en gisteravond hier aangekomen.”[23] Aangezien Wendela’s familie ook een buitenhuis bezat in Beverwijk, zou het geen gekke gedachte zijn om te denken dat zij wellicht ook de feestelijkheden bijgewoond heeft. Wellicht was dit de eerste keer dat Johan voor een langere tijd in de aanwezigheid van Wendela verkeerde? Op 23 oktober schreef Lieuwe van Aitzema, werkzaam bij het Hof van Holland als Engelse spion aan de Engelse politicus John Therloe: “de raadpensionaris is de afgelopen 14 dagen afwezig geweest, zijn hofmakende aan dochter van wijlen burgemeester Jan Bicker van Amsterdam.”[24] De vrijage was eind oktober duidelijk begonnen.[25]

Vergankelijk Duijnwijk

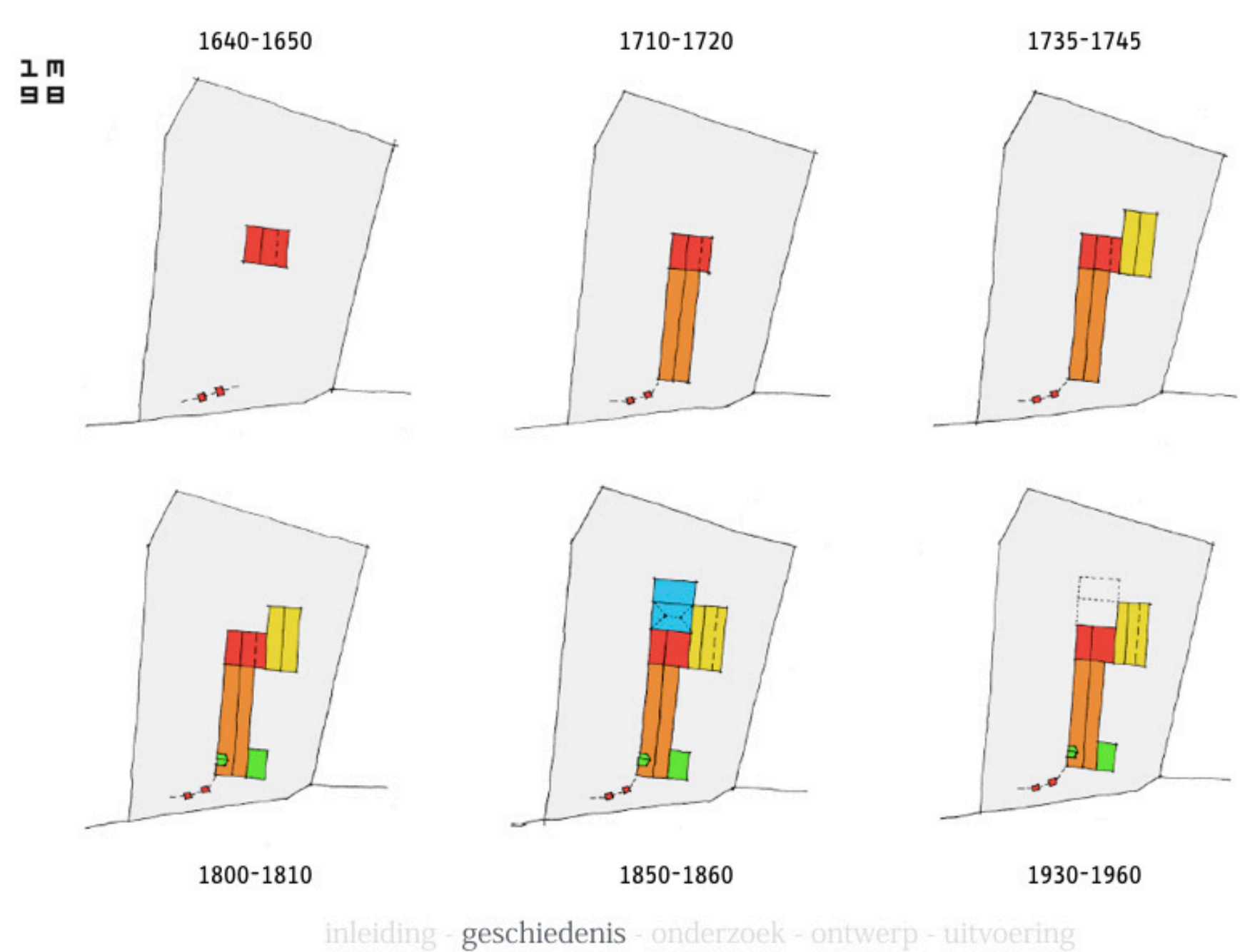
Hoewel Beverwijk in literatuur over de zeventiende eeuw vaak onderbelicht blijft, speelde de stad een belangrijke rol als zomerverblijf voor de (Amsterdamse) elite. Buitenplaatsen zoals Duijnwijk waren een toevluchtsoord en een centrum van sociale en

politieke interactie. Het was een verbindende schakel tussen de families Bicker en De Witt.

We weten niet wanneer Wendela haar laatste bezoek aan Duijnwijk maakte. Niet lang na haar dood veranderde de hofstede van eigenaar en aan het einde van de achttiende eeuw werd het herenhuis gesloopt. Vandaag de dag staat op een deel van het voormalige perceel nog een portiershuisje die dezelfde naam draagt als het voormalige hofstede, ter herinnering van de geschiedenis van het stuk land. Een deel van dit voormalig portiershuis en het bijbehorende stenen hek is nog steeds zeventiende-eeuws, zoals bleek uit recent bouwhistorisch onderzoek, maar veel is het niet (fig.6, 7, 8) .[26] De enige zekere zeventiende-eeuwse visuele herinnering aan een buitenplaats die ooit een toevluchtsoord was voor een van de machtigste families van de Republiek, is de schets van Van Breen en de prent van Pronk. Aangevuld met de brieven van Wendela, krijgen we een kleine blik in de wereld van buitenplaatsen in Beverwijk, in een tijd waarin de macht van de Republiek niet alleen werd bepaald in de politieke arena, maar ook in de stilte van haar buitenplaatsen.

Figuur 5: Salomon van Ruysdael, *Segelboote auf dem Wijkmeer*, 1648. Olieverf op paneel, 40x60 cm. Berlijn, Gemäldegalerie der Staatlichen Museen zu Berlin. Foto: Wikipedia.

Figuur 6: Ralling Bouwhistorie en Restauratie, *Verskillende bouwfases van Duijnwijk*, 2015. Linksboven is het zeventiende-eeuwse pand met poort, rechtsonder is het huidige pand. Het zeventiende-eeuwse deel is een eenlaagse opstal met zadeldak. Bron: imeter98

Figuur 7: Het huidige woonhuis Duijnwijk, voormalige portierswoning. Links de zeventiende-eeuwse poort, rechts het vroeg-achttiende-eeuwse huis. Foto: auteur, 2025.

Figuur 8: Het huidige woonhuis Duijnwijk, voormalige portierswoning, met poort gebouwd door Jan Bicker. Foto: auteur, 2025.

Voetnoten

[1] Ineke Huysman and Roosje Peeters, red., *Vrouwen Rondom Johan de Witt. Een Bloemlezing Uit Zijn Correspondentie* (Soest: Uitgeverij Catullus, 2024), 89.

[2] Zie bijvoorbeeld Jean-Marc van Tol, “Liep Johan de Witt een blauwtje bij Margaretha Tulp?” *Historiek*, 3 maart 2017, geraadpleegd op 11 februari 2025, <https://historiek.net/liep-johan-de-witt-een-blauwtje-bij-margaretha-tulp/67568/>.

[3] Deze informatie is onderdeel van een onderzoek en artikel door Jan Morren, met dank aan Jan van der Linden. Binnenkort (in 2025) wordt het artikel “De Hofstede Duijnwijk” gepubliceerd in het ledenbulletin van Historisch Genootschap Midden-Kennemerland. Zie tevens: Johan Engelbert Elias, *De Vroedschap van Amsterdam, 1578-1795* (Amsterdam: N. Israel, 1963), 175; Noord-Hollands Archief (NHA), Oud Rechtelijke en Weeskamer Archieven (ORA), Wijk aan Zee en Duin, inv. nr. 1346 folio 1; NHA, ORA, Wijk aan Zee en Duin, inv. nr. 1346 fo. 11-12v; NHA, ORA, Wijk aan Zee en Duin, inv. nr. 1346 fo.75-75v; NHA, ORA, Wijk aan Zee en Duin, inv. nr. 1342 folio 36-36v; NHA, ORA, Wijk aan Zee en Duin, inv. nr. 1346 folio 34034v; NHA, ORA, Wijk aan Zee en Duin, inv. nr. 1346 folio 77-78.

[4] Duinzand vermengt met klei of veen, geschikt voor bloembollenteelt.

[5] Jan Morren, “Hofstede Duijnwijk”, 3.

[6] Elias, *De Vroedschap van Amsterdam*, 485.

[7] Buitenplaatsennederland.nl zegt dat de buitenplaats in 1648 verkocht is aan nichtje Margaretha Bicker van Swieten en haar man Gerard van Hellemont, maar deze datum is incorrect. Gerard was de zoon van Dieuwertge Bicker, een zus van Jan Bicker, en Jan Jansz. Van Hellemond, terwijl Margaretha de dochter was van de broer van Jan Bicker, Cornelis, en Aertge Witsen; Elias, *De Vroedschap van Amsterdam*, 485; Simone van der Vlugt, *Wij Zijn de Bickers!* (Amsterdam: Prometheus, 2019), 286.

[8] NHA, ORA, Wijk aan Zee en Duin, inv. nr. 1347 folio 188; NHA, ORA, Wijk aan Zee en Duin, inv. nr. 1348 folio 154; J. van der Linden, *Een Straatje Om in Beverwijk* (Beverwijk: Historisch Genootschap Midden-Kennemerland, 2003), 58-59; Jan van der Linden, “Raadsels Rondom Jan Lapro, de Laatste Bewoner van Duijnwijk,” *Historisch Genootschap Midden-Kennemerland Ledenbulletin* 40 (2016): 15–16.

[9] Jan Morren, “Hofstede Duijnwijk”, 3.

[10] Nederlands Openluchtmuseum, “Buitenplaatsen,” Canon van Nederland, 2020, geraadpleegd op 10 februari 2025, <https://www.canonvannederland.nl/nl/noord-holland/kennemerland/buitenplaatsen>.

[11] Westerhout was in bezit van Balthasar II (1589-1657) en Joan Coymans (1601-1657), en werd gebouwd rond 1627 door Jacob van Campen (1596-1657). Later ging het huis over op Balthasars dochter Isabella (1647-1705) en haar man Jacob Boreel (1630-169). I.R. Meischke, “Buitenverblijven van Amsterdammers Voor 1625,” *Jaarboek van Het Genootschap Amstelodamum* 70 (1978): 82–106; Jan van der Linden, “De Voormalige Buitenplaats Westerhout,” in *Historisch Genootschap Midden-Kennemerland Ledenbulletin* 11, 1984; Albert Speelman, “Buitenplaats Scheybeek,” Buitenplaatsennederland.nl, geraadpleegd op

03-03-2025,
<https://www.buitenplaatseninnederland.nl/beverwijk-scheybeek.html>.

[12] Yme Kuiper, "Country Houses and Estates in Dutch Urban and Rural History, 1600-1900," in *Estate Landscapes in Northern Europe* (Denemarken: Aarhus University Press, 2019): 214.

[13] Jan Morren, *Hofstede Duijnwijck*, 1-4; Simone van der Vlugt, *Wij Zijn de Bickers!*, 160-161.

[14] Scheybeek (of Scheijbeek) heeft een minder duidelijke ontstaansgeschiedenis, maar is in ieder geval zeker in de zeventiende eeuw een buitenplaats geweest. Rond 1648 was het huis in bezit van de Amsterdamse handelaar Laurens Joosten Baeck en later diens zoon. Scheybeek diende ook als verblijfplaats voor Joost van den Vondel toen deze wegens de publicatie van *Palamedes* vervolgd werd. Tijdens deze periode dichtte Vondel *Beeckzangh*, een gedicht dat uiteindelijk de inspiratie zou vormen voor de naam van een ander buitenhuis ten westen van Scheybeek: het voormalige Blauwselhuis, gesticht eind 17e eeuw, kreeg in 1800 de naam Villa Beeckzang. Van Der Linden, *Een straatje om in Beverwijk*, 30, 162-163.

[15] I.R. Meischke, "Buitenverblijven van Amsterdammers voor 1625," 82-106.

[16] Zie de brieven van Wendela, maar ook Van der Vlugt, *Wij zijn de Bickers!*, 160-161.

[17] Van der Linden, *Een straatje om in Beverwijk*, 30.

[18] Brief 29 juni, Nationaal Archief, Den Haag, Raadspensionaris De Witt, toegangsnummer 3.01.17, inventarisnummer 2163. Te raadplegen via Johan de Witt project, Huygens ING via EMLO.

[19] Brief 1 juli, Nationaal Archief, Den Haag, Raadspensionaris De Witt, toegangsnummer 3.01.17, inventarisnummer 2163. Te raadplegen via Johan de Witt project, Huygens ING via EMLO.

[20] Brief 3 juli, Nationaal Archief, Den Haag, Raadspensionaris De Witt, toegangsnummer 3.01.17, inventarisnummer 2163. Te raadplegen via Johan de Witt project, Huygens ING via EMLO.

[21] Brief 5 juli, Nationaal Archief, Den Haag, Raadspensionaris De Witt, toegangsnummer 3.01.17, inventarisnummer 2163. Te raadplegen via Johan de Witt project, Huygens ING via EMLO.

[22] Marinka Joosten, "Het Eerste Huwelijksjaar van Johan En Wendela," *Knaw.nl*, 2024, https://resources.huygens.knaw.nl/BriefwisselingJohandeWitt/blogs/20180511_huwelijk.

[23] Vertaalt naar hedendaags Nederlands. "weshalven ick ook uut de Beverwijck, alwaer ick mij noch eenige daegen vermeynden te vermaecken, herwaertys gecomen en gisteren avont hier gearriveert ben". R. Fruin, N. Japikse en G.W. Kernkamp, *Brieven Aan En Brieven van Johan de Witt* (Amsterdam: Johannes Muller, 1919), 244. Digitale Herdruk.

[24] Fruin, Japikse en Kernkamp, *Brieven Johan de Witt*, 274.

[25] Vanaf eind oktober 1954 zocht Johan iedere zondag het gezelschap van Wendela op. In december 1954 nodigde zijn aankomende zwager Jean Deutz Johan uit om zijn bruiloft met de oudere zus van Wendela, Gertruida Bicker, bij te wonen. In deze brief schrijft Deutz dat hij verheugd is Johan uit te nodigen voor zijn bruiloft, en dat hij hoopt dat Johan spoedig

zelf vordert in diens eigen voornemens. Deutz weet zeker dat Johan komt, aangezien hij hier "immers kunnen zijn met degene die uw ziel het meest dierbaar is. Vertaald naar eigentijdse taal. Fruin, Japikse en Kernkamp, *Brieven Johan de Witt*, 142, 274-275; Els Kloek, "Bicker, Wendela (1635-1668)," *Knaw.nl*, geraadpleegd op 02-02-2025, <https://resources.huygens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/Bicker>; Luc Panhuysen, *De Ware Vrijheid: De Levens van Johan En Cornelis de Witt* (Amsterdam: Olympus, 2018), 180-181. [26] Odwin Ralling, "Voormalig Koetshuis En Tuinmanswoning Duinwijk," Ralling bouwhistorie en restauratie, 5 februari 2015. Geraadpleegd op 10 februari 2025, <https://ralling.typepad.com/ralling-bouwhistorie-en-r/2015/02/voormalig-koetshuis-en-tuinmanswoning-duinwijk.html>.

Kirsten van Tunen, februari 2025

Transcript

Wendela Bicker aan Johan de Witt

5 juli 1655

[illegible]

Transcript

Wendela Bicker aan Johan de Witt

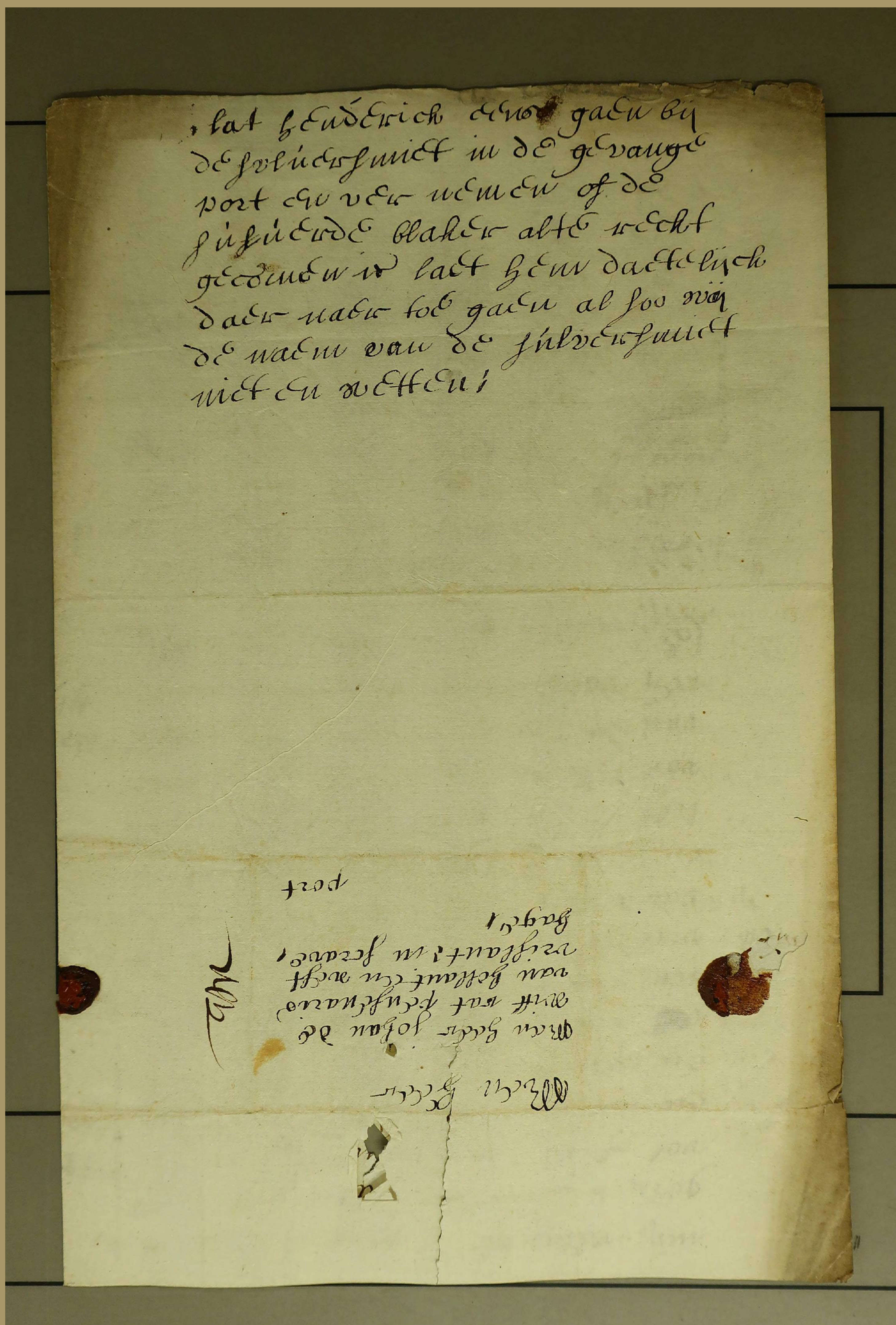
5 juli 1655

nijs. valange v^e bekent leuachis,
gelijck men sant daer het hart
vol of is dat de mont dat spr^echt
en nu mijs mont aen niet spr^ekt
en en spr^ekt dijn pen dat
ich v^e bekint sal soo lan
ich adam siep ^{en ooch nu swijgen sal} daer om v^esoek
ich vriedelijck dat ghij mijn het doch
v^egeet want ich het niet lates
en can tseggen dat ghij sijt mijs
lijf en ^{alder}warste Man! der ghij
v^etrecht so gelieft de sluctel
van de redder die van de boetclade
reij daer te berge! naft grottenijst
G^eerwaerdige en v^eminde Man
amsterdam v^e onderdaenigste en
des 5^e july alder onwaerdigste vrou
1655 om van v^e bekint te
worde, doch ich blijf
v^e diuaderesse,
Wendela Bicker

Transcript

Wendela Bicker aan Johan de Witt

5 juli 1655

5 juli 1655

Eerwaardige en beminde

ick hebbe ue^[1] missieve van den darden^[2] desen lopende mant ontvangen daer in
varhalt staet hoe lange de menienge was, om in de wijck te blijven, ick hebbe met
Moeder daer van gesproken, en sij soude daer gaere een 14 dagen blijven, in dien ue
geleghenthajt presenteerde, omme mede soo lan te blijven, maer wel denckende het niet
en can sijn, sal sij haer naer ue gehelijcke regeleren, onse menige is vandagh inde scuijt
van tweeije naer de wijck te varrijse, Oom van polsbrock^[3] heeft een harde oover val
gehatt, doch is nu wat beter, soo ick de sack met het bet sent soo laat de maijt^[4] het bet
op de ledekant leggen met ten eerste als ghij inde wijck comt en behoft ghij geen goet
mede te brengen als ue nacht goet te ick ende durf nu niet weder scrijven van varlangen
naer ue presenci maer doodien mijn gedachte noijt van ue en sijn en hebbe ick niet
conne waer laeten van mijn valange ue bekent te macken, gelijk men saijt daer het hart
vol of is dat de mont dat spreckt en nu mijn mont aen ue niet spreken en can spreckt
mijn pen dat [Inktvlek]^[5] ick ue beminne sal soo lan ick adam siep en oock noij swijgen
sal daer om varsocke^[6] ick vriedelijck dat ghij mijn het doch vargeeft want ick het niet
laeten en can, te seggen dat ghij sijt mijn lief en alder warste Man, eer ghij var trecht soo
gelieft de sluetel van de kelder en van de boettelaer^[7] reij dach te berge naest
grottenisse

Eerwaardige en beminde man

UE onderdaenigeste en alder onwaardiste vrou om van ue bemint te worde, doch ick
blijf ue dienaeresse

Wendela

Bicker

Amsterdam
den 5 julij 1655

[PS]^[8] Lat henderick eens gaen bij de sylvuersmiet in de gevange Port en ver nemen of de
sufuerde blaker alterecht gecomen is laet hem daetelijck daer naer toe gaen al soo wij de
naem van de sulversmiet niet en wetten

Voetnoten

- [1] Woord onleesbaar door gat in het papier, waarschijnlijk ue/uwe
- [2] derden
- [3] Mogelijk Cornelis de Graeff
- [4] Meid
- [5] Woord onleesbaar door inktvlek.
- [6] [verzoeken]
- [7] [ruimte waar flessen gespoeld / gevuld werden]
- [8] Toegevoegd door auteur

Kirsten van Tunen

Terugblik en Inzichten

Leerdoelen:

- Vinden archiefbronnen (drempel verlagen)
- Hoe houd je de vaardigheden vast? (Dus ook na afloop van het vak)
- Hoe interpreteer je wat je vindt?
- Hoe plaats je de gevonden bronnen in een kader en welk kader is dat dan? (Methodologisch vraagstuk en formuleren hypotheses)

Voordat we begonnen met ons onderzoek naar Wendela Bicker, hebben we als groep een aantal leerdoelen opgesteld die ons zouden helpen onze onderzoekstechnieken te verbeteren. We wilden ons specifiek richten op het effectief gebruik van archiefbronnen: hoe kunnen we deze vinden en toepassen in ons onderzoek. En hoe interpreteren we wat we daarin tegenkomen en hoe passen deze interpretaties in het formuleren van een hypothese?

Hoewel we weinig tot geen ervaring hadden met transcriberen, doken we met goede moed het waardeboek van Wendela in. We maakten kennis met haar handschrift, woordkeuze en manier van schrijven, en leerden via deze weg Wendela als persoon beter kennen. Hierdoor leerden wij ook om kritisch te kijken naar de primaire bron: wat zijn nou echt de relevante gegevens die we hieruit kunnen halen? Onder begeleiding van Judith Noorman kregen we meer inzicht in verschillende onderzoeksstrategieën. We maakten beter kennis met de *kill your darlings*-benadering en leerden de techniek van *reading against the grain*. Juist door de primaire, maar ook secundaire, bronnen kritisch te analyseren en aandacht te besteden aan de aannames en lacunes in deze bronnen, kwamen verschillende onderbelichte perspectieven rondom Wendela boven water.

Tevens viel op dat, zeker in het geval van Wendela, historici snel geneigd zijn om beschrijvingen van elkaar over te nemen, zonder er zelf kritisch naar te kijken of andere bronnen erbij te betrekken. De geschiedschrijving van de huisvrouw heeft hierdoor te maken met een hardnekkige stereotypering waar men moeilijk afstand van lijkt te kunnen nemen.

Met betrekking tot de representatie van vrouwen in de geschiedschrijving kunnen we concluderen dat het niet noodzakelijk is om vrouwelijke historische figuren als uitzonderlijk of heldhaftig neer te zetten. Het is juist belangrijk om vrouwen in hun algemeenheid structureel in te zetten in historische narratieven. De eenzijdige interpretaties van Wendela zijn tot op heden nog steeds verankerd in de historiografie vanwege een selectieve omgang met het bronmateriaal. Wij denken dat door middel van deze publicatie een nauwkeuriger beeld van Wendela is ontstaan, maar we zien ook dat er nog veel onderzoek kan, en moet, worden gedaan naar vrouwen in de archieven. Vaak wordt er gedacht dat er niks is, terwijl men er eigenlijk nog niet (goed) naar heeft gezocht.

Tot slot

Ons onderzoek naar Wendela Bicker startte vanuit het leerdoel om meer ervaring op te doen in het werken met archieven. Een logische eerste stap hierin was het bestuderen van Wendela's rekeningboek. Bente kwam al snel tot de conclusie dat het rekeningboek geen goede omschrijving of titel van Wendela's werk is. 'Waardeboek' pakt wat zij doet vele malen beter! Onder deze nieuwe omschrijving zijn wij, vanuit het waardeboek, elk een aspect van Wendela's leven gaan uitpluizen.

Kirsten keek in haar onderzoek naar hoe Wendela als stille kracht achter Johan de Witt bijdroeg aan zijn reputatie, invloed en status, dankzij haar brieven, connecties en strategische keuzes in het huishouden.

Bente keek naar de hardnekkige stereotyperende omschrijving van Wendela als 'eenvoudige en onderontwikkelde' huismoeder, en hoe haar ware capaciteiten zichtbaar kunnen worden door een breder perspectief toe te passen.

Isabelle keek naar haar sieradencollectie en hoe we haar omschrijvingen beter kunnen begrijpen en kunnen reconstrueren.

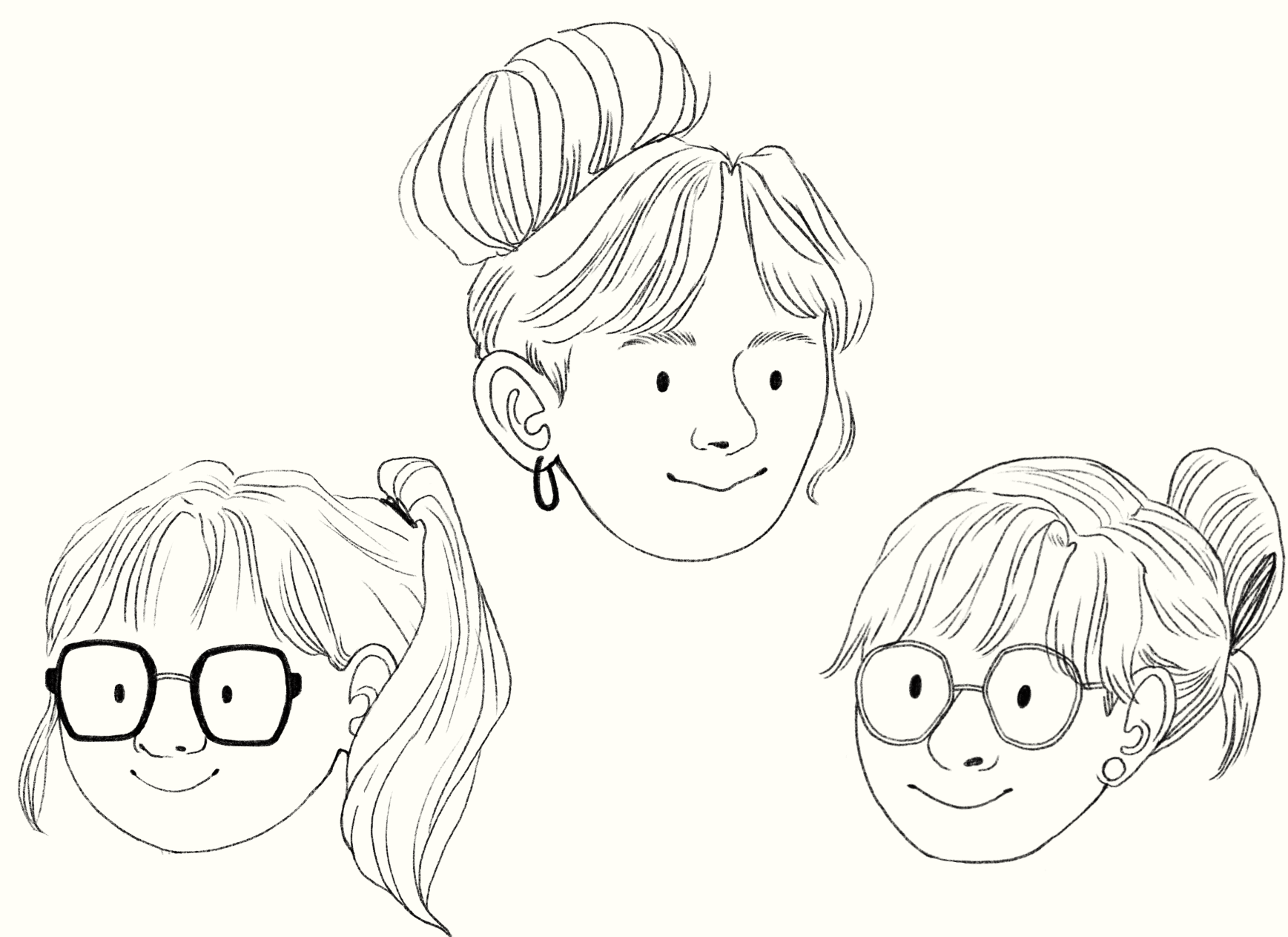
Door haar waardeboek, portretten, brieven en haar omgeving onder de loep te nemen, zijn we dichterbij Wendela gekomen. De fragmenten vertellen samen het verhaal van een vrouw die haar eigen rol had binnen de invloedrijke kringen van haar tijd. Ze was daarmee meer dan een naam in de marge van de geschiedenis. Haar leven weerspiegelt de wereld van de zeventiende eeuw, waarin status, politiek en persoonlijke verhalen onlosmakelijk met elkaar verweven waren.

Wendela Bicker was namelijk alles behalve een passieve 'First Lady'. Ze was een vrouw die haar positie binnen de elite van de zeventiende eeuw actief vormgaf. Haar rol als echtgenote van Johan de Witt wordt vaak onterecht gereduceerd tot die van een ondersteunende figuur, maar ons onderzoek laat zien dat zij een strategische en invloedrijke positie innam.

Toch blijft Wendela's reputatie grotendeels gekleurd door negentiende-eeuwse opvattingen, die haar neerzetten als een eenvoudige, onderontwikkelde huismoeder. Dit beeld doet haar tekort en wordt duidelijk weerlegd door bronnen zoals haar waardeboek en brieven. Haar waardeboek biedt bovendien niet alleen inzicht in haar huishoudelijke en strategische keuzes, maar ook in de sieradencultuur van de zeventiende eeuw. De reconstructie van haar sieraden toont aan dat deze niet slechts statische objecten waren, maar waardevolle en aanpasbare bezittingen met sociale en economische betekenis.

Door tekst, materiële cultuur en historische context samen te brengen, wordt duidelijk dat Wendela Bicker een actieve rol speelde in de wereld om haar heen. Pas wanneer we haar loskoppelen van een negentiende-eeuws perspectief en haar waardeboek serieus gaan nemen als historische bron, kunnen we haar invloed en capaciteiten volledig erkennen.

Onze zoektocht naar Wendela is nog niet ten einde. Hopelijk hebben onze artikelen laten zien hoe waardevol het is om historische vrouwelijke figuren niet alleen te bekijken in relatie tot de bekende mannen in hun leven, maar om hen op hun eigen voorwaarden te benaderen.

Bente Tas, Kirsten van Tunen en Isabelle Vogel.

Bibliografie

Rekeningboek of Waardeboek?

Blaak, Jeroen. *Geletterde levens: dagelijks lezen en schrijven in de vroegmoderne tijd in Nederland, 1624-1770*. Uitgeverij Verloren, 2004.

Boer, Lydia. "Het verhaal achter Wendela Bicker: First Lady in de 17de-eeuwse Republiek." Op *Geschiedenis Magazine*, gepubliceerd op 2 mei 2024.

<https://geschiedenismagazine.nl/het-verhaal-achter-wendela-bicker-de-first-lady-in-de-17de-eeuwse-republiek>.

Dekker, R.M. "Egodocumenten van Noord-Nederlanders van de zestiende tot begin negentiende eeuw." Op *Egodocumenten.net*, samengesteld in 1993, geraadpleegd op 07 februar 2025.

<http://www.egodocument.net/egodocumententot1814.html>.

Huysman, Ineke. "Pimp My Ride. Een Dienstvoertuig Voor de Nieuwe Raadpensionaris – Johan de Witt." *Johandewitt.nl*, gepubliceerd op 6 januari 2022. Geraadpleegd op 10 februari 2025.

<https://johandewitt.nl/pimp-my-ride-een-dienstvoertuig-voor-de-nieuwe-raadpensionaris/>.

Huysman, Ineke. "Wendela Bicker aan Johan de Witt, 15 januari 1655." Op *Johandewitt.nl*, gepubliceerd op 12 april 2020, geraadpleegd op 06 februari 2025.

<https://johandewitt.nl/wendela-bicker-aan-johan-de-witt-15-januari-1655/>.

Joosten, Marinka. "Uit de schaduw: Wendela Bicker, First Lady in de zeventiende eeuw." Op *Jonge Historici*. Gepubliceerd op 30 augustus 2017.

<https://www.jhsg.nl/schaduw-wendela-bicker/>.

Kloek, Els. "Bicker, Wendela." In *Digitaal Vrouwenlexicon van Nederland*. Geraadpleegd op 24 januari 2025.

<https://resources.huygens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/Bicker>.

Noorman, Judith en Robbert Jan van der Maal. *Het Unieke Memorieboek van Maria van Nesse (1588-1650)*. Amsterdam University Press, 2022.

Pieké, A.C. "De gezusters en gebroeders de Witt." Op *Vesting Belange Voorne*, geraadpleegd op 12 februari 2025. <https://vestinghellevoetsluis.nl/de-gezusters-en-gebroeders-de-witt/>.

Stadsarchief Amsterdam. Archief van de familie De Graeff, toegangsnr. 76, inv.nr. 610, folio 6-8.

Vlugt, Simone van der. *Wij Zijn de Bickers!*. Amsterdam: Prometheus, 2019.

Wendela aan het Roer: De stille kracht achter Johan de Witt

Aa, A.J. van der. *Biographisch Woordenboek Der Nederlanden*. Vol. Deel 17. Tweede stuk. Haarlem: J.J. van Brederode, 1874.

Elias, Johan Engelbert. *De Vroedschap van Amsterdam, 1578-1795*. Amsterdam: N. Israel, 1963. Digitale Herdruk.

Fock, C.W. "Het Interieur in de Republiek 1670-1750: (G)Een Plaats Voor Schilderkunst?" In *De Kroon Op Het Werk: Hollandse Schilderkunst 1670-1750*, red. Ekkehard Mai, Sander Paarlberg, en Gregor J.M. Weber. Keulen: Verlag Locher, 2006.

Franits, Wayne E. *Paragons of Virtue : Women and Domesticity in Seventeenth-Century Dutch Art*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995.

Fruin, R. , N. Japikse , en G.W. Kernkamp. *Brieven Aan En Brieven van Johan de Witt*. Amsterdam: Johannes Muller, 1919. Digitale Herdruk.

Haan, Jaap de. *De Eerste Minister van de Republiek: De Hollandse Raadpensionaris in de Zeventiende Eeuw*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2024.

Het Scheepvaartmuseum. "Tocht Naar Chatham | Het Scheepvaartmuseum." Het Scheepvaartmuseum, 2015. Geraadpleegd op 28 januari 2025,

<https://www.hetscheepvaartmuseum.nl/collectie/artikelen/678/tocht-naar-chatham>.

Huysman, Ineke. "Pimp My Ride. Een Dienstvoertuig Voor de Nieuwe Raadpensionaris – Johan de Witt." *Johandewitt.nl*, 6 januari 2022. Geraadpleegd op 10 februari 2025,

<https://johandewitt.nl/pimp-my-ride-een-dienstvoertuig-voor-de-nieuwe-raadpensionaris/>.

Huysman, Ineke, en Roosje Peeters, red. *Vrouwen Rondom Johan de Witt. Een Bloemlezing Uit Zijn Correspondentie*. Soest: Uitgeverij Catullus, 2024.

Jensen Adams, Ann. *Public Faces and Private Identities in Seventeenth Century Holland: Portraiture and the Production of Community*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014.

Johan van Beverwijck. *Van de Wtnementheyt Des Vrouwelicken Geslachts*. Dordrecht: Jasper Gorissz, 1639.

Joosten, Marinka. "Het Eerste Huwelijksjaar van Johan En Wendela." *Knaw.nl*, 11 mei 2018. Geraadpleegd op 26 januari 2025.

https://resources.huygens.knaw.nl/BriefwisselingJohandeWitt/blogs/20180511_huwelijk.

Klerk, Marianne. "Reason of State and Predatory Monarchy in the Dutch Republic, 1638-1675: The Legacy of the Duc de Rohan." Dissertatie Erasmus Universiteit Rotterdam, 2016.

Kloek, Els. "Bicker, Wendela (1635-1668)." Knaw.nl, 13 januari 2014. Geraadpleegd op 18 januari 2025.
<https://resources.huygens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/Bicker>.

Kloek, Els. *Vrouw Des Huizes: Een Cultuurgeschiedenis van de Hollandse Huisvrouw*. Amsterdam: Uitgeverij Balans, 2009.

Kok, Erna. "Culturele Ondernemers in de Gouden Eeuw: De Artistieke En Sociaal-Economische Strategieën van Jacob Backer, Govert Flinck, Ferdinand Bol En Joachim von Sandrart." Proefschrift, Universiteit van Amsterdam, 2013.

Kooijmans, Luuc. *Vriendschap En de Kunst van Het Overleven in de Zeventiende En Achttiende Eeuw*. Amsterdam: Bert Bakker, 1997.

Moffitt Peacock, Martha. *Heroines, Harpies, and Housewives: Imaging Women of Consequence in the Dutch Golden Age*. Leiden: Brill, 2020.

Noorman, J. en F. Grijzenhout, "Lady of the House. The Household, Art and Memoria in the Dutch Republic." Conferentiepaper gepresenteerd op de 16th Century Society and Conference, Albuquerque, Verenigde Staten, 2018.

Panhuysen, Luc. *De Ware Vrijheid: De Levens van Johan En Cornelis de Witt*. Amsterdam: Olympus, 2018.

Price, J.L. *Holland and the Dutch Republic in the Seventeenth Century: The Politics of Particularism*. Oxford: Oxford University Press, 1994.

Schama, Simon. *Overvloed En Onbehagen: De Nederlandse Cultuur in de Gouden Eeuw*. Amsterdam: Olympus, 2006.

Smith-Veldt, M.B., en M.S. Bakker. *In Een Web van Vriendschap*. Amsterdam: Singel Uitgevers, 1999.

Tol, Jean-Marc van. "Margaretha Tulp." Knaw.nl, 3 maart 2027. Geraadpleegd op 5 februari 2025.
https://resources.huygens.knaw.nl/BriefwisselingJohandeWitt/blogs/20170302_tulp.

Vlugt, Simone van der. *Wij Zijn de Bickers!* Amsterdam: Prometheus, 2019.

Archiefbronnen

Brief Wendela Bicker aan Johan de Witt, 15 januari 1655, Nationaal Archief: Raadpensionaris De Witt, 3.01.17, 2163.

Brief Wendela Bicker aan Johan de Witt, 1 juli 1655, Nationaal Archief: Raadpensionaris De Witt, 3.01.17, 216. folio 173.

Brief Wendela Bicker aan Johan de Witt, 17 september 1655, Nationaal Archief: Raadpensionaris De Witt, 3.01.17, 2163, folio 270.

Brief Wendela Bicker aan Johan de Witt, 21 september 1655, Nationaal Archief:

Raadpensionaris De Witt, 3.01.17, 2163, folio 276.

Brief Wendela Bicker aan Johan de Witt, 12 februari 1656, NA: Raadpensionaris De Witt, 3.01.17, 2163, folio 55.

Brief Wendela Bicker aan Johan de Witt, 27 mei 1664, Nationaal Archief: Raadpensionaris De Witt, 3.01.17, 2163, folio 244.

Brief Wendela Bicker aan Johan de Witt, 9 oktober 1665, Nationaal Archief: Raadpensionaris De Witt, 3.01.17, 2163, folio 405.

Brief Wendela Bicker aan Johan de Witt, 12 oktober 1665, Nationaal Archief: Raadpensionaris De Witt, 3.01.17, 2163, folio 406.

Brief Wendela Bicker aan Johan de Witt, 22 oktober 1665, Nationaal Archief: Raadpensionaris De Witt, 3.01.17, 2163, folio 4.

Brief Wendela Bicker aan Johan de Witt, 28 oktober 1665, Nationaal Archief: Raadpensionaris De Witt, 3.01.17, 2163, folio 423.

Wendela's Waardeboek, Stadsarchief Amsterdam: Archief van de familie De Graeff, toegangsnr. 76, inv.nr. 610, folio 6-8, 33, 46, 69.

Jewellery, Portraiture, and Possession: Reconstructing Wendela Bicker's Seventeenth-Century Jewellery Collection

Cats, Jacob. Houwelick, 1625.

Gans, M. H. Juwelen En Mensen. Amsterdam: J.H. de Bussy, 1961.

Gemological Institute of America. "Pearl History and Lore." Gem Encyclopedia (blog), n.d.
<https://www.gia.edu/pearl-history-lore>.

Groeneveld, Joke. "Wendela Bicker Genealogie." Groeneveld-delft.nl, 2022.
<https://www.groeneveld-delft.nl/tng/getperson.php?personID=1430693&tree=1>.

Huysman, Ineke, and Roosje Peeters. *Vrouwen Rondom Johan de Witt*. Uitgeverij Catullus, 2024.

Kees Zandvliet. *De 250 Rijksten van de Gouden Eeuw*. Rijksmuseum Publishing, 2006.
Kinderen-Besier, J.H. der. "Spelevaart Der Mode." Mpaginae.nl. M.H.H. Engels, 2016.
<https://www.mpaginae.nl/At/Spelevaartdermode.htm>.

Kloek, Els. "Bicker, Wendela (1635-1668)." Knaw.nl, 2014.
<https://resources.huygens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/Bicker>.

Mees, Nelly Alting. "Oud-Rotterdamsche Goud En Zilvermeden." Oud-Holland, 1916, 201-15.

Noorman, Judith. *Het Unieke Memorieboek van Maria van Nesse (1588-1650)*. Amsterdam University Press, 2022.

Provinciaal Diamantmuseum. *Een Eeuw van Schittering, Diamantjuwelen Uit de 17de Eeuw*. Diamantmuseum, Antwerpen, 1993.

Rakhorst, Monique. "Bow Jewels of the Golden Age." *The Rijksmuseum Bulletin* 66, no. 1 (March 15, 2018): 4–23.
<https://doi.org/10.52476/trb.9740>.

Rakhorst, Monique. "Gedragen En Vastgelegd: Sieraden Uit de Periode 1600-1650." 2023.

Smit, Vesna. "Verklarende Woordenlijst Bij Het Memorieboek van Maria van Nesse," 2022.
https://www.regionaalarchiefalkmaar.nl/images/Documenten/Artikelen/Verklarende_woordenlijst_bij_het_memorieboek.pdf.

Suzanne Van Leeuwen. "'Met Diamanten Omset': Hoop Rings in the Northern Netherlands (1600-1700)." *The Rijksmuseum Bulletin* 71, no. 1 (March 13, 2023): 42–61.
<https://doi.org/10.52476/trb.13838>.

Winkel, M de. *Fashion and Fancy: Dress and Meaning in Rembrandt's Paintings*. Amsterdam University Press, 2006.

Een 'Eenvoudig Huismoedertjen': Het Deconstrueren van Wendela Bickers Reputatie

Adams, Ann Jensen. "Disciplining the Hand, Disciplining the Heart: Letter-Writing Paintings and Practices in seventeenth-century Holland." In *Love Letters. Dutch Genre Paintings in the Age of Vermeer*. 63-76. Dublin: Bruce Museum, National Gallery of Ireland, 2003.

Beverwijck, Johan van. *Van de wtnementheyt des vrouwelicken geslachts*. 9-18. Amsterdam: Hendrick van Esch, 1639.
https://books.google.nl/books?id=37np5kHPxBwC&printsec=frontcover&hl=nl&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false.

Boer, Lydia. "Het verhaal achter Wendela Bicker: First Lady in de 17de-eeuwse Republiek," op *Geschiedenis Magazine*, gepubliceerd op 2 mei 2024,
<https://geschiedenismagazine.nl/het-verhaal-achter-wendela-bicker-de-first-lady-in-de-17de-eeuwse-republiek>.

Brief Wendela Bicker aan Johan de Witt, 18 januari 1655, Nationaal Archief: Raadspensionaris de Witt, 3.01.17, 2163, folio 423.

Coomans, Johanna. "Wapen-schild alle eerlicke iongmans toe-gheeygent, door ionck-vrouw Iohanna Coomans, Weerde Huys-vrouwe van d'Heere Johan vander Meerschen, Rent-meester van de Edele ende Mogende Heeren Staten van Zeelandt (1632)." In *Zeeuwsche Nachtegael en bijgevoegd Tafereel van sinne-mal*, red. P.J. Meertens en P.J. Verkrujsse. 35-42. Middelburg: Drukkerij Verhage & Zoon, 1982.
https://www.dbnl.org/tekst/_zee001zeeu01_01/_zee001zeeu01_01_0005.php

Digitaal Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek. "Wendela Bicker, deel 10 p.63-64." Geraadpleegd op 17 januari 2025.
<https://resources.huygens.knaw.nl/retroboeken/>

[nnbw/#page=39&accessor=accessor_index&view=imagePane&size=952&source=10](https://resources.huygens.knaw.nl/retroboeken/nnbw/#page=39&accessor=accessor_index&view=imagePane&size=952&source=10).

Franitz, Wayne. *Paragons of Virtue: Women and Domesticity in Seventeenth-Century Dutch Art*. Cambridge: Cambridge University Press, 1993.

Hoobius, Johanna. "Lof voor alle Eerbare Vrouwen en jonghvroewen, en een tegenwerpinge aen alle verachters der selver." In *Het lof der vrouwen*, ed. Johan van Dam. A4r - A8v. Digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren, 2009.
https://www.dbnl.org/tekst/hobi002lofd02_01/hobi002lofd02_01_0005.php.

Huysman, Ineke en Roosje Peeters. *Vrouwen rondom Johan de Witt*. Soest: Uitgeverij Catullus, 2024.

Joosten, Marinka. "Uit de schaduw: Wendela Bicker, First Lady in de zeventiende eeuw." Op *Jonge Historici*. Gepubliceerd op 30 augustus 2017.

<https://www.jhsg.nl/schaduw-wendela-bicker/>

Kloek, Els. "Bicker, Wendela." In *Digitaal Vrouwenlexicon van Nederland*. Geraadpleegd op 24 januari 2025.
<https://resources.huygens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/Bicker>.

Lenep, Jacob van. "Negende hoofdstuk." In *Elizabeth Musch, een tafereel uit de zeventiende eeuw. 169-190*. Amsterdam: P. Meijer Warnars, 1850-1851.
https://www.dbnl.org/tekst/lenn006eliz01_01/lenn006eliz01_01_0034.php.

Mare, Heidi de. "The Art of Living Well: Jacob Cats and the early modern imagination of living in a tenable way." In *Waartoe is Nederland op aarde? Nadenken over verleden, heden en toekomst van ons land*, red. Gabriël van den Brink. 1-13. Amsterdam: Boom Amsterdam, 2019.
https://www.researchgate.net/publication/333145364_2019_-_The_Art_of_Living_Well_Jacob_Cats_and_the_early_modern_imagination_of_living_in_a_tenable_way'.

Panhuysen, Luc. *De Ware Vrijheid. De levens van Johan en Cornelis de Witt*. Amsterdam: Atlas Contact, 2005.

Sas, N.C. van. "Nationaliteit in de schaduw van de Gouden Eeuw. Nationale cultuur en vaderlands verleden, 1780-1914." In *De Metamorfose van Nederland. Van oude orde naar moderniteit, 1750-1900*. 551-566. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2004.
https://www.dbnl.org/tekst/sas_003meta01_01/sas_003meta01_01_0033.php.

Schama, Simon. "Huisvrouwen en Hoeren: huiselijkheid en wereldsheid." In *Overvloed en Onbehagen. De Nederlandse cultuur in de Gouden Eeuw*. 379-479. Amsterdam: Uitgeverij Contact Amsterdam, 1998.

Siemens, Renske. "Hoobius, Johanna." Op *Digitaal Vrouwenlexicon van Nederland*. Geraadpleegd op 09 februari 2025. <https://resources.huygens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/HoobiusJohanna>.

Sutton, Peter. "Love letters: Dutch Genre Paintings in the Age of Vermeer." In *Love Letters. Dutch Genre Paintings in the Age of Vermeer*. 14-49. Dublin: Bruce Museum, National Gallery of Ireland, 2003.

Appraisals, Value and Women: Financial Agency

Huysman, Ineke, and Roosje Peeters. *Vrouwen Rondom Johan de Witt*. Uitgeverij Catullus, 2024.

Kuus, Saskia. "De Verkoop van Een Aantal van Wendela's Juwelen Door Jacoba Bicker – Johan de Witt." *Johandewitt.nl* (blog), October 24, 2020. https://johandewitt.nl/de-verkoop-van-een-aantal-van-wendelas-juwelen-door-jacoba-bicker/#_edn5.

Wijsenbeek-Olthuis, Th.F. *Boedelinventarissen*. Den Haag: Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, 1995. https://resources.huygens.knaw.nl/pdf/Broncommentaren/voorlopig/Broncommentaren_2-001_073.pdf.

Zanden, J.L. van. "De Economie van Holland in de Periode 1650-1805: Groei of Achteruitgang? Een Overzicht van Bronnen, Problemen En Resultaten." *Bijdragen En Mededeelingen van Het Historisch Genootschap* 102, no. 1 (1987): 562–609. https://www.dbnl.org/tekst/_bij005198701_01/_bij005198701_01_0035.php

Een Zomer in Beverwijk: Johan en Wendela op Duijnwijk

Elias, Johan Engelbert. *De Vroedschap van Amsterdam, 1578-1795*. Amsterdam: N. Israel, 1963. Digitale Herdruk.

Fruin, R., N. Japikse, en G.W. Kernkamp. *Brieven Aan En Brieven van Johan de Witt*. Amsterdam: Johannes Muller, 1919. Digitale Herdruk.

Huysman, Ineke, en Roosje Peeters, red. *Vrouwen Rondom Johan de Witt. Een Bloemlezing Uit Zijn Correspondentie*. Soest: Uitgeverij Catullus, 2024.

Joosten, Marinka. "Het Eerste Huwelijksjaar van Johan En Wendela." *Knaw.nl*, 11 mei 2018. Geraadpleegd op 26 januari 2025. https://resources.huygens.knaw.nl/BriefwisselingJohandeWitt/blogs/20180511_huwelijk.

Kloek, Els. "Bicker, Wendela (1635-1668)." *Knaw.nl*, 13 januari 2014. Geraadpleegd op 18 januari 2025. <https://resources.huygens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/Bicker>.

Linden, J. van der. *Een Straatje Om in Beverwijk*. Beverwijk: Historisch Genootschap Midden-Kennemerland, 2003.

Linden, Jan van der. "De Voormalige Buitenplaats Westerhout." *Historisch Genootschap Midden-Kennemerland Ledenbulletin* 11 (1984). <https://www.museumbeverwijk.nl/documenten/large/lb11%20westerhout.pdf>.

Linden, Jan van der. "De Voormalige Buitenplaatsen Rooswijk En Westerwijk." *Historisch Genootschap Midden-Kennemerland Ledenbulletin* 10 (1983). <https://www.museumbeverwijk.nl/documenten/large/lb10%20rooswijk%20en%20westerwijk.pdf>.

Linden, Jan van der. "Raadsels Rondom Jan Lapro, de Laatste Bewoner van Duijnwijk." *Historisch Genootschap Midden-Kennemerland Ledenbulletin* 40 (2016): 15–16.

Meischke, I.R. "Buitenverblijven van Amsterdammers Voor 1625." *Jaarboek van Het Genootschap Amstelodamum* 70 (1978): 82–106.

Nederlands Openluchtmuseum. "Buitenplaatsen." *Canon van Nederland*, 2020. Geraadpleegd op 10 februari 2025. <https://www.canonvannederland.nl/nl/noord-holland/kennemerland/buitenplaatsen>.

Panhuysen, Luc. *De Ware Vrijheid: De Levens van Johan En Cornelis de Witt*. Amsterdam: Olympus, 2018.

Ralling, Odwin. "Voormalig Koetshuis En Tuinmanswoning Duinwijk." Ralling bouwhistorie en restauratie, 5 februari 2015. <https://ralling.typepad.com/ralling-bouwhistorie-en-r/2015/02/voormalig-koetshuis-en-tuinmanswoning-duinwijk.html>.

Speelman, Albert. "Buitenplaats Akerendam." *Buitenplaatsennederland.nl*. Geraadpleegd op 30 januari 2025. <https://www.buitenplaatsennederland.nl/beverwijk-akerendam.html>.

Speelman, Albert. "Buitenplaats Scheybeek." *Buitenplaatsennederland.nl*. Geraadpleegd op 4 januari 2025. <https://www.buitenplaatsennederland.nl/beverwijk-scheybeek.html>.

Vlugt, Simone van der. *Wij Zijn de Bickers!* Amsterdam: Prometheus, 2019.

Archiefbronnen

Brief 29 juni, Nationaal Archief, Den Haag, Raadspensionaris De Witt, toegangsnummer 3.01.17, inventarisnummer 2163. Te raadplegen via Johan de Witt project, Huygens ING via EMLO.

Brief 1 juli, Nationaal Archief, Den Haag, Raadspensionaris De Witt, toegangsnummer 3.01.17, inventarisnummer 2163. Te raadplegen via Johan de Witt project, Huygens ING via EMLO.

Brief 3 juli, Nationaal Archief, Den Haag, Raadspensionaris De Witt, toegangsnummer 3.01.17, inventarisnummer 2163. Te raadplegen via Johan de Witt project, Huygens ING via EMLO.

Brief 5 juli, Nationaal Archief, Den Haag, Raadspensionaris De Witt, toegangsnummer 3.01.17, inventarisnummer 2163. Te raadplegen via Johan de Witt project, Huygens ING via EMLO.

Noord-Hollands Archief, Oud Rechtelijke en Weeskamer Archieven, Wijk aan Zee en Duin, inv. nr. 1346 folio 1

Noord-Hollands Archief, Oud Rechtelijke en Weeskamer Archieven, Wijk aan Zee en Duin, inv. nr. 1346 fo. 11-12v

Noord-Hollands Archief, Oud Rechtelijke en Weeskamer Archieven, Wijk aan Zee en Duin, inv. nr. 1346 fo.75-75v

Noord-Hollands Archief, Oud Rechtelijke en Weeskamer Archieven, Wijk aan Zee en Duin, inv. nr. 1342 folio 36-36v

Noord-Hollands Archief, Oud Rechtelijke en Weeskamer Archieven, Wijk aan Zee en Duin, inv. nr. 1346 folio 34034v

Noord-Hollands Archief, Oud Rechtelijke en Weeskamer Archieven, Wijk aan Zee en Duin, inv. nr. 1346 folio 77-78.

Noord-Hollands Archief, Oud Rechtelijke en Weeskamer Archieven, Wijk aan Zee en Duin, inv. nr. 1347 folio 188

Noord-Hollands Archief, Oud Rechtelijke en Weeskamer Archieven, Wijk aan Zee en Duin, inv. nr. 1348 folio 154

Colofon

Redactie

Bente Tas
Kirsten van Tunen
Isabelle Vogel

Vormgeving

Bente Tas
Kirsten van Tunen
Isabelle Vogel

Fotografie

Bente Tas
Kirsten van Tunen
Isabelle Vogel

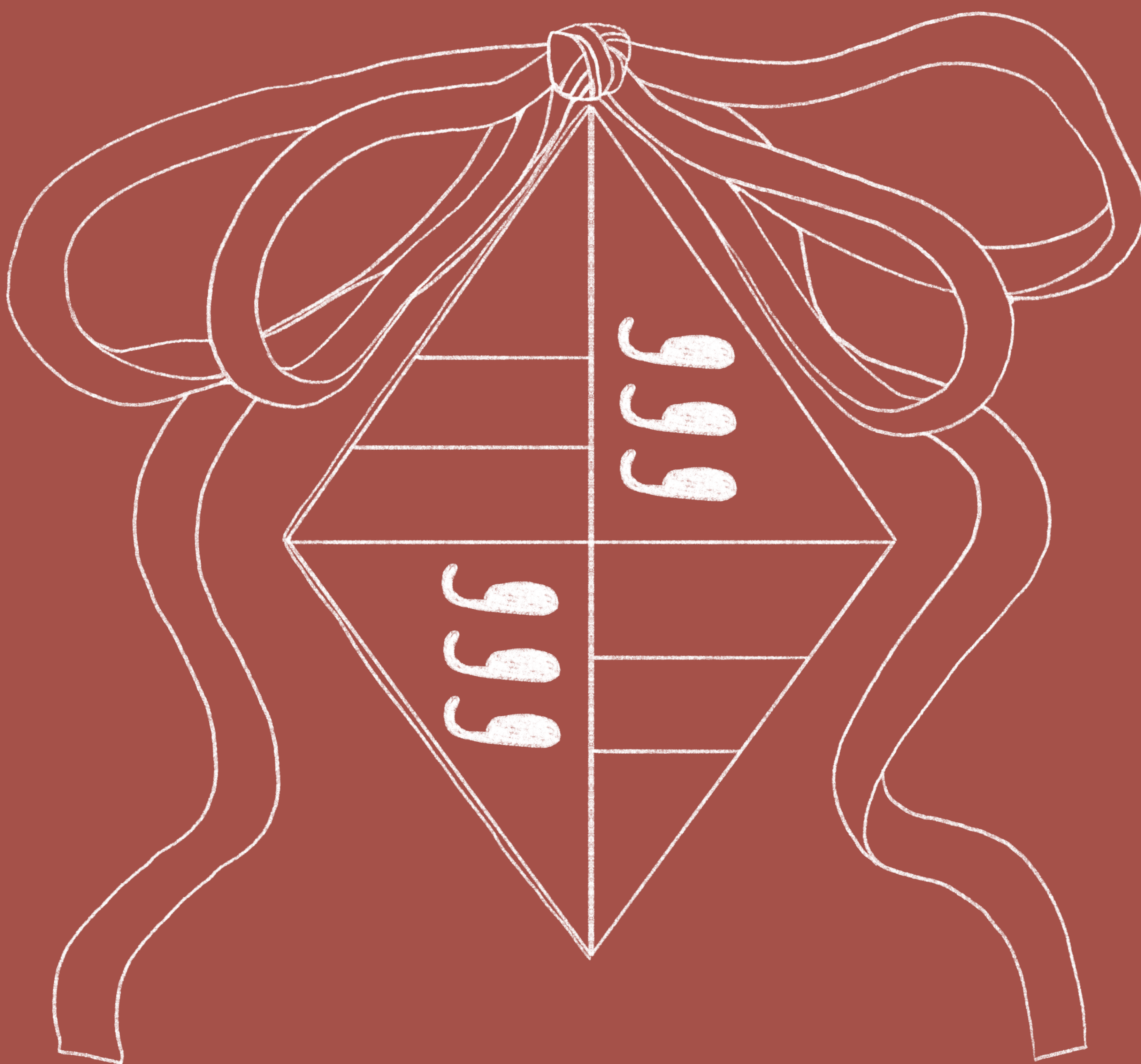
Illustraties

Isabelle Vogel

Met dank aan

Judith Noorman
Marianne Eekhout
Wendela Bicker

26-2 catu's goi'de
ichwer 2904 2 na'ggēē
13 4 9 13
laboffe 24
has perh 24
gdr 900 albaft 24
blich doolow 12 9
guit her 10 24
26-2 10-13 19 0 12
Donota Bickwer 10
Donota 13 her dskant 0 5 Don
fildewidd catu's goi'de
loop er albaft 26
blich doolow na'ggēē
guit her 24
filwert 5 19 0 12
Donota Bickwer 6
stovls 44 laboffe
briggels 3 has perh
Bickwer 4 10 Donota

WENDELA Magazine